

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Jan Gillern

**Ukrajina: ústavní model pro rozdělenou
zemi**

Diplomová práce

Praha 2016

Autor práce: **Jan Gillern**

Vedoucí práce: **PhDr. Josef Mlejnek, PhD.**

Rok obhajoby: **2016**

Bibliografický záznam

GILLERN Jan. *Ukrajina: ústavní model pro rozdělenou zemi*. Praha, 2016. 111 s. Diplomová práce (Mgr.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií. Katedra politologie. Vedoucí diplomové práce PhDr. Josef Mlejnek, PhD.

Anotace (abstrakt)

Tato diplomová práce diskutuje možnost řešení ústavního uspořádání na Ukrajině formou federalizace země či autonomie pro konkrétní území, především oblast Donbasu, a to na základě analýzy vývoje konfliktních linií v ukrajinské společnosti i politickém prostoru. Analýza vývoje konfliktních linií je založena na definici ideologických dimenzí od Arendta Lijpharta, byť s dílčími úpravami s ohledem na jejich aplikovatelnost v ukrajinských reáliích. Pozornost tak bude věnována jazykové či náboženské otázce, problematice zahraničně politické orientace země, demokratizace a deoligarchizace Ukrajiny, podpoře ukrajinské nezávislosti či socioekonomickým rozdílům. Této analýzy pak využívá kapitola věnující se vhodnosti federalizace Ukrajiny či autonomie pro Donbas, a to v kontextu diskuze o vhodnosti takového řešení, popsané v teoretické části práce. Pozornost bude věnována i předpokladům pro stabilní fungování unitárního modelu na Ukrajině.

Abstract

This diploma theses focuses on the possibility of federalization of Ukraine or autonomy of Donbas in order to ensure the stability of Ukrainian political system and societal cohesion. The bases for this is the analysis of the cleavages in both, Ukrainian society and its political space. The analysis is bases on definition of ideological dimensions presented by Arend Lijphart with some modifications with respect to is applicability on Ukrainian situation. This part of the theses therefore analyzes the language and religion questions, issue of foreign policy orientation, democratization and deoligarchization of Ukraine, the support for Ukrainian independence and territorial cohesion or the socioeconomic differences. On the bases of this analysis and the discussion on the advantages and disadvantages of such solutions for divided countries, the final part of the theses discusses the suitability of federalization of Ukraine and the autonomy for

Donbas. Attention will be paid also to the question of the conditions for the stable functioning of unitary model in Ukraine.

Klíčová slova

Konfliktní linie, federalizace, autonomie, Ukrajina, unitarismus, ústavní model, víceúrovňové vládnutí

Keywords

Cleavages, federalization, autonomy, Ukraine, unitarism, constitutional model

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval/a samostatně a použil/a jen uvedené prameny a literaturu.
2. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 1. 5. 2016

Jan Gillern

Poděkování

Na tomto místě bych rád panu doktorovi Josefu Mlejnkovi za cenné rady a připomínky k mé práci.

Univerzita Karlova v Praze

Fakulta sociálních věd
Institut politologických studií
Katedra politologie

Projekt diplomové práce

Ukrajina: ústavní model pro rozdělenou zemi

Autor práce: Jan Gillern

Vedoucí práce: PhDr. Josef Mlejnek, PhD.

1. Vymezení tématu

Velmi brzy po vzniku nezávislé Ukrajiny se ukázalo, že rozdělení společnosti na ruskou a ukrajinskou část představuje značnou komplikaci pro stabilitu politického systému země. Jasně se navíc také ukazuje, že zvolený unitární model ukrajinského státu, navíc s velmi silným postavením prezidenta, toto rozdělení ještě více prohlubuje. Situace, která nastala po revoluci v roce 2014, ukazuje, že současný systém je zcela neudržitelný a představuje riziko pro samotnou existenci ukrajinského státu v současných hranicích. Situace je dále komplikována přístupem politické reprezentace Ruské federace, která vyjadřuje své právo chránit práva ruské části ukrajinské společnosti.

Rozdělení země je způsobeno především několika staletými odlišného vývoje různých částí současné Ukrajiny. Od 14. století byla většina území současné Ukrajiny pod vlivem Polska a Litvy, později Polsko-Litevské unie, nicméně již v polovině 17. století byla značná část tohoto území připojena Rusku a další následovala po dělení Polska na konci 18. století. Zatímco východní část Ukrajiny tak byla po mnoho staletí součástí Ruska, které velmi intenzivně praktikovalo politiku násilné rusifikace Ukrajinců, západní část se až do počátku druhé světové války vyvíjela v rámci Rakousko-Uherska a následně Polska, tedy mnohem svobodnějšího prostředí, které umožnilo zachování ukrajinského jazyka a zvyků.

Problém rozdělené Ukrajiny má i velmi silný mezinárodní rozměr. Vliv na dění v zemi, především díky její strategické poloze, chtějí mít Evropská unie i Rusko. Ukrajina tak musí řešit dilema, zda se bude integrovat v rámci evropského společenství či spíše zvolí cestu členství v Ruskem iniciované Euroasijské unii. Je nepochybné, že obě uskupení budou aktivně usilovat o získání Ukrajiny na svou stranu, což může rozpory mezi východní a západní částí země ještě více prohloubit.

2. Cíle práce

Hlavním cílem diplomové práce bude, na základě vydefinovaných konfliktních linií, analyzovat proveditelnost a vhodnost různých alternativních ústavních modelů kontextu období před událostmi od listopadu 2013. Hlavní důraz bude kladen na otázku, zda by Ukrajina mohla těmto událostem změnou ústavního režimu předejít. Cílem závěrečné práce pak bude konfrontovat zjištění s aktuální situací a posoudit realizovatelnost těchto modelů v jejím kontextu.

3. Užitá teorie a metodologie

Pozornost hlavní části práce bude soustředěna na analýzu konfliktních linií v ukrajinské společnosti, které mají potenciál způsobovat politickou nestabilitu. Koncept konfliktních linií poprvé definovali politologové Seymour Martin Lipset a Stein Rokkan v 60. letech, dočkal se nicméně řady rozšíření a aktualizací. Pro mojí práci využiji konkrétně rozdělení konfliktních linií politologa Arenda Lijpharta, který zúžím na ty konfliktní linie, mající zásadní vliv na ukrajinskou politickou realitu. Konkrétně se tedy v analýze budu věnovat těmto konfliktním liniím: socio-ekonomická linie, náboženská linie, kulturně-etnická linie a zahraničně politická linie. V analýze se budu soustředit především na příčiny těchto konfliktních linií a na jejich význam pro politickou stabilitu Ukrajiny.

Po popisu současného ústavního modelu na Ukrajině a posouzení jeho slabin a rizik s ním spojených se budu věnovat především třem alternativním ústavním modelům (regionalizace, federalizace, konsocialismus) založeným na principech víceúrovňového vládnutí. Zde bude hlavní pozornost cílena na otázku, zda by aplikace některého z těchto modelů v období od získání nezávislosti do počátku současné krize mohla

pomoci překonat hlavní konfliktní linie ve společnosti a aktuální situaci předejít. V závěrečné části práce pak zhodnotím realizovatelnost těchto modelů právě v kontextu událostí od roku 2013 a pozornost bude věnována také otázce rozdělení země.

4. Předpokládaná osnova práce

1. Úvod
2. Historické souvislosti rozdělené Ukrajiny
3. Teoretická východiska
  - a. Koncept konfliktních linií
  - b. Víceúrovňové vládnutí jako nástroj k regulaci vnitropolitických konfliktů
4. Struktura ukrajinské společnosti a hlavní konfliktní linie
  - a. Socio-ekonomická linie
  - b. Náboženská linie
  - c. kulturně-etnická linie
  - d. zahraničně-politická linie
5. Současný ústavní model na Ukrajině
6. Možné ústavní modely
  - a. Regionalizace
  - b. Federalizace
  - c. Konsocialismus
7. Změna ústavního modelu v kontextu událostí od listopadu 2013
8. Závěr

5. Předběžný seznam literatury

- BARŠA, Pavel a Maxmilián STRMISKA. *Národní stát a etnický konflikt: politologická perspektiva*. 1. vyd. Brno: CDK, 1999, 329 s. Politologická řada, sv. 5.

- HLOUŠEK, Vít a Lubomír KOPEČEK. *Konfliktní demokracie: moderní masová politika ve střední Evropě*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita. Mezinárodní politologický ústav, 2004, 224 s.
- BUTLER, David, Howard Rae PENNIMAN a Austin RANNEY. *Democracy at the polls: a comparative study of competitive national elections*. Washington, D.C.: American Enterprise Institute for Public Policy Research, c1981, 367 p. AEI studies, 297.
- LIJPHART, Arend. *Democracy in plural societies: a comparative exploration*. [2nd print.]. New Haven: Yale University Press, 1980.
- RAE, Douglas W a Michael TAYLOR. *The analysis of political cleavages*. New Haven: Yale University Press, 1970, vii, 152 p.
- ELSTER, Jon, Claus OFFE a Ulrich Klaus PREUSS. *Institutional design in post-communist societies: rebuilding the ship at sea*. New York, NY, USA: Cambridge University Press, 1998, xii, 350 p.
- ROKKAN, Stein a Derek W URWIN. *Federalism and territorial cleavages: studies in European regionalism*. Editor Ugo M Amoretti, Nancy Gina Bermeo. Baltimore: Johns Hopkins University Press, c2004, xii, 498 p.
- BRANCATI, Dawn. *Peace by design: managing intrastate conflict through decentralization*. 1st pub. New York: Oxford University Press, 2009, xiii, 292 s.
- *Federalism and territorial cleavages*. Editor Ugo M Amoretti, Nancy Gina Bermeo. Baltimore: Johns Hopkins University Press, c2004, xii, 498 p.
- D'ANIERI, Paul J. *Understanding Ukrainian politics: power, politics, and institutional design*. Armonk, N.Y.: M.E. Sharpe, Inc., c2007, x, 299 p.
- KUZIO, Taras. *Ukraine: state and nation building*. 1st pub. London: Routledge, 1998, xiii, 298 s.
- GONĚC, Vladimír a Oleksandr Dmytrovyč BOJKO. *Nejnovější dějiny Ukrajiny*. Vyd. 1. Překlad Marek Pavka. Brno: Jota, 1997, 267 s.
- GONĚC, Vladimír. *Vznik SSSR a sovětská Ukrajina: příspěvek k pojetí počátků sovětské federace*. Vyd. 1. Brno: Univerzita J.E. Purkyně, 1988, 158 s.

- ZALES'KA ONYSHKEVYCH, Larysa M a Mariia REVAKOVYCH. *Contemporary Ukraine on the cultural map of Europe*. Armonk, N.Y.: M.E. Sharpe, Inc. in cooperation with the Shevchenko Scientific Society, c2009, xxx, 471 p.
- *Dilemmas of state-led nation building in Ukraine*. Editor Taras Kuzio, Paul J D'Anieri. Westport, Conn.: Praeger, 2002, vi, 215 p.
- YEKELCHYK, Serhy. *Ukraine: birth of a modern nation*. New York: Oxford University Press, 2007, xvi, 280 p.
- WILSON, Andrew. *The Ukrainians: unexpected nation*. New Haven: Yale University Press, c2000, xviii, 366 p.
- MARPLES, David R. *Heroes and villains: creating national history in contemporary Ukraine*. New York: Central European University Press, c2007, xxi, 363 p.
- THER, Edited by Georgiy Kasianov and Philipp. *A Laboratory of Transnational History Ukraine and Recent Ukrianian Historiography*. Budapest: Central European Univ Pr, 2009.
- WOLCZUK, Kataryna. *The moulding of Ukraine: the constitutional politics of state formation*. New York, NY: Central European University Press, 2001, xxi, 315 p.
- RODGERS, Peter W. a With a foreword by Vera TOLZ. *Nation, region and history in post-communist transitions: identity politics in Ukraine, 1991-2006*. Stuttgart: Ibidem-Verlag, 2008, xxi, 315 p.
- PLOKHY, Serhii a Frank E SYSYN. *Religion and nation in modern Ukraine: identity politics in Ukraine, 1991-2006*. Edmonton, Alta.: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 2003, xvi, 216 p.
- BREMMER, Ian a Ray TARAS. *Nation and politics in the Soviet successor states*. New York, NY, USA: Cambridge University Press, 1993, xxvii, 577 p.

Obsah

ÚVOD	2
1 HISTORICKÉ SOUVISLOSTI	4
1.1 BOJ O NÁBOŽENSKOU IDENTITU JAKO HLAVNÍ IMPULS PRO LOKÁLNÍ UVĚDOMĚNÍ	4
1.2 KOZÁCKÝ HETMANÁT – PRVNÍ FORMA UKRAJINSKÉ STÁTNOSTI	6
1.3 FORMOVÁNÍ UKRAJINSKÉHO NÁRODNÍHO VĚDOMÍ	8
1.4 20. STOLETÍ A BOJ O UKRAJINSKOU NEZÁVISLOST	14
2 TEORETICKÉ SOUVISLOSTI	21
2.1 TEORIE KONFLIKTNÍCH LINÍ	21
2.2 ÚSTAVNÍ MODEL PRO ROZDĚLENOU ZEMI – UNITÁRNÍ STÁT, FEDERACE, AUTONOMIE	23
2.2.1 <i>Definice pojmů – unitární stát, federace, autonomie</i>	23
2.2.2 <i>Diskuze o vhodnosti federalizace a autonomizace pro fragmentované společnosti</i>	25
3 FORMOVÁNÍ UKRAJINSKÉHO ÚSTAVNÍHO MODELU – ÚSTAVA Z ROKU 1996 A JEJÍ VÝVOJ	30
4 VÝVOJ KONFLIKTNÍCH LINÍ V UKRAJINSKÉ SPOLEČNOSTI A JEJICH PROJEVY V POLITICKÉM PROSTORU	34
4.1 ETNO-KULTURNÍ DIMENZE	34
4.2 NÁBOŽENSKÁ DIMENZE	44
4.3 DIMENZE TRANZICE	50
4.4 ZAHRANIČNĚ-POLITICKÁ DIMENZE	63
4.5 SOCIO-EKONOMICKÁ DIMENZE A DIMENZE MĚSTO-VENKOV	72
4.6 DIMENZE PODPORY REŽIMU	76
5 ÚSTAVNÍ MODEL PRO UKRAJINU	81
5.1 JE FEDERALIZACE ŘEŠENÍM?	81
5.2 AUTONOMIE PRO DONBAS – OPAKOVÁNÍ KRYMSKÉHO SCÉNÁŘE?	89
5.3 PŘEDPOKLADY PRO STABILNÍ FUNGOVÁNÍ UNITÁRNÍHO MODELU	92
ZÁVĚR	95
SUMMARY	99
POUŽITÁ LITERATURA	100
MONOGRAFIE A SBORNÍKY	100
ODBORNÉ ČLÁNKY	103
WEBOVÉ ZDROJE	113
PRŮZKUMY VEŘEJNÉHO MÍNĚNÍ	114

Úvod

Diplomová práce „*Ukrajina: ústavní model pro rozdělenou zemi*“, jak již název napovídá, diskutuje otázku ukrajinského ústavního modelu, a to na základě analýzy vývoje konfliktních linií v ukrajinské společnosti i politickém prostoru. Práce si však neklade ambici navrhnout konkrétní ústavní uspořádání. Jejím hlavním cílem je posoudit, zda řešení ústavního uspořádání na Ukrajině na principu víceúrovňového vládnutí může přispět ke stabilizaci fungování ukrajinského systému a vést k utlumení odstředivých tendencí v ukrajinské společnosti. V práci budou diskutovány dva konkrétní modely, a to možnost federalizace Ukrajiny či autonomie pro konkrétní území země, v tomto případě oblasti Donbasu. Vedlejším cílem práce je pak zhodnotit předpoklady pro pokračování unitárního modelu.

Hlavním důvodem pro volbu konceptů federalizace a autonomie je situace, do které se země dostala po událostech na kyjevském Majdanu na konci roku 2013 a po následných aktivitách Ruské federace ve východní části Ukrajiny. Právě ruské vedení, ústy ministra zahraničí Sergeje Lavrova, v roce 2014 navrhlo federalizaci země jako jediné východisko z ukrajinské krize, které by zaručilo východním regionům respekt vůči jejich kulturním a historickým odlišnostem (Olszański, 2014a, s. 1-3). Otázka federalizace Ukrajiny bylo navíc jedním z témat politického diskurzu o možném ústavním uspořádání již od vyhlášení nezávislosti v roce 1991, byť s výjimkou období Oranžové revoluce nikdy nezískalo podporu žádného relevantního aktéra. Zcela specifickou otázkou je pak udělení autonomie pro oblast Donbasu. Toto téma nepochybně rezonovalo mezi tamními regionálními elitami po celou dobu nezávislosti Ukrajiny, nicméně po událostech v roce 2014 se stalo jednou z klíčových otázek politické diskuze nejen na Ukrajině, ale i na mezinárodní scéně, a to především v důsledku Ruskem podporovaného vzniku dvou separatistických republik, Doněcké lidové republiky a Luhanské lidové republiky. Otázka autonomie pro oblast Donbasu se stala i jedním klíčových témat summitu v Minsku v únoru loňského roku, kterého se účastnili zástupci Ukrajiny, Ruska, Německa a Francie. Závěrečná dohoda, podepsaná jak reprezentanty Ukrajiny a Ruska, tak i zástupci zmíněných lidových republik a Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě, pak mimo jiné obsahovala právě i závazek změny ukrajinské ústavy ve smyslu poskytnutí „zvláštního statusu“ jednotlivých regionů Doněcké a Luhanské oblasti, byť bez konkrétní specifikace rozsahu poskytnuté autonomie (The Telegraph, 2015)

Práce je rozdělena do pěti kapitol. První se věnuje historickým souvislostem rozdělení Ukrajiny, a to především v kontextu několika vzájemně provázaných fenoménů. Pozornost bude věnována především formování ukrajinského národního uvědomění a otázce, do jaké míry rozdílný vývoj jednotlivých částí země ovlivnil intenzitu národních identit na Ukrajině. Analyzována bude i otázka historických vztahů ukrajinského území s Ruskem na straně jedné a evropskými mocnostmi, především Polskem a habsburskou monarchií, na straně druhé. Druhá kapitola pak představuje v práci využití teoretické koncepty, konkrétně teorii konfliktních linií a otázku vhodnosti řešení vnitrostátních sporů na principech federalizace či autonomie. V otázce teorie konfliktních linií je pozornost věnována především její první definici z pera politologů Lipseta a Rokkana, její modifikaci Arendtem Lijphartem a limitům aplikace teorie na postkomunistické země. Třetí kapitola pak stručně shrnuje ty nejzásadnější dosavadní milníky ve vývoji ukrajinské ústavy, a to výhradně ve dvou oblastech, vztahu mezi legislativou a exekutivou a zároveň vertikálnímu uspořádání ústavního modelu na Ukrajině.

Hlavní část práce se pak věnuje analýze vývoje konfliktních linií v ukrajinské společnosti a politickém prostoru od vyhlášení nezávislosti až po současnost, a to na základě definice ideologických dimenzí z pera Arendta Lijpharta, s jejich přizpůsobením ukrajinským realitám. Pozornost zde bude věnována především intenzitě jednotlivých konfliktních linií, jejich stabilitě a vlivu na fungování ukrajinského politického systému. Na základě této analýzy pak závěrečná kapitola zhodnocuje vhodnost federalizace Ukrajiny, autonomie pro Donbas a stručně také diskutuje předpoklady pro zachování unitárního modelu. Pro svoji značnou specifickou bude z analýzy z velké části vyjmuta otázka Krymu. Pozornost dále bude věnována především rozdílům mezi východní a západní částí země, přičemž otázky maďarské, rumunské či rusínské menšiny, budou, vzhledem k jejich malé velikosti a minimálním důsledkům pro stabilitu ukrajinského systému, zmíněny jen velmi stručně. Oproti schválenému projektu došlo zároveň k úpravě struktury práce, kdy byla, v zájmu logičtější návaznosti, kapitola věnující se vývoji ukrajinského ústavního modelu předsunuta před hlavní část práce, věnující se konfliktním liniím.

1 Historické souvislosti

V této části práce budu sledovat především tři vzájemně provázané fenomény, a to formování ukrajinského národa, vliv odděleného vývoje jednotlivých částí země na národní uvědomění a vztahy území s Evropou (především Polskem a Rakousko-Uherskem) a Ruskem.

V období mezi 9. a 13. stoletím bylo území Ukrajiny¹ součástí Kyjevské Rusi, obrovského státního útvaru východoslovanských kmenů. Zatímco ruská historiografie vnímá Kyjevskou Rus jako první státní útvar jednotného ruského národa, ukrajinští a běloruští historici, jako například Michailo Hruševský, upozorňují na již v této době existující etnické a lingvistické rozdíly (Wilson, 2009, s. 6-12). Konec Kyjevské Rusy přivodily mongolské nájezdy od poloviny 13. století, kdy se pod jejich kontrolu dostaly až dvě třetiny území dnešní Ukrajiny. Mimo území ovládané Mongoly zůstala pouze oblast dnešní Haliče. Haličsko-volyňské knížectví si zachovalo svoji nezávislost až do poloviny 14. století, kdy bylo anektováno Polskem a ukrajinskými historiky je často považováno za první ukrajinský stát. Dokončení rozdělení Rusy můžeme datovat ke konci 14. století, kdy se většina jižní části země, zabírající území dnešní Ukrajiny a Běloruska, dostala pod nadvládu rostoucího Litevského velkoknížectví, zatímco severovýchodní část kolem Moskvy zůstala pod mongolskou nadvládou až do 15. století (Plokhý, 2006, s. 50-56; Hillis, 2013, s. 23-24).

1.1 *Boj o náboženskou identitu jako hlavní impuls pro lokální uvědomění*

Pod Litevským velkoknížectvím zůstala většina území dnešní Ukrajiny do roku 1569, kdy došlo na sněmu v polském Lublinu ke sjednocení s Polskem a vzniku Polsko-litevské unie². Dohoda znamenala další fázi rozdělení původní Rusy, jelikož zatímco území dnešního Běloruska zůstalo pod litevskou správou, oblast dnešní Ukrajiny připadla Polsku (Magocsi, 2010, s. 141-143).

Přístup obou katolických mocností vůči svým ortodoxním poddaným se podstatně lišil. Zatímco litevští panovníci poskytovali Ukrajincům téměř absolutní náboženskou svobodu, Lublinská dohoda přišla v období, kdy Evropu zasáhla vlna reformace a protireformace a i do té doby velmi liberální Polsko začalo postupně přistupovat k procesu

¹ Označení pro ukrajinské území a jeho obyvatele se v průběhu historie značně měnil, především v návaznosti na to, kdo jej zrovna ovládal. Zatímco Rusko místní obyvatele označovalo za Malorusy, Polsko a Rakousko za Rusíny. Pojem Ukrajina začal být užíván poprvé v 17. století a vycházel z polohy území na okraji velmocí. V 19. století ho pak převzali ukrajinští obrozenci.

² Oficiální název byl Republika Koruny polské a Velkého knížectví litevského

katolizace a polonizace. A právě boj o zachování náboženské identity byl prvním impulsem pro vytváření prvních náznaků lokálního uvědomění. Nutno podotknout, že ve svých snahách o polonizaci bylo Polsko poměrně úspěšné u vyšší ukrajinské šlechty, které to umožnilo zapojit se do politického života v polském systému a zároveň to pro ně byla záruka zachování životní úrovně. Například v roce 1606, z 29 ukrajinských členů senátu Unie byl pouze 1 pravoslavný (Wilson, 2009, s. 48-50; Hillis, 2013, s. 25).

Katolizaci většinové populace měli zajišťovat králem pozvaní Jezuité. Využívali k ní vlastní systém škol či vydávání polemičtých materiálů namířených proti ortodoxnímu vyznání. Návrh na kompromis nakonec ale přišel z ukrajinské strany, kdy v roce 1590 několik pravoslavných biskupů vyjádřilo záměr uznat svou podřízenost papeži (Magocsi, 2010, s. 170-175). K dohodě došlo v roce 1596, kdy byla v Brestu založena řeckokatolická církev. Ta sice byla podřízena papeži, nicméně pouze v otázkách víry a morálky. Polské autority velmi rychle uznali nově vzniklou církev jako jediné legální východo-křesťanské vyznání a tradiční pravoslavná církev se ocitla mimo zákon. Byť z počátku získala podporu šesti z osmi lokálních biskupů, většina nižšího a středního duchovenstva se postavila jasně proti (Wilson, 2009, s. 50-51; Plochy, 2006, s. 163-164). Část pravoslavných biskupů se s nadějí obracela na Moskevské knížectví, které se již vymanilo z mongolského područí a jehož panovníci se považovali za jediné dědice celé Kyjevské Rusy a ochránce ortodoxní víry. Na druhou stranu po staletích odděleného vývoje se obě ortodoxní církve v mnohém lišily. Moskva se na rozdíl od Ukrajinců držela tvrdě konzervativní linie a na ukrajinské inovace nahlížela s velkou nedůvěrou. Například v roce 1627 dokonce zakázala všechny tamní knihy (Wilson, 2009, s. 52-53).

Vznik řeckokatolické církve na jednu stranu způsobil rozkol mezi ukrajinskou církevní reprezentací, na druhou stranu však odstartoval velmi silné hnutí, které vedlo k opětovnému povolení pravoslavné církve v roce 1632³ a jejímu následnému vzestupu (Magocsi, 2010, s. 201-203). Klíčovou osobností v tomto procesu se stal kyjevský ortodoxní metropolita Petro Mohyla, který nastartoval proces modernizace pravoslavné církve, aktualizoval liturgii, zaktivizoval do té doby pasivní a zkorumpované duchovenstvo a přenesl do pravoslavného vyznání řadu římských praktik. Ač byly Mohylovy kroky velmi kritizovány z řad konzervativních představitelů i ze strany Ruska, které ho označovalo za katolického poskoka, zasloužil se o oživení skomírající víry a výrazně jí posunul „evropským“ směrem. Tento proces vedl nejen k oživení samotné

---

³ De facto byla tolerována již od roku 1620

ortodoxní víry, ale také k vzniku významného lokálního patriotismu, k čemuž přispěla především nově vznikající díla ve dvacátých a třicátých letech, odkazující se na Kyjevskou Rus, jíž právě Ukrajinci mají být jedinými pravými nástupci. Boj o náboženskou identitu se tak stal hlavním nositelem sice ještě ne národního, ale již velmi silného lokálního uvědomění (Wilson 2009, s. 54-57; Hillis, 2013, s. 25-26).

1.2 Kozácký hetmanát – první forma ukrajinské státnosti

Velmi důležitým aktérem, který se výrazně zasloužil o opětovné povolení ortodoxní církve, byli kozáci, ozbrojený stav, založený na demokratické kultuře a ortodoxním vyznání. Litevští a následně i polští panovníci na ně spoléhali v mnoha bitvách, především proti Krymskému chanátu, ale také Švédsku, Moskevskému knížectví či Osmanské říši (Snyder, 2004, s. 112-113). V polovině 16. století založili vojensko-politickou organizaci Záporožskou Sič, řízenou na principech kozácké demokracie, kdy kozácký vůdce, zpočátku nazýván *staršina* později *ataman* a od konce 16. století *hetman*, byl volen všemi přítomnými členy. Aby dostal kozáky pod kontrolu, zavedl v roce 1572 polský král status „registrovaného“ kozáka. Tento status kozáky zprošťoval podřízenosti oficiální polské administrativě, umožňoval volit si své zástupce, zajišťoval nedotknutelnost vlastnictví pozemků a garantoval kozákům plat za jejich služby. Vzhledem k omezenému rozsahu registru se však registrovala absolutní menšina. Především kozáci ve městech oceňovali privilegia, která jim registrace zaručovala (Magocsi, 2010, s. 191-197).

Vztahy mezi kozáky a Polskem se začaly výrazně zhoršovat po vzniku řeckokatolické církve. Kozáci se začali vnímat jako ochránci ortodoxní víry a byla to především jejich zásluha, že mohla být ortodoxní církev opět obnovena. I přes tento ústupek z polské strany však zůstaly vztahy mezi oběma aktéry velmi napjaté a jejich vzájemné výboje byly po celou první polovinu 17. století velmi časté. Situace eskalovala až do té míry, že Polsko prohlásilo neregistrované kozáky za psance (Magocsi, 2010, s. 191-197). Do konfliktu se velmi často dostávali i s polskou či polonizovanou šlechtou, která dominovala místní politice a nelibě nesla privilegia registrovaných kozáků. Právě konflikt s místní šlechtou přesvědčil šlechtice a registrovaného kozáka Bohdana Chmelnického k vyvolání proti-polského povstání. Po tom, co byl polským úředníkem připraven o majetek i rodinu a nedomohl se pomoci u soudů ani u krále, přesunul se do Záporožské Siče a i přes počáteční nedůvěru byl zvolen hetmanem (Snyder, 2004, s. 114-115). Povstání v roce 1648 přišlo v období, kdy

bylo Polsko oslabeno třicetiletou válkou, což Chmelnickému, stejně jako společenství s krymským chánem, pomohlo v postupu a již na konci roku ovládl velkou část území dnešní Ukrajiny.⁴ Chmelnický následně vyhlásil hetmanát, který lze považovat za skutečně první formu ukrajinské státnosti. Největší polští magnáti byli z území hetmanátu vyhnáni, jejich půdu si rozdělili kozáci a řeckokatolická církev byla zakázána (Wilson, 2009, s. 60-62; Hillis, 2013, s. 26-28).

Aby však mohl hetmanát dlouhodobě přežít, potřeboval spojence, kterého přirozeně našel v ortodoxním Rusku. V roce 1654 tak Bohdan Chmelnický uzavřel s Rusy Perejaslavskou dohodu, čímž uznal suverenitu ruského cara nad hetmanátem. Mnozí, především ruští historici tento moment považují za připojení Ukrajiny k ruskému státu a „znovusjednocení“ lidu Rusy. Vývoj v průběhu nadcházejícího půlstoletí však ukazuje, že spíše než o civilizační volbu se jednalo o aktuálně výhodné společenství. Období ukrajinské historie po smrti hetmana Chmelnického bývá označováno jako ruina, a charakteristické pro něj jsou vnitřní rozpory o budoucí zahraničněpolitické směřování hetmanátu (Subtelny, 1980, s. 1-2; Wilson, 2009, s. 63-64). O tom, že příklon k Moskvě nebyl po Perejaslavu definitivní, svědčí například fakt, že pouhé čtyři roky po jejím přijetí, v roce 1658, podepsal hetman Ivan Vyhovský Haďačskou smlouvu s Polskem. Dohoda počítala s vytvořením Velkoknížectví Rusy, které by bylo součástí tříčlenné unie spolu s Polskem a Litvou. Dohoda nikdy nebyla uvedena v platnost a následné výboje s promoskevskými silami vyústili ke zvolení druhého, proruského hetmana a v rozdělení Ukrajiny podél řeky Dněpr. Každá část měla vlastního hetmana, armádu a správní systém. Pravobřežní Ukrajina uznala suverenitu polského krále, levobřežní ruského cara. Toto rozdělení pak Polsko a Rusko stvrdili v Andrusovské dohodě v roce 1667, přičemž zástupci kozáků k jednání přizváni nebyli. Tehdejší pravobřežní hetman Petro Dorošenko následně opustil svoji propolskou pozici a spojil se s Osmanskou říší. S její pomocí se mu v roce 1668 podařilo dobýt levobřežní Ukrajinu a opět tak hetmanát sjednotil pod jednu vládu. Jednota však vydržela pouhé čtyři roky (Kohut, 2009, s. 5-17).

---

⁴ S výjimkou území západně od dnešní Vinnycké a Žytomyrské oblasti a jihovýchodních území, která v této době byla velmi málo osídlená a ovládaná Turky či Tatary. Specifickou oblastí byla také tzv. Slobodská Ukrajina, rozkládající se v 17. a 18. století na území dnešní Charkovské oblasti a části dnešní Doněcké, Luhanské, Voroněžské, Sumské, Belgorodské a Kurské oblasti. Území bylo ovládané tzv. Slobodskými kozáky, kteří sem v několika vlnách emigrovali z Ukrajiny. Místní kozáci byli osvobozeni od všech daňových povinností, ale na rozdíl od hetmanátu bylo území kompletně pod ruskou správou bez jakékoli autonomní správy.

Posledním pokus o vymanění hetmanátu ze sféry Ruského a Polského vlivu učinil levobřežní hetman Ivan Mazepa, kdy se v roce 1708 přidal na stranu švédského krále Karla VII. za slib autonomního hetmanátu pod švédskou suverenitou. V bitvě u Poltavy v roce 1709 však byla švédská vojska poražena a s nimi i jakákoli šance na přežití hetmanátu (Plokhly, 2006, s. 253-254). Perejaslavská smlouva z roku 1654 sice podřadila hetmanát pod suverenitu ruského cara, nicméně z počátku byl reálný ruský vliv na fungování hetmanátu velmi omezený. Kontakt mezi carem a hetmanátem zprostředkovával tzv. *Malorosijskij Prikaz* (MP), nicméně jeho příslušníci působili v Moskvě a museli do značné míry spoléhat na informace poskytnuté zástupcem kozáků. Ruské jednotky navíc měli na Ukrajině přístup pouze do několika měst, přičemž hetmani Chmelnický a Vyhovský neumožnili jejich vstup jinam než do Kyjeva. Hetmanát dokonce neměl povinnost odvádět Rusku jakékoli daně. Zápороžská Sič mohla volně volit své reprezentanty a hetmanát disponoval vlastním správním i soudním systémem, reálně tak vykazoval téměř všechny znaky státnosti. Po Mazepově zradě však ruský car Petr I. velmi rychle s kozáckou nezávislostí skoncoval. Výrazně navýšil počet jednotek přítomných na Ukrajině a ruským reprezentantům bylo umožněno zasahovat do místních záležitostí. Během několika týdnů začala vlna vyvlastňování, vyšetřování a poprav. V roce 1722 pak byl MP nahrazen organizací, která již sídlila přímo v hetmanském dvoře a hned ten samý rok byly zavedeny daňové odvody. Hetmanát tak byl zcela inkorporován do ruského státu. Absolutní zánik hetmanátu dokončila Kateřina II. Když v roce 1734 zemřel již Ruskem dosazený hetman Danylo Apostol, Kateřina zabránila volbě nového a jeho pozice byla nahrazena Výkonnou radou hetmanského úřadu. V roce 1776 pak byla zlikvidována i Zápороžská Sič (Subtelny, 1980, s. 2-16; Magocsi, 2010, s. 286-290). Po třech děleních Polska na konci 18. století pak byla k Rusku připojena i pravobřežní Ukrajina, přičemž oblast Haliče byla připojena k Rakousku. Byť hetmanát reálně existoval pouze půl století, jeho význam pro ukrajinské národní hnutí byl obrovský. Položil totiž první základy ukrajinské státnosti a místní identity.

1.3 Formování ukrajinského národního vědomí

Situace na konci 18. století pro ukrajinské národní uvědomění nebyla vůbec příznivá. Území většinou obývaná Ukrajinci byla rozdělena mezi dvě mocnosti, Rusko a Rakouské císařství, které vůči svým poddaným přistupovaly značně odlišně. Nejdéle vliv hetmanátu vydržel na území levobřežní Ukrajiny. Jak již bylo uvedeno výše, v

návaznosti na bitvu u Poltavy a transformaci Moskevského carství na Ruské impérium došlo k reálné ztrátě autonomie již v první polovině 18. století a za následného panování Kateřiny II pak k definitivní likvidaci posledních zbytků kozácké samosprávy v hetmanátu i Slobodské Ukrajině. (Magocsi, 2010, s. 286-290; Yekelchuk, 2007, s. 33-35). Bývalí kozáčtí představitelé se pak výměnou za šlechtické tituly a ekonomické výhody většinou dobrovolně zcela asimilovali s politickou a kulturní realitou Ruska a sentiment ke kozáckým tradicím alespoň částečně přetrval pouze mezi většinou negramotnou rolnickou vrstvou, která byla rusifikačního vlivu převážně ušetřena (Wilson, 2009, s. 77-79). Odlišná situace byla v pravobřežní Ukrajině, která se reálně pod ruskou nadvládu dostala až po třech děleních Polska na konci 18. století. Zde kozácká správa vydržela poměrně krátce, což umožnilo polské správě na začátku 18. století poměrně snadno zlikvidovat jakýkoli sentiment vůči ukrajinské svébytnosti. Místní šlechta, i zde s vidinou ekonomických výhod, většinou ochotně akceptovala katolické vyznání a polskou kulturu (Plochy, 2006, 306-315). Specifickou oblastí byl jih a jihovýchod Ukrajiny. Až do konce 18. století se jednalo o téměř neobydlenou divokou step pod nadvládou Turků a Tatarů, jejichž vliv se zde po staletí střetával s výbojnými kozáky. Po Rusko-turecké válce však Kateřina II. toto území připojila k Rusku pod názvem Novorusko. Následovalo řízené obydlování území, především Ukrajinci a Rusy, ale také Řeky, Italy, Rumuny a Němci. Například Oděsa, založená v roce 1794, během několika let vyrostla v jedno z největších a nejkosmopolitnějších měst Ukrajiny (Yekelchuk, 2007, s. 35-36; Birch, 2000, s. 1020).

Pod rakouskou správou se na konci 18. století nacházely tři většinou ukrajinské regiony, východní Halič, Bukovina a Zakarpatí, z nichž ani jeden neměl historickou zkušenost s kozáckou autonomií. Halič byla pod polskou správou nepřerušeno od 14. století, přičemž etničtí Ukrajinci tvořili většinu v její východní části. Absolutní většina však byli nevzdělaní rolníci, přičemž šlechta byla téměř výhradně polská a byrokracii zajišťovali Němci. Hlavním faktorem, odlišujícím Ukrajince od Poláků zde bylo náboženství a řeckokatolická církev se stala jejich hlavním spojujícím prvkem. Bukovinu Rakousko připojilo ve stejném období jako Halič a i Bukovina byla podobně rozdělená. Zatímco etničtí Ukrajinci tvořili většinu na severu, jih byl tvořen převážně Rumuny. Na rozdíl od Haliče zde však jednotícím prvkem nebylo náboženství, ale rozdílná řeč. Třetí území pod rakouskou správou bylo Zakarpatí, od 11. století součástí Maďarska, které zde neumožnilo vznik jakékoli regionální identity. Zatímco Rusko Ukrajince nepovažovalo za samostatný národ, Rakousko si zakládalo na svém

mnohonárodnostním rázu. Zásadní zde bylo panování osvícených panovníků na konci 18. století, Marie Terezie a Josefa II. Jejich školské reformy například umožnili Ukrajincům vzdělání v jejich rodném jazyce. Oba se vyznačovali i značnou náboženskou tolerancí vůči nově připojeným teritoriím. Řeckokatolická církev v Haliči získala stejná práva jako dominantní římskokatolická a rakouská vláda se také snažila zvýšit vzdělanost místního duchovenstva (Yekelchik, 2007, s. 36-38, Himka, 1984, s. 433-434).

I přes fakt, že Ukrajinci pod rakouskou správou žili v nesporně daleko svobodnějším prostředí, ukrajinské národní hnutí započalo ve východní, ruské části. Impulsem bylo založení první moderní univerzity na ukrajinském území v Charkově v roce 1805. Zde vznikla nová vrstva inteligence, která začala studovat ukrajinskou historii a především její kozáckou minulost. V tomto období začala také vznikat první ukrajinská literatura. Sbírána a vydávána byla také kozácká folklorní a historická díla. Charkovská univerzita se tak velmi rychle stala centrem ukrajinského kulturního obrození a právě okruh lidí kolem ní začal území nazývat Ukrajinou, namísto Maloruska. (Yekelchik, 2007, s. 40-41; Magocsi, 2010, s. 379-381).

Dalším výrazným impulsem pak bylo založení univerzity v Kyjevě v roce 1834. Zde ukrajinské hnutí poprvé nabralo politický směr. V roce 1845 došlo k založení Cyrilometodějského bratrstva, diskuzního uskupení přibližně stovky intelektuálů, které formulovalo první ukrajinský politický program. Sepsal ho profesor historie a romantický spisovatel Mykola Kostomarov. Bratrstvo prosazovalo federaci slovanských národů, založenou na rovnostářství, svobodě a demokracii s centrem v Kyjevě. V jejím vytváření mají hrát Ukrajinci klíčovou úlohu, a to především díky svým kozáckým demokratickým tradicím. Již v roce 1847 však ruské úřady zasáhly a představitele bratrstva pozatýkaly (Pritsak, 1963, s. 250-252; Yekelchik, 2007, s. 41).

Nejvýznamnějším představitelem bratrstva byl Taras Ševčenko, romantický spisovatel, jehož díla výrazně ovlivnila ukrajinskou inteligenci. Ve svých dílech prezentoval Rusko a Ukrajinu jako protiklady a vyzdvihoval demokratický charakter kozácké historie, čímž vytvořil nový výklad ukrajinské národní identity, protikladný k ruskému výkladu jednoho národa. Ze všech členů bratrstva také dostal nejvyšší trest, dvanáctiletou povinnou službu v armádě a zákaz psát či malovat. V tomto období také začínají první náznaky kontaktů mezi ruskou a rakouskou částí Ukrajiny, a to především díky snahám ukrajinské inteligence pašovat Ševčenkova díla do liberálnějšího Rakouska a následně zpět do ruské části (Wilson, 2009, s. 90-92; Stebelsky, 2011, s. 589-590).

Po zrušení bratrstva se ukrajinské hnutí omezilo na apolitickou činnost. Začaly vznikat tzv. hromady, sdružení intelektuálů, zaměřující se především na vzdělávání v ukrajinštině a zakládání tzv. nedělních škol. Ruské orgány však opět zasáhly, nejdříve v roce 1863, kdy tehdejší ministr vnitra Petr Valuev zakázal vydávání vzdělávacích a náboženských knih v ukrajinštině a následně v roce 1876, kdy car Alexandr vydal Emský dekret zakazující nejen vydávání všech ukrajinských knih a jejich import ze zahraničí, ale také používání ukrajinštiny na veřejnosti. (Yekelchuk, 2007, s. 43-45; Pritsak, 1963, s. 252-253). Dalším krokem bylo odvolání čelního představitele ukrajinské inteligence profesora Michaila Drahomanova z Kyjevské univerzity, mezi jehož přední zásluhy patří propojení kozácké historie s nově obsazenými oblastmi tzv. Novoruska v opeře Záporožští kozáci za Dunajem, čímž jako první stanovil důvody pro počítání této oblasti do definice Ukrajiny. Drahomanov následně odešel do exilu ve Švýcarsku, kde začal vydávat časopis Hromada (Szporluk, 1997, s. 106-107).

Zatímco Ukrajinci v Ruskem spravované části svoji národní identitu stavili na kozácké historii a odmítnutí ideje jednoho ruského národa, identita těch pod Rakouskem byla determinována konfliktem s polským živlem. Stejně jako na východě, i v Haliči byli Ukrajinci tvořeni především nevzdělanou rolnickou vrstvou, přičemž dominantní byli Poláci. Téměř kompletní šlechta zde byla polská a vyšší vzdělání bylo možné pouze v polštině či němčině. Po celou první polovinu 19. století tak jedinou vzdělanou ukrajinskou skupinou byli kněží řeckokatolické církve, kteří jako jediní artikulovali ukrajinské zájmy a náboženství se zde stalo hlavním odlišujícím prvkem oproti dominantním Polákům. Zatímco u Ukrajinců se až do roku 1848 téměř žádné národní vědomí nevyvinulo a v naprosté většině byli loajální monarchii, Poláci se své ztracené státnosti vzdát odmítali. Několik polských povstání pak přimělo rakouské úřady podpořit ukrajinské národní hnutí jako protiváhu tomu polskému. Hned v roce 1848 tak byla ustanovena Nejvyšší rusínská rada, obsazená především duchovenstvem, která žádala uznání Ukrajinců jako zvláštního národa, což bylo splněno téměř okamžitě a rozdělení Haliče na polskou a ukrajinskou část. Zároveň bylo na Lvovské univerzitě vytvořeno oddělení rusínského jazyka. Po potlačení revoluce však rakouské elity začali čím dál více vycházet Polákům vstříc s cílem zajistit si jejich loajalitu a právě tato politika, která zapříčinila jejich stále se zintenzivňující vliv, měla za následek oslabování loajality mezi Ukrajinci. Již v 50. letech se tak především duchovenstvo začalo obracet na východ, nikoli však s ideou ukrajinského národa. Oporu hledali, za

podpory moskevského vedení, v Rusku, jakožto ochránci východních Slovanů (Yekelchik, 2007, s. 46-49; Wilson, 2009, s. 101-108).

Od 60. let, kdy ve východní části Ukrajiny bylo místní národní hnutí z velké části umlčeno, se v Haliči začalo naopak probouzet a právě sem se tak přesunulo jeho hlavní centrum. Zasloužila se o to mladá generace ukrajinské, především sekulární, inteligence, která také hleděla na východ, nicméně inspiraci hledala u ukrajinských spisovatelů, zejména Tarase Ševčenka a Michajla Drahomanova. Vzhledem k dominanci rusofilů v ukrajinských kulturních organizacích, založila mladá generace v roce 1868 organizaci Prosvita, která se zaměřovala především na vzdělání. Podařilo se jí například založit síť čítáren, která v roce 1903 dosáhla počtu 1400. Druhou významnou organizací pak byla v roce 1873 Ševčenkova společnost (Yekelchik, 2007, s. 50-51). Klíčová však byla především 90. léta. V roce 1890 vznikla v Haliči Radikální strana, první strana hájící ukrajinskou národní a kulturní autonomii v rámci Habsburské monarchie a prosazující rozdělení Haliče na polskou a ukrajinskou část. Strana převzala především ideje Michajla Drahomanova, včetně ideologie socialismu. Na tomto místě je potřeba zmínit právě úzké propojení mezi socialismem a ukrajinským nacionalismem. Jak již bylo několikrát zmíněno, absolutní většina ukrajinské společnosti v obou částech byla tvořena chudým a nevzdělaným rolnickým stavem⁵ a nově se vytvářející ukrajinské národní hnutí bylo stavěno právě na obhajobě jejich práv. Socialismus také sloužil jako protipól vůči polskému nacionalismu, který naopak svoji identitu stavěl na kultuře, spíše než obyvatelstvu (Snyder, 2004, s. 130-132). Podobný proces následoval s mírným zpožděním i v Bukovině, kde byla situace usnadněna horším postavením tamních Rumunů oproti haličským Polákům a již koncem 80. let i zde ukrajinská orientace jasně dominovala. Naopak v Zakarpatí byli Ukrajinci podrobováni silnému maďarizačnímu tlaku a národní hnutí nedostalo příležitost se zde etablovat (Yekelchik, 2007, s. 51)

Klíčovou událostí 90. let bylo založení katedry ukrajinské historie na Lvovské univerzitě a příchod profesora Michajla Hruševského z Kyjeva v roce 1894. Jeho dílo, především pak Dějiny Ukrajinské Rusy, poskytlo národnímu hnutí jeho potřebné historické opodstatnění. Hruševský ve své syntéze ukrajinských dějin konstruoval národní mýtus začínající Kyjevskou Rusí, kteréžto jsou právě Ukrajinci, nikoli Rusové, nástupnickým národem, čímž oddělil ukrajinskou historii od té ruské. Ukrajinci tak dle

---

⁵ Dle ruského sčítání lidu z roku 1897, 95% ukrajinsky mluvících obyvatel žilo na venkově a 87% se živilo zemědělstvím.

Hruševského mají výrazně delší historii než Rusko. Druhým stádiem ukrajinské státnosti byl kozácký hetmanát, přičemž třetí stádium má přijít v budoucnu (Snyder, 2004, s. 127-128; Wilson, 2009, s. 109-111). Hruševský zároveň přetvořil Ševčenkovu společnost v regulérní akademii věd, která prostřednictvím svých klíčových představitelů, především Hruševského či mladého spisovatele Ivana Franka, vydávala sborníky ukrajinské historie a etnografie (Stebelsky, 2011, s. 590-592). V roce 1899 pak v návaznosti na radikalizaci členů Radikální strany Hruševský a Franko založili umírněnější Národně demokratickou stranu (Yekelchyk, 2007, s. 62-63).

V prvních letech 20. století ukrajinské hnutí poprvé začalo získávat větší podporu mezi masami. Díky široké síti čítáren a poboček Prosvity se ukrajinským stranám podařilo mobilizovat rolníky pro myšlenku ukrajinského národa. Byly organizovány i agrární stávky, kdy ukrajinští sedláci odmítali pracovat na polích polských statkářů. O úspěších ukrajinského národního hnutí v Haliči svědčí výsledky prvních všeobecných voleb v roce 1907, kdy ukrajinské strany získali 22 mandátů v rakouském parlamentu (17 mandátů získala Národně demokratická strana), oproti dvěma mandátům rusofilních stran. V tomto období začaly v ilegalitě vznikat i první ukrajinské strany v Rusku, z nichž nejvýznamnější byla Ukrajinská radikálně demokratická strana. První ruská revoluce v roce 1905 pak přiměla cara k ustavení limitovaného konstitučního režimu a vyhlášení prvních voleb v roce 1906. V následujícím roce se pak do Kyjeva přesunul i profesor Hruševský, který se stal poradcem ukrajinských poslanců v ruské Dumě. Místní Ukrajinci následovali haličský příklad ve vytváření sítě organizací Prosvita a v práci s masami, nicméně již v roce 1908 byly vládní represe opět obnoveny a velká část ukrajinských aktivistů byla pozatýkána (Yekelchyk, 2007, s. 58-59). I přes to, že měla poloústavnost v Rusku velmi krátké trvání, pomohla opět politicky zaktivizovat místní ukrajinské elity, které následně sehrály klíčovou roli v ukrajinské revoluci. Navzdory faktu, že byli rozděleni do dvou impérií, podařilo se v 19. století Ukrajincům zformovat jednotnou identitu a propojit národní hnutí v obou jejích částech. Tvrdit, že do 20. století Ukrajinci vstupovali jako jednotný národ, by však bylo značně zavádějící, jelikož ukrajinské národní uvědomění bylo stále spíše omezeno na intelektuální elity. Platilo to především pro ruskou část Ukrajiny, kde represe carského režimu a propaganda jednotného ruského národa, znemožnily místnímu národnímu hnutí zakořenit mezi běžnými Ukrajinci a jejich podpora byla spíše závislá na vidině zlepšení životní úrovně. Naopak v západní části

Ukrajiny se díky relativně svobodnému prostředí habsburské monarchie a vzniklé sítě ukrajinských škol podařilo vybudovat národní identitu i mezi řadovým obyvatelstvem.

1.4 20. století a boj o ukrajinskou nezávislost

Hlavním impulsem pro vytvoření první moderní ukrajinské státnosti bylo zhroucení obou impérií v průběhu první světové války. Pád carského Ruska začátkem roku 1917 vedl k obrovskému vzepětí ukrajinského národního hnutí. Jeho kulturní práce byla obnovena, velmi rychle se začaly obnovovat Prosvity, čítárny a kulturní kluby. Obnoveny byly i ukrajinské strany. Počínaje 17. březnem začala zároveň vznikat Centrální rada, koordinační nástroj ukrajinského národního hnutí v čele s profesorem Hruševským. Z počátku zahrnovala všechny ukrajinské politické strany, postupně se však rozrostla na šestisetčlenné shromáždění, kde kromě politických stran byli zástupci všech stavů a národnostních menšin. Právě Centrální radu tak lze považovat za první počátek ukrajinského parlamentarismu (Yekylchuk, 2007, s. 65-69). Strategie profesora Hruševského byla podporovat politiku prozatímní vlády, ale vycházet přitom z toho, že je zde suverénní ukrajinský lid, který si bude sám budovat svůj osud v rámci federalizovaného Ruska. Ukrajinským stranám, které jednoznačně přijali socialistické vidění světa, se velmi rychle podařilo získat na svoji stranu dominantní rolnický stav a již začátkem dubna více než sto tisíc lidí pochodovalo Kyjevem se žlutomodrými vlajkami na podporu ukrajinské autonomie. Na stranu Centrální rady se postupně začali přidávat i příslušníci dezintegrované ruské armády a v polovině května se uskutečnil první ukrajinský vojenský kongres, který uznal Centrální radu jako legitimního reprezentanta Ukrajiny. Celkem se do služeb centrální rady přihlásilo na tři sta tisíc vojáků (Magocsi, 2010; s. 499-505, Bojko, 1997, s. 32).

Ani prozatímní vláda, ani bolševický režim, který se moci ujal v listopadu, však neměly v úmyslu ukrajinskou autonomii akceptovat. Po prvním odmítnutí požadavků prozatímní vládou začala Ústřední rada vydávat tzv. univerzály⁶, tedy oznámení o jejím programu. První univerzál vydaný v červnu jednostranně vyhlášoval autonomii. Centrální rada zároveň vytvořila exekutivní orgán pro výkon správy ukrajinského území Generální Sekretariát, jehož předsedou se stal Volodymyr Vynnyčenko. Krátce po bolševické revoluci Centrální rada třetím univerzálem poprvé v historii vyhlásila vznik Ukrajinské lidové republiky (ULR), byť stále deklarovala zájem stát se součástí demokratické ruské federace. Prezidentem ULR se stal Michajlo Hruševský. Zároveň

⁶ Výraz byl převzat z období kozáckého hetmanátu, kdy se používal pro hetmanovy deklaráce

odmítla bolševický převrat (Yekylchuk, 2007, s 70-71). ULR byla zcela založena na dějinném výkladu profesora Hruševského, s mnoha převzatými elementy z kozácké historie. Ve vnitřní politice Centrální rada zcela selhala v otázce pozemkové reformy, což vedlo k nárůstu znepokojení mezi rolníky. První zákon o pozemkové reformě byl přijat až v lednu 1918, kdy se již život republiky chýlil ke konci, a situace na řadě míst byla řešena samovolnými iniciativami rolníků. Naopak největšího úspěchu bylo dosaženo v oblasti školství, kdy vznikla celá řada základních a středních škol a tři vysoké školy. Zároveň vznikla řada osvětových spolků a divadelních souborů. Velmi liberální postoj rada zaujala v otázce menšin, kdy přijala dokument garantující absolutní samosprávu pro národnostní menšiny (Bojko, 1997, s. 34-36, Wilson, 2009, s. 122-123).

Bolševici si s výjimkou měst za celý rok 1917 nedokázali vybudovat silnější pozici. Když v prosinci v Kyjevě zorganizovali celoukrajinský sovětský kongres s více než dvěma a půl tisíci delegáty, zjistili, že stoupenci Centrální rady jsou v drtivé většině. V Charkově pak vyhlásili vznik Ukrajinské sovětské republiky a v prosinci sovětské vojsko zahájilo invazi. Vzhledem k přesvědčení ukrajinských elit, že bude situace vyřešena diskuzí, zcela rezignovali na budování armády a většina vojáků, kteří původně přísahali věrnost, se již vrátila do svých vesnic. Armáda pod vedením Symona Petljury tvořená 15 tisíci kozáky a dobrovolníky území ubránit nedokázala a již únoru bolševici dobyli Kyjev. V lednu Centrální rada čtvrtým univerzálem vyhlásila nezávislost ULR a obrátila se na centrální mocnosti s žádostí o pomoc. V únoru pak byla podepsána Brest-Litevská dohoda, kde centrální mocnosti výměnou za potravinové dodávky uznaly nezávislost Ukrajiny a k jejímu uznání bylo donuceno i Rusko. Němci však autoritu Centrální rady netolerovali dlouho a již v dubnu provedli převrat a vyhlásili vznik Hetmanátu, v čele s Pavlem Skoropadským, potomkem hetmana z 18. století. Všechny ukrajinské strany odmítly s novým konzervativním režimem spolupracovat, nicméně díky německé vojenské podpoře se mu podařilo situaci stabilizovat, bylo založeno 150 nových středních škol a řada vědeckých organizací. Ani hetmanský režim však neměl dlouhého trvání a s podzimní prohrou centrálních mocností bylo jasné, že nepřežije. Již v září se protirežimní opozice sdružila do Ukrajinské národní unie v čele s Vynnyčenkem a v listopadu hetmana svrhla (Yekylchuk, 2007, s. 71-75, Wilson, 2009, s. 126-130).

Prohra centrálních mocností a následný rozpad Rakousko-Uherska umožnil vznik ukrajinského státu i v západní části. Poslední říjnový den roku 1918 nově ustanovená Ukrajinská národní rada ohlásila vznik Západoukrajinské lidové republiky

(ZULR) na území východní Haliče, Bukoviny a Zakarpatí⁷. Především díky tradici participace na politickém životě v rakouské monarchii se jejím představitelům, na rozdíl od východních Ukrajinců, podařilo velmi rychle vybudovat fungující státní administrativu a plnohodnotnou armádu. Nově vzniklá republika od začátku deklarovala svůj zájem sjednotit se s ULR k čemuž také došlo na slavnostním aktu v lednu roku 1919 v Kyjevě, nicméně se jednalo pouze o symbolický akt, jelikož život obou republik se chýlil ke konci. ZULR musela již od svého vzniku čelit mnohonásobné převaze armády znovuobnoveného Polska a již v červnu 1919 byly zbytky jejího vojska vytlačeny za řeku Zbruč, kde krátkodobě posílily vojska ULR⁸. Ani republika na východě však neměla dlouhého trvání. Její poslední vláda byla v Kyjevě ustavena v dubnu 1920, poté co její tehdejší vůdce Symon Petljura uzavřel spojení s Polskem, kdy akceptoval jeho okupaci východní Haliče. Necelý rok poté však Polsko a SSSR uzavřely v Rize dohodu na rozdělení Ukrajiny mezi obě velmoci. Do dvacátých let tak Ukrajina vstupovala rozdělená mezi čtyři státy. Zakarpatí se dobrovolně připojilo k ČSR⁹, Bukovina a Besarábie byly anektovány Rumunskem, východní Halič se stala součástí Polska a zbytek dnešní Ukrajiny se dostal pod správu SSSR (Yekylchuk, 2007, s. 76-84).

Ač se může zdát, že boj Ukrajinců za nezávislost vyzněl na prázdno, revoluce měla velký význam pro charakter následné inkorporace území do Sovětského svazu. Poprvé v historii totiž vytvořila moderní ideu ukrajinské státnosti, což přinutilo bolševiky vytvořit formálně samostatnou Ukrajinskou republiku v rámci SSSR. Republika měla vlastní politické instituce, lídry, státní symboly a dokonce státní podporu pro užívání ukrajinštiny. Proces ukrajinizace postupoval v průběhu celých dvacátých let. Zatímco například v roce 1925 bylo pouhých 20% státních záležitostí řešeno v ukrajinštině, dva roky poté to bylo již 70%. V tom samém roce zároveň etničtí Ukrajinci poprvé dosáhli nadpoloviční většiny ve stranických i státních funkcích. V důsledku migrace do měst se měnil i charakter měst, kde doposud měli jasnou převahu Rusové. Optimismus z vývoje přiměl 66 ukrajinských intelektuálů k sepsání otevřeného

⁷ Reálně však byla její působnost omezena pouze na oblast východní Haliče. Bukovina byla velmi rychle anektována Rumunskem a Zakarpatí zůstalo pod maďarskou správou až do připojení k Československu.

⁸ Po řadě vojenských neúspěchů a epidemii tyfu, které padla za oběť značná část haličského vojska, se jeho zbytky připojily k armádě Bělogvardějců.

⁹ Zde sehráli klíčovou, vzhledem k absenci lokálních elit, roli zakarpatští politici v americké emigraci, kteří založili Americkou národní radu Rusínů. Ta vedla jednání s prezidentem Wilsonem, který se vyjádřil pro možnost autonomního postavení v rámci některého ze sousedních slovanských států. Následná jednání s T. G. Masarykem pak vedla k rozhodnutí o připojení Zakarpatí k ČSR, což bylo potvrzeno plebiscitem mezi americkými Rusíny (Bojko, 1997, s. 118).

dopisu, kde vyzývali emigranty k návratu do vlasti a participaci na rozvoji ukrajinského národa. Řada z nich, včetně profesora Hruševského, je uposlechla (Bertelsen, 2014, s. 37-38, Yekelchuk, 2007, s. 85-101).

Relativně uvolněné poměry však skončily s koncem 20. let, kdy sovětský režim zahájil boj proti odbojným rolníkům i ukrajinské inteligenci. Impulsem pro zahájení represí byl především odpor ukrajinských rolníků vůči kolektivizaci, který začátkem roku 1930 na venkově vyústil v řadu protisovětských povstání. Tzv. dekulakizaci¹⁰ sovětský režim řešil především deportacemi do oblasti Sibíře či Střední Asie. Například již v roce 1930 bylo takto deportováno 75 000 ukrajinských rodin. Nejtvrďší zásah proti rolnickému stavu na Ukrajině však přišel v roce 1932. Aby i při nízké úrodě Ukrajina splnila kvóty na dodávky obilí do SSSR, byla místním rolníkům násilně odebírána téměř veškerá úroda. Následnému hladomoru padlo za oběť více než 3 miliony lidí. Kromě rolníků se represe zaměřili i na církve a inteligenci. Ukrajinská pravoslavná církev byla rozpuštěna a téměř všichni její biskupové pozatýkáni. V roce 1933 bylo z komunistické strany Ukrajiny vyloučeno na sto tisíc lidí s více národním cítěním, z nich část byla také zatčena. V jednom z vykonstruovaných procesů byl dokonce obviněn i Michailo Hruševský. Svého vrcholu pak represe dosáhly v letech 1937 a 1938, kdy bylo zatčeno bezmála tři sta tisíc lidí a více než sto dvacet tisíc z nich bylo popraveno. Výsledkem teroru byla téměř kompletní likvidace ukrajinské inteligence, včetně všech představitelů ukrajinské revoluce, kteří nezůstali v emigraci. Sovětský režim tak prakticky vyloučil možnost potenciálního ukrajinského odporu (Bertelsen, 2014, s. 39, Yekelchuk, 2007, s. 108-116).

Pozitivní nebyla ani situace haličských Ukrajinců. Ač polská ústava na nátlak Spojenců obsahovala záruky práv pro národnosti menšiny, realita byla odlišná. Již na počátku 20. let byla zrušena většina ukrajinských kulturních institucí, stejně jako katedra ukrajinských studií na Lvovské univerzitě. Vzhledem k relativně vysoké míře svobody, které haličští Ukrajinci užívali pod Rakousko-Uherskem, se zde vyvinulo výrazně silnější národní uvědomění než ve východní části a represe polského státu tak vedly ke vzniku velmi radikálního ukrajinského etnonacionalismu. V průběhu dvacátých let sice část haličských Ukrajinců s nadějí hleděla k Rusku, nicméně po represích třicátých let se odpor obrátil kromě Polska i vůči Sovětskému svazu. V roce 1929 byla ve Vídni založena Organizace ukrajinských nacionalistů (OUN) s cílem

---

¹⁰ Kulak byl ruský výraz pro bohatší rolníky, kteří hospodařili na své půdě a najímali zaměstnance (Magocsi, 2010, s. 594).

osvobodit ukrajinský lid, mezi jejíž jádro patřili veteráni Polsko-Ukrajinské války a studenti. K prosazení ukrajinské nezávislosti používala především teroristické metody, včetně vražd a sabotáží. Zahraničně se OUN orientovala především na Německo, s nímž sdílela touhu po revizi poválečného uspořádání a protisovětské nálady. Organizaci však trápili značné vnitřní konflikty, které vyústili k jejímu rozdělení v roce 1938 na umírněnější OUM-M a radikálnější OUM-B, vedenou Stepanem Banderou. Z rozporů se vzpamatovala až v průběhu druhé světové války, kdy se v návaznosti na německou invazi do SSSR pokusila ve Lvově vyhlásit nezávislost s očekáváním jejího uznání ze strany nacistického Německa. Němci však neměli zájem ukrajinskou samostatnost tolerovat a dokonce uvěznilí vůdce OUM-B Stepana Banderu (Wilson, 2009, s. 129-133; Bertelsen, 2014, s. 39-40).

Když Sovětský svaz v roce 1939 anektoval východní Halič, zpočátku se snažil získat západní Ukrajince na svoji stranu ukrajinizačními kroky, podobně jako ve 20. letech na východě. Pod heslem znovusjednocení Ukrajiny došlo k ukrajinizaci školství či přejmenování Lvovské univerzity podle slavného ukrajinského spisovatele Ivana Franka. Již v roce 1940 však Sovětský svaz zároveň začal s etnickým „čištěním“ západoukrajinských území a likvidací nacionalistů. Hlavním nástrojem se staly deportace, kdy do konce roku 1940 bylo přesunuto, většinou na Sibiř, více než milion lidí, především Poláků, ale i odbojných Ukrajinců. V průběhu druhé světové války pak byla připojena zbývající území dnešní Ukrajiny, čímž došlo poprvé v historii k jejímu sjednocení. Po jejím skončení pak došlo k masivním výměnám obyvatel mezi západem Ukrajiny a Polskem, které ukončily staletí trvající soužití obou národností ve východní Haliči (Yekelchuk, 2007, s. 130-148; Statiev, 2006, s. 979-984). Aby definitivně zlomili odpor západních Ukrajinců vůči novému režimu, obrátili Sověti svoji pozornost po válce i na řeckokatolickou církev v Haliči a Zakarpatí. Církev byla zlikvidována a došlo k zatýkání nejen jejích vrcholných představitelů, ale i farářů či jeptišek. Celkem bylo zatčeno přes dva tisíce lidí. Poslední zbytky ukrajinského národního hnutí pak byly zlikvidovány na začátku 50. let, kdy došlo k definitivní porážce Ukrajinské povstalecké armády¹¹, oslabené úmrtím jejího velitele R. Šucheviče v roce 1950 (Bojko, 1997, s. 176-179).

---

¹¹ UPA byla vojenská organizace podřízená OUN-B, založená v roce 1942 v návaznosti na neochotu Němců podpořit ukrajinskou samostatnost. Za války hrála roli třetí síly na ukrajinském území, kdy prováděla bojové akce proti Němcům i Sovětům. Podle odhadů dosahoval počet jejích bojovníků na přelomu let 1944 a 1945 až sto tisíc osob (Bojko, 1997, s. 159-160).

V sovětském období prodělala Ukrajina masivní sociální změny v souvislosti s rychlou industrializací a migrací do měst. S těmito pohyby však nepřišel také růst národního uvědomění. V případě Ukrajiny naopak s industrializací přicházela především rusifikace, způsobená masivní imigrací Rusů a eliminací ostatních vlivných minorit, Poláků a Tatarů. Na konci sovětské nadvlády tak Rusové na Ukrajině tvořili 22% populace, zatímco ostatní minoritní národnosti tvořili dohromady pouze 6% obyvatel. Ruština postupně začala dominovat ve veřejné sféře. Nejcitelnější dopad měla rusifikace na oblast Donbasu. Zatímco na přelomu 19. a 20. století tvořili Rusové 26% jeho obyvatel, v roce 1989 to bylo již 44% a většina po válce vzniklých škol byla ruskojazyčná. Lze tedy konstatovat, že dominance ruského jazyka a kultury v Donbasu je stará pouze jednu až dvě generace (Wolczuk, 2001, s. 61-63; Wilson, 1995, s. 274-276). Likvidace ukrajinské inteligence a všech vlasteneckých kruhů spolu s následnou rusifikací společnosti splnily svůj cíl a zcela místní národní hnutí paralyzovaly. Zlikvidovat místní uvědomění obyvatel se jim však nepodařilo. Jeho nejtypičtějším projevem byl tzv. národní komunismus v 60. letech. Uvolněnější poměry v SSSR v tomto období umožnili nástup rodilých Ukrajinců do nejvyšších stranických struktur. Ukrajinci posloužili Moskvě jako vhodná náhrada za stalinistické vedení. Typickým představitelem je Petro Šeest, generální tajemník Komunistické strany Ukrajiny mezi lety 1963 a 1972. Šeest podporoval novou, byť limitovanou vlnu ukrajinizace, především v oblasti kultury a vzdělávání, včetně preference ukrajinštiny na vysokých školách, a na veřejnosti vystupoval téměř výhradně v ukrajinštině. Zároveň prosazoval větší míru decentralizace SSSR. Do značné míry toleroval i nově vznikající disidentské hnutí „šedesátníků“, mladých intelektuálů prosazující lidská práva a národní emancipaci Ukrajiny. Právě pro svoji tolerantní politiku se však začátkem 70. let stal terčem kritiky Moskvy. Jeho osud v čele KSU zpečetilo vydání knihy *Naše sovětská Ukrajina* v roce 1971. Okamžitě se stal terčem kritiky stranického tisku pro glorifikaci kozácké historie či podceňování pozitivního ruského vlivu na formování ukrajinské kultury. Následující rok byl nahrazen Volodymyrem Ščerbitským, který ukrajinizační tendence okamžitě zastavil a opět začal s tvrdým potlačováním jakékoli opozice. V čele Ukrajiny zůstal až do roku 1989 (Palko, 2014, s. 36-40; Tillett, 1975, s. 753-767).

Ukrajinské národní hnutí se začalo opět probouzet až s uvolněním poměrů v Sovětském svazu díky Gorbačovovým reformám. Zárodky opozičních skupin začaly vznikat již kolem roku 1985, kdy Gorbačov své záměry představil, nicméně jejich hlavní rozkvět nastal až o dva roky později, kdy byla situace pro konzervativní vedení

KSU, v čele se Ščerbitským, již neudržitelná. První masová opoziční organizace, Ukrajinská jazyková společnost Tarase Ševčenka, založená v únoru 1989, měla již na konci roku sto padesát tisíc členů. Nejdůležitější opoziční organizací však byla na podzim založené Lidové hnutí Ukrajiny za přestavbu, známé spíše jako Ruch, které již při svém založení mělo téměř tři sta tisíc členů, a jejich počet se během následujícího roku ještě zdvojnásobil. Do jeho čela se postavil disident Vjačeslav Čornovil. Většina členů Ruchu však pocházela ze západní Ukrajiny, přičemž jeho podpora na východě byla poměrně slabá. V roce 1989 se uskutečnila i řada stávek a protestů čítající statisíce účastníků a nově vzniklý demokratický tisk začal vyzdvihovat roli historických osobností jako Ivan Mazepa či Michailo Hruševský. V létě se pak po celé Ukrajině začaly odehrávat festivaly oslavující pětisté výročí založení Záporožské Siče a rok na to téměř půl milionu lidí vytvořilo živý řetěz mezi Kyjevem a Lvovem jako připomínku sjednocení ukrajinských republik v roce 1919. První polosvobodné volby do ukrajinského parlamentu se uskutečnily v březnu 1990 a Demokratický blok, složený ze 43 organizací včetně Ruchu, v nich získal čtvrtinu mandátů s podporou především na západě země. Relativně rychlý spád události nabraly po nepodařeném převratu proti Gorbačovovi v srpnu 1991. Klíčovou osobností se stal Leonid Kravčuk, tehdejší předseda KSU a její hlavní ideolog, který začal řídit kroky směřující k nezávislosti. Ještě ten samý měsíc přijal ukrajinský parlament po dohodě mezi představiteli KSU a opozicí deklaraci nezávislosti, která byla přijata všemi poslanci s výjimkou čtyř a několik dní na to pak parlament zakázal činnost KSU. Referendum o nezávislosti se konalo v prosinci a ukrajinskou nezávislost v něm podpořilo 90% voličů při 84 procentní účasti, přičemž návrh získal podporu ve všech regionech Ukrajiny. Stejný den byl Leonid Kravčuk v přímých volbách zvolen prvním ukrajinským prezidentem (Yekelchuk, 2007, s. 178-191; Wolczuk, 2001, s. 65-70).

2 Teoretické souvislosti

Následující kapitola ilustruje teoretická východiska, ze kterých vychází analýza v této práci. Kapitola je rozdělena na dvě části. V první se věnuji teorii konfliktních linií, a to především v kontextu jejího využití v této práci. Popsány budou dva přístupy k problematice konfliktních linií, a to původní definice Seymoura Martina Lipseta a Steina Rokkana a modifikovaný pohled Arenda Lijpharta. Pozornost bude věnována i problematice aplikace klasické teorie konfliktních linií na postkomunistické společnosti. Druhá část práce se pak věnuje možnosti řešení vnitrostátních konfliktů na principu víceúrovňového vládnutí, konkrétně možnosti federalizace či autonomie pro konkrétní území státu. Po úvodní definici pojmů bude pozornost věnována různým pohledům na vhodnost takového řešení.

2.1 Teorie konfliktních linií

Výzkum konfliktních linií ve společnostech a jejich důsledků pro podobu stranických a politických systémů patří mezi tradiční koncepty používané pro vysvětlení podoby systémů v jednotlivých zemích, přičemž základní hypotézou je předpoklad, že pokud je daná konfliktní linie ukotvena ve struktuře společnosti, projeví se následně i v politickém životě (Hloušek, 2000, s. 373). Teorii konfliktních linií jako první definovali Seymour Martin Lipset a Stein Rokkan v roce 1967 na základě studia vývoje společností západní Evropy. Dle jejich výkladu konfliktní linie vznikly jako reakce na dva zásadní zlomy, průmyslovou a národní revoluci, které vyvolaly procesy rozsáhlé sociální mobilizace. V případě národní revoluce došlo k vývoji státních center, vůči kterým se začaly vymezovat periferní regionální struktury, čímž došlo ke vzniku konfliktní linie *centrum-periferie*. Ve stejném období se pak vyvíjí i konfliktní linie *stát-církev*, a to především v důsledku procesu sekularizace a odluky církve od státu. Průmyslová revoluce, spojená především s procesy industrializace a urbanizace, pak vytvořila podmínky ke vzniku dalších dvou konfliktních linií. Linie *město-venkov* vznikla v reakci na rostoucí rozdíly mezi urbánním a rurálním prostředím, kdy následně začaly vznikat agrární strany hájící zájmy venkovského obyvatelstva. Vznik konfliktní linie vlastníci-pracující, kterou autoři označili za nejdůležitější, pak můžeme považovat za přímý důsledek vzniku nových sociálních tříd. Autoři ve svém konceptu pracují s hypotézou tzv. zamrznutí stranických systému, kdy uvádí, že stranické systémy v šedesátých letech prakticky reflektují konfliktní linie z let dvacátých (Hloušek, 2002a, s. 398-400; Lipset, 1967, s. 13-52).

Koncepce konfliktních linií se dočkala celé řady rozpracování. Jedním z autorů, kteří na práci Lipseta a Rokkana navazují a modifikují ji, je například Arend Lijphart, který v devadesátých letech vymezil sedm *ideologických dimenzí*. Ty ale na rozdíl od zmíněných autorů nespojuje se vznikem stran. *Ideologické dimenze*, které autor definuje na základě studia stranických systémů 36 demokratických států, jsou v Lijphartově pojetí především prostorem, ve kterém probíhá stranická soutěž. První čtyři dimenze, *socioekonomická, kulturně-etnická, náboženská a město-venkov*, navazují na konfliktní linie definované Lipsetem a Rokkanem. Pátá dimenze, *postmateriální*, pak přímo vychází z definice amerického sociologa Ronalda Ingleharta, který ve svých pracích ze 70. a 80. let sledoval změny hodnotové orientace západních společností v souvislosti s generační obměnou a příklon k tzv. postmaterialistickým hodnotám, které se projevují například v artikulaci požadavků na rozšiřování prvků participativní demokracie či v environmentálních otázkách. Šestou, *zahraničně-politickou dimenzi* definuje v kontextu rozdílných postojů jednotlivých stran k preferované zahraniční orientaci země a poslední sedmá dimenze podpory režimu pak odděluje stoupence a odpůrce stávajícího politického systému (Lijphart, 1999, s. 79-86; Hloušek, 2002a, s. 403).

Oba zmíněné pohledy na problematiku konfliktních linií byly popsány především na základě studia společností a stranických systémů vyspělých západních států s dlouhou demokratickou tradicí, což komplikuje jejich přímou aplikovatelnost na postkomunistické systémy. Jak v kontextu vhodnosti aplikace modelu Lipseta a Rokkana na země střední a východní Evropy upozorňuje například Vít Hloušek, komunistická éra v těchto státech rozvrátila tradiční sociální vazby a vytratila se tak přirozená strukturace společnosti a tradiční štěpení, na kterých je jejich koncepce konfliktních linií založena. Hloušek tak uvádí, že adekvátní analýza konfliktních linií v kontextu transformujících se režimů musí obsahovat identifikaci konfliktních témat, které dlouhodobě ovlivňují politický diskurz dané země a následně vysledovat vazby, mezi těmito *konfliktními liniemi transformace* a voličskou obcí (Hloušek, 2002b).

Jako základní rámec pro analýzu vývoje konfliktních linií na Ukrajině a jejich projevů v politickém prostoru budou v této práci sloužit, byť s jistými modifikacemi, *ideologické dimenze* Arenda Lijpharta, na kterých, jak ukáží v další části práce, lze velmi dobře ilustrovat zásadní konfliktní témata v ukrajinské společnosti. Problém zde nastává s aplikovatelností postmateriální dimenze, která je již z principu definována pro vyspělé demokratické státy. Na druhou stranu se i na Ukrajině, v částečné souvislosti s generační obměnou, po roce 2000 jedním z určujících politických témat stala otázka

demokratizace ukrajinského systému, především pak v souvislosti s autoritářskými tendencemi prezidentů Kučmy a Janukovyče, stejně jako s problematikou vlivu oligarchů na politická rozhodování. V souvislosti s touto konfliktní linií budu hovořit o *dimenzi tranzice*, která pro účely této práce nahradí postmateriální dimenzi a chápána bude právě v kontextu tranzice k demokratickému systému vládnutí a deoligarchizace ukrajinského politického systému. Pro účely této práce budou ideologické dimenze chápány také v širších souvislostech, než pouze jako prostor pro stranické soupeření, jak je definoval Lijphart. Věnovat se budu pozicím různých částí ukrajinské společnosti k jednotlivým dimenzím, stejně jako jejich projevům v politické sféře.

2.2 Ústavní model pro rozdělenou zemi – unitární stát, federace, autonomie

2.2.1 Definice pojmů – unitární stát, federace, autonomie

Valerie Bunce a Stephen Watts ve své analýze etnicky pluralitních postsocialistických států jako jeden z hlavních problémů definovali různé interpretace západních zkušeností etnickou majoritou a minoritou. Zatímco většina se přiklání ke konceptu národního státu a myšlence, že každý stát má mít jeden národ, minority si západní model interpretovaly jako myšlenku, že každý národ má mít svůj stát. Tyto zcela protichůdné výklady pak, jak autoři argumentují, svedly postkomunistické společnosti na kolizní kurz a hlavním tématem se stává otázka schopnosti nalézt řešení, které by zajistilo integritu demokracie i státu (Bunce, 2005, s. 1-3). Modelů řešení vnitrostátních konfliktů na principu víceúrovňového vládnutí byla navržena celá řada. Camille A. Monteux definuje čtyři typy teritoriálních uspořádání, a to konfederaci, federaci, autonomii a místní samosprávu (Monteux, 2006, s. 166-167). Konfederaci Andrew Heywood definuje jako velmi volnou politickou unii, která však postrádá exekutivní autoritu. Toto řešení považuje za neudržitelné, a to především z důvodu, že chybí-li účinný ústřední orgán, konfederace většinou přerostou ve federace nebo se rozpadnou (Heywood, 2008, s. 180-181). Otázka místní samosprávy sice v ukrajinském kontextu hraje významnou roli, tato práce se nicméně bude věnovat především otázkám federalizace či autonomie pro některá území. Než přejdeme k samotné diskuzi o vhodnosti těchto uspořádání pro rozdělené společnosti, je potřeba alespoň stručně definovat pojmy unitární stát, federace a autonomie.

Definici pojmu federace lze v literatuře nalézt mnoho. Nejednotnost ve výkladu tohoto pojmu vysvětluje Andreas Auer rozmanitostí samotných federálních systémů,

přičemž uvádí, že existuje tolik federalismů jako je federálních států a každý z nich má svá specifika. Definuje však tři základní principy, které musí stát splnit, aby bylo možné jej označit za federaci. Prvním takovým principem je *autonomie*, tedy systém, kdy jednotlivé teritoriální jednotky neužívají pouze centrem delegovaných kompetencí, ale jsou autonomní do té míry, že ustavují vlastní exekutivní, legislativní i soudní instituce. Za stejně důležitý však považuje i princip *superpozice*, který zajišťuje, že moc, kterou jednotlivé jednotky federace disponují je podřízena vyššímu právnímu systému a zákony federace musí být pro jednotlivé jednotky závazné. Posledním principem, který je dle Auera nezbytný pro označení státu jako federaci, je *participace*, tedy fakt, že jednotlivé jednotky se podílejí na tvorbě systému na federální úrovni (Auer, 2005, s. 421). Podobně federaci definuje i Andrew Heywood, který zmiňuje čtyři hlavní rysy. Prvním jsou dvě relativně autonomní úrovně vládnutí, kdy ústřední i regionální vláda mají řadu pravomocí, do kterých druhá z obou úrovní nemůže zasahovat. Uvádí, že právě v poměru rozdělených pravomocí se jednotlivé federální systémy nejvíce liší, nicméně přinejmenším musí jít o určitou míru výkonné a zákonodárné moci a možnost vybírat daně. Dalšími prvky, které Heywood uvádí, jsou psaná ústava přesně definující rozdělení pravomocí mezi jednotlivé úrovně, existence rozhodčího v ústavních otázkách a propojení institucí, které odpovídá Auerovu principu *participace* (Heywood, 2008, s. 185). Hana Vykoupilová pak jako federaci označuje ty systémy, kde daná jednotka není v podřízeném postavení vzhledem k federálnímu centru a její orgány kopírují dělbu moci. Zároveň uvádí, že o plné federalizaci můžeme hovořit pouze tehdy, kdy tyto charakteristiky splňují všechny definované jednotky uvnitř daného státu (Vykoupilová, 2007, s. 18-19).

Michael Burgess rozlišuje dvě hlavní kategorie federací. První zahrnuje státy jako Německo, Rakousko, Austrálii či USA, které se vyznačují relativně homogenní společností. Takovéto federace označuje jako teritoriální či jedno-národnostní. Druhou kategorií federací, které Burgess rozlišuje, se nacházejí v těch státech, kde existuje na základě různých konfliktních linií teritoriálně rozdělená společnost. Hlavním motivem pro vznik takovýchto federací je zmírnit projevy rozdílů mezi jednotlivými částmi státu přiznáním jisté míry suverenity a samosprávy jednotlivým segmentům. V tomto případě se v literatuře setkáváme s pojmy jako multietnické, mnohonárodnostní či etnické federace (Burgess, 2012, s. 18-21).

Protipólem vůči federativnímu uspořádání je unitární stát, jehož hlavním rysem je ústavní nadřazenost jednoho centra a jeho institucí, přičemž jakýkoli systém

periferních či místních vlád může existovat jen z vůle centra. Na druhou stranu však unitární stát nemusí být nutně centralizovaný, a jak uvádí Andrew Heywood, v unitárním systému jsou vztahy mezi centrem a periferií stejně složité jako ve federacích, přičemž rozlišuje dvě formy periferní autority, a to vládu v místech, tedy systém místních samospráv, a devoluci (Heywood, 2008, s. 186-189). Tu lze charakterizovat jako systém, kde dochází k přenesení jistých legislativních kompetencí a vytvoření regionálních institucí. Hlavní rozdíl oproti federaci však je zachování principu podřízenosti centru, kdy konkrétní míra přenesených pravomocí závisí na jeho rozhodnutí. (Vykoupilová, 2007, s. 17-18; Heywood, 2008, s. 189-190). V kontextu řešení vnitrostátních konfliktů se často hovoří o konceptu autonomie, která však bývá v literatuře definovaná ve dvou rovinách. Například Svante E. Cornell hovoří o dvou typech autonomie, teritoriální a kulturní (Cornell, 2002, s. 8).

Stejně jako v případě federalizace panuje značná nejednota i v definování pojmu autonomie a i v tomto případě se jednotlivé případy liší především rozsahem přenesených pravomocí. Dalším problematickým faktorem v definování termínu autonomie pak je právě rozdíl mezi teritoriální a kulturní autonomií. V mezinárodním právu je autonomie chápána především v teritoriálním kontextu a je definovaná jako systém, kdy část nebo části teritoria státu dostávají možnost spravovat své záležitosti v určitých otázkách přijímáním zákonů a vyhlášek, ale bez vytvoření nového státu (Cornell, 2002, s. 8-9). Ruth Lapidoth pak teritoriální autonomii definuje jako poskytnutí prostředků menšině, která v jistém regionu tvoří většinu, k tomu, aby mohla vyjádřit svou rozdílnou identitu (Lapidoth, 1996, s. 33). Kulturní autonomii, jinými autory označovanou také za neteritoriální, pak můžeme charakterizovat jako poskytnutí jisté míry nezávislosti skupině osob v jí specifických oblastech, jako je například kultura, vzdělávání či jazyková otázka, a to bez narušení teritoriální distribuce moci (Monteux, 2006, s. 168). Arend Lijphart tento koncept chápe především jako východisko pro rozdělené společnosti, kde menšiny nejsou teritoriálně koncentrované (Lijphart, 1979, s. 505-506).

2.2.2 Diskuze o vhodnosti federalizace a autonomizace pro fragmentované společnosti

Otázka zda federalizace či poskytnutí autonomie některým územím může vést ke stabilnímu řešení vnitrostátních konfliktů, rozhodně nepatří mezi ty, nad kterými by panoval konsenzus. Zatímco odborná debata mezi šedesátými a devadesátými lety spíše

vyznívala ve prospěch federalizace, následující vývoj výrazně navýšil počet autorů, zastávajících názor, že federalizace či autonomie vede spíše k destabilizaci. Hlavním impulsem pro změnu ve vnímání federalizace jako nástroje k řešení vnitrostátních konfliktů byl rozpad postkomunistických federací v devadesátých letech, konkrétně Sovětského svazu, Československa a Jugoslávie. V následujících odstavcích se tak zaměřím především na argumenty zastánců či odpůrců tohoto řešení, stejně jako na faktory, které dle autorů mají zásadní význam pro vhodnost federálního či unitárního uspořádání.

Většina zastánců řešení vnitrostátních konfliktů na principu federalizace či autonomie pro určité regiony argumentuje především třemi hlavními faktory. Prvním je omezení centrální autority, kdy federální uspořádání zavádí systém brzd a protiváh, který zabraňuje centrální vládě překračovat své pravomoci. Za další přínos pak označuje fakt, že takovéto uspořádání garantuje menšině účast na politickém rozhodování, což může mít potenciál výrazně zmírnit secesionistické tendence daných regionů. Systém víceúrovňového vládnutí nakonec může i zvýšit efektivitu rozhodování, jelikož dané segmenty společnosti mohou o určitých otázkách rozhodovat autonomně (Monteux, 2006, s. 164-165). Argumenty kritiků federálního uspořádání pro rozdělené společnosti se pak zaměřují především na dvě tendence, které se u federalizovaných států projevují, a to další prohlubování rozdílů mezi jednotlivými segmenty a nárůst separatistických tendencí. Dle Camille A. Monteux se otázka decentralizace politického systému stala z pohledu mezinárodní komunity univerzálním nástrojem pro zmrazení etnických konfliktů a únik od řešení jeho příčin (Monteux, 2006, s. 163). Valerie Bunce a Stephen Watts pak především upozorňují na potřebu rozlišovat mezi uznáním odlišnosti a podryváním společných prvků. Argumentují, že federalizace na základě konfliktních linií může rozdíly mezi jednotlivými segmenty zakonzervovat a tím i omezit budoucí spolupráci mezi jednotlivými komunitami. Stejný argument pak používají například Jan Erk a Lawrence Anderson, kteří argumentují, že nástroje navržené k zajištění reprezentace minorit mohou vést k další separaci, a to jak fyzické tak i mentální (Erk, 2009, s. 191-192). S tím souvisí i další riziko řešení vnitrostátních konfliktů na principu víceúrovňového vládnutí. Vytvoření jednotek definovaných na bázi konfliktních linií poskytuje regionálním lídrům institucionální a politické prostředky ke zpochybňování centrálních autorit a k prosazování separatistické politiky, jelikož takovéto uspořádání v zásadě uznává odlišnost daného segmentu a jeho kontrolu nad daným teritoriem. Významnou roli zde hraje především kontrola nad místní policií, ozbrojenými složkami,

či médií (Anderson, 2014, s. 169-170; McGarry, 2009, s. 6). Autoři tak varují především před účinky federalizace v těch zemích, kde jsou identity v rámci jednotlivých segmentů populace pohyblivé a nestálé. V takovýchto společnostech může mít federalizace značně negativní důsledky pro budoucí stabilitu společného státu (Bunce, 2005, s. 5; Erk, 2009, s. 193).

I autoři, kteří považují federalizaci či autonomii pro určité regiony za vhodné řešení vnitrostátních konfliktů, však často upozorňují, že takovéto uspořádání není vhodné pro všechny státy, které jsou rozděleny na základě etnických či jiných konfliktních linií. Jedním z často zmiňovaných faktorů je otázka teritoriálního rozložení jednotlivých segmentů populace. Například John McGarry a Brendan O'Leary argumentují, že pokud hranice jednotek federace odpovídají hranicím mezi relevantními konfliktními liniemi, může být federalizace efektivním nástrojem k řešení konfliktů. Právě tento fakt uvádějí jako důvod úspěchu federalizace v Belgii, Kanadě a Švýcarsku, kde jsou na základě historického vývoje jednotlivé komunity geograficky segregovány a na druhou stranu rozpadu Jugoslávie, kde teritoriální oddělení jednotlivých komunit bylo nedostatečné (McGarry, 1993, s. 33-35). Stejný požadavek na geografické oddělení jednotlivých segmentů uvádějí i další autoři, mezi kterými můžeme zmínit například Valerii Bunce a Stephena Wattse (2005), Camille A. Monteux (2006) nebo Svante E. Cornellu (2005). V podobném duchu argumentuje i Donald L. Horowitz, který definuje čtyři prvky, které napomáhají stabilitě federace, a to rovnoměrné rozvrstvení moci mezi jednotkami, stejnou velikost jednotek a jejich rozumný počet a právě situaci, kdy jejich teritoriální hranice odpovídají historicky předdefinovaným hranicím na základě konfliktních linií (Horowitz, 2007, s. 963-964). S tím souvisí i zjištění Jana Erka a Lawrence Andersona, kteří uvádějí, že federalizace se ukázala být nedostatečným řešením k uspokojení zájmů jednotlivých segmentů tam, kde nedosahují jasné demografické dominance v dané jednotce (Erk, 2009, s. 193).

Druhým často zmiňovaným faktorem, který ovlivňuje potřebu zavedení federalizace či autonomie je míra odlišnosti jednotlivých segmentů a jejich loajalita k danému státnímu útvaru. Otázka teritoriální kontroly se stává zásadní především tehdy, pokud místní autority a občanská společnost v daném regionu považují centrální vládu za riziko pro zachování sociálních, ekonomických a kulturních specifík daného regionu a zpochybňují samotnou teritoriální integritu státu (Cornell, 2002, s. 5; Erk, 2009, s. 192). Ruth Lapidoth pak poukazuje i na význam existence externího aktéra, spojeného s konkrétní menšinou. Uvádí, že poskytnutí autonomie zvyšuje riziko

intervence daného aktéra, stejně však jako odmítnutí poskytnutí autonomie, pokud o ní daná menšina usiluje (Lapidoth, 1996, s. 203). Specifickými případy jsou pak vnitrostátní konflikty, které přerostly v ozbrojený konflikt. V takové situaci jsou rozdíly mezi jednotlivými segmenty ještě více prohloubeny trvajícím násilím, které především výrazně zvyšuje intenzitu pocitu strachu a nedůvěry vůči ostatním skupinám populace. V těchto případech se často autonomie pro dané území stává jediným východiskem, které může zabránit rozdělení státu (Hartzell, 2001, 191-192; Monteux, 2006, s. 165-167).

Autoři, kteří z výše zmíněných důvodů odmítají federalismus či jinou formu teritoriálního rozdělení státu, často argumentují, že i v unitárním uspořádání je možné podporovat mírové soužití mezi jednotlivými segmenty a demokratický rozvoj státu zároveň. Například Valerie Bunce a Stephen Watts na základě svého výzkumu postkomunistických států v eurasijském prostoru identifikovali čtyři hlavní faktory, které mají největší vliv na to, do jaké míry unitární stát dokáže vyhovět požadavkům menšin a zajistit svou stabilní existenci. Za důležitou považují míru organizovanosti jednotlivých minorit, kdy uvádějí, že málo organizované menšiny představují menší riziko pro soudržnost společnosti. Dalším důležitým faktorem je povaha většiny, a to především do jaké míry je ochotna respektovat specifika jednotlivých segmentů. Třetím faktorem je efekt nastavení politického systému, který by neměl vést k polarizaci společnosti (Bunce, 2005, s. 31). V tomto kontextu například Arend Lijphart jednoznačně preferuje parlamentní model. Za hlavní přínos parlamentarismu pro rozdělené společnosti oproti prezidencialismu považuje především kolektivní rozhodování vlády, které více podporuje spolupráci mezi jednotlivými segmenty (Lijphart, 2004, s. 99-102). Z podobných důvodů preferuje parlamentní uspořádání i Juan Linz, který například upozorňuje, že v prezidentských systémech se volby stávají hrou s nulovým součtem, založenou na principu vítěz bere vše. Linz varuje, že takovýto systém má značný potenciál polarizovat a destabilizovat společnost, a to především z toho důvodu, že vítězové a poražení zůstávají jasně rozděleni po celé funkční období bez možnosti reagovat na situaci ve společnosti pomocí aliancí či velkých koalic. Jako přednost parlamentního systému naopak uvádí potřebu konsenzuálního jednání se zastoupením názorů i menších stran, které tak mohou v rámci systému hájit své zájmy (Linz, 1990, s. 54-58). Za poslední důležitý faktor ovlivňující fungování unitárního státu v rozdělených společnostech pak Bunce a Watts označují to, zda političtí vůdci

zneužívání volebního a správního systému k omezení zastoupení menšin na rozhodování (Bunce, 2005, s. 31).

3 Formování ukrajinského ústavního modelu – ústava z roku 1996 a její vývoj

V následujících odstavcích se budu věnovat procesu formování ukrajinského ústavního modelu od získání nezávislosti, a to především dodnes platné ústavě z roku 1996 a jejím hlavním úpravám. Pozornost zde bude kladena výhradně na dva aspekty ukrajinského ústavního uspořádání, a to nastavení vztahů mezi exekutivou a legislativou a otázkám decentralizace a teritoriálního uspořádání.

Přestože Ukrajina získala nezávislost již v roce 1991, první postkomunistickou ústavu přijala až o pět let později. Pomalé tempo bylo způsobeno především zásadními rozpory a bojem o moc mezi komunisty ovládanou Národní radou a prezidentem Kravčukem. Následná paralýza státní moci pak měla jednoznačně negativní dopad i na zvládání ekonomické krize, která vyhlášení nezávislosti následovala (Mlejnek, 2011, s. 225-226). Stagnace ústavního procesu a nestabilita politického systému na Ukrajině se výrazně projevila i v otázce regionální správy. Systém sovětů, fungující na principu propojení s vládou Komunistickou stranou, po jejím pádu nebyl schopen stabilního výkonu regionální správy, což vyústilo v kompletní destabilizaci a následné ad hoc změny v otázce regionální správy. Již v roce 1992 prezident Kravčuk vytvořil pozice *prezidentských zástupců* na úrovni oblastí a rajonů, kteří zajišťovali výkon regionální správy řízený z centra, přičemž jejich jmenování bylo v kompetenci prezidenta. Již o dva roky později však v Nejvyšší radě došlo k vytvoření koalice s cílem obnovení exekutivní autority oblastních rad a omezení regionálního vlivu prezidenta. Po místních volbách v roce 1994 tak již nedošlo ke znovujmenování *prezidentských zástupců* a nově zvolení lídři regionů získali rozsáhlé pravomoci v oblasti regionální správy. Nebylo navíc jasné, komu regionální lídři odpovídají a ti si tak mohli zvolit, zda budou loajální prezidentovi, premiérovi nebo předsedovi parlamentu. Ani tento systém však neměl dlouhého trvání a téměř okamžitě po svém zvolení v roce 1994 prezident Kučma dekretem obnovil vertikální systém správy, kdy podřídil přímo zvolené předsedy rad oblastí a rajonů přímo prezidentovi (Wolczuk, 2002, s. 69-70; Romanova, 2012, s. 55).

Vzniku ústavy v roce 1996 předcházela několikaletá jednání, kdy jednotliví aktéři měli zcela odlišné pohledy na preferované ústavní uspořádání. Zatímco v parlamentu dominantní komunisté požadovali zachování systému sovětů, parlamentní systém vlády a dokonce zrušení funkce prezidenta, představa národně demokratických

stran¹² byla mnohem méně jasná a definovaná především principem odstříhnutí se od jakýchkoli náznaků sovětské minulosti. Byť ve svých programových dokumentech z roku 1992 Ruch propagoval parlamentní způsob vlády, po roce 1994 se čím dál více začal přiklánět k prezidentskému modelu. Hlavním důvodem pro tento obrat byla dominance komunistických poslanců v Nejvyšší radě a obava, že parlamentní systém by vedl k proruské orientaci země a oslabení národního charakteru ukrajinského státu. Prezidenta naopak chápali jako protiváhu levicovému parlamentu. Nejasně definovaná vize národních demokratů spolu s jejich obavou z komunistické dominance tak otevřely cestu prezidentu Kučmovi stát se dominantním aktérem při vyjednáváních o nové ústavě. Jeho představa byla definovaná především co nejsilnějším postavením prezidenta s významnými exekutivními pravomocemi, byť odmítal čistě prezidentský model bez funkce premiéra, což například Kataryna Wolczuk vysvětluje jeho neochotou přijmout přímou odpovědnost za výkon exekutivy (Wolczuk, 2001, s. 141-147; D'Anieri, 2007, 134).

Přijatá ústava do značné míry odpovídala jeho ideální představě, byť nedokázal prosadit pravomoc prezidenta rozpustit Národní radu. Nová ústava však zakotvila institut přímo voleného prezidenta s výraznými exekutivními pravomocemi, kdy jmenování i odvolání premiéra a ministrů bylo čistě v jeho kompetenci a Národní rada hlasovala o důvěře pouze premiérovi, nikoli celé vládě. Odpovědnost měla vláda jak vůči parlamentu, tak vůči prezidentovi. Prezident navíc disponoval velmi silným suspenzivním vetem, přehlasovatelným pouze dvoutřetinovou většinou hlasů (Mlejnek, 2011, 226-227; Protsyk, 2005, s. 24-25). Nově nastavený systém vztahu exekutivy a legislativy tak sice odpovídal definici poloprezidentského modelu Maurice Duvergera¹³, různí autoři upozorňují na limity tohoto označení. Pravomoc prezidenta kdykoli ze své vůle odvolat předsedu vlády odsuzovala premiéra do jasně podřízeného postavení. Například Oleh Protsyk ve své analýze uvádí, že v období mezi lety 1991 a 2002 bylo šest premiérů odvoláno rozhodnutím prezidenta a pouze tři parlamentem. Jeho analýza zároveň uvádí, že do konfliktu s prezidentem šli většinou jen ti premiéři, kteří následně projevíli ambice kandidovat v prezidentských volbách (Protsyk, 2003, s. 1079-1082). Paul D'Anieri pro klasifikaci ukrajinského ústavního modelu z roku 1996 volí typologii

---

¹²Toto označení je v literatuře používáno pro strany, hlásící se ukrajinské státnosti a procesu ukrajinizace společnosti, proevropskému směřování země a volnému trhu. V 90. letech byl v národně demokratickém spektru jednoznačně dominantní stranou Ruch.

¹³ Systém s přímo voleným prezidentem, který disponuje exekutivními pravomocemi, který se dělí o výkonnou moc s vládou.

Alfreda Stepana a Cindy Skach, kteří jako jeden z požadavků pro poloprezidentský systém uvádějí potřebu parlamentní většiny premiéra v parlamentu. Jak D'Anieri uvádí, tuto charakteristiku ukrajinský ústavní model nesplňoval, jelikož parlamentní kontrola premiéra byla velmi slabá. Systém tak označuje za plně prezidentský (D'Anieri, 2007, s. 135-136), přičemž další autoři volí označení jako superprezidencialismus či hyperprezidencialismus (Mlejnek, 2011, 227).

Rozpory panovaly i v otázce regionálního uspořádání. Shoda mezi všemi relevantními aktéry sice panovala v přesvědčení o zachování unitárního modelu¹⁴ a potřebě zavést nezávislou místní samosprávu na obecní úrovni, jako problematické se ukázalo hledání kompromisu v oblasti regionální správy. Vzhledem k absenci shody na jakékoli hlubší reformě došlo k zachování sovětských oblastí, byť se většina relevantních aktérů shodovala na jejich umělosti a nedostatečné legitimitě, a významnému omezení jim svěřených pravomocí. I zde se projevila dominantní pozice prezidenta Kučmy, který získal pravomoc jmenovat a odvolávat regionální exekutivní představitele. Vzhledem k absenci shody však ústava nedefinovala, zda mají být rady oblastí a rajonů voleny přímo či nepřímo. To bylo stanoveno až zvláštním zákonem v roce 1997, který zavedl přímou volbu. Prezident Kučma sice tento zákon třikrát vetoval, nakonec však ustoupil. Jako velmi problematické se ukázalo i stanovení statutu Krymu, kdy zatímco levice a prezident Kučma považovali udělení rozsáhlé autonomie za nezbytné, národní demokraté to odmítali s obavou, že takové uspořádání by posílilo tamní separatistické tendence. Nakonec zde však došlo ke kompromisu, kdy Krym získal svou vlastní ústavu, parlament a radu ministrů, nebylo mu však umožněno mít dvojí občanství, vlastní obranné síly či navazovat diplomatické vztahy. Zároveň byla zachována kompletní závislost poloostrova na financování z centra (Romanova, 2012, s. 55-56; Wolczuk, 2002, s. 77-85).

K významné změně ústavního uspořádání pak došlo v roce 2004 v souvislosti s Oranžovou revolucí, kdy tehdejší režim prezidenta Kučmy podmiňoval vyhlášení opakovaného druhého kola prezidentských voleb schválením ústavní reformy, která by výrazně omezila prezidentské pravomoci ve prospěch premiéra a parlamentu. Tento krok měl zajistit výrazně slabší pozici prezidenta pro případ zvolení favorita voleb

---

¹⁴ Federalizace byla považována za riziko pro teritoriální integritu a jednotu Ukrajiny. Obava panovala především z autonomie rusifikovaných regionů, jelikož by mohla prohloubit historické, kulturní i jazykové rozdíly. Ruch sice v roce 1990 navrhoval federalizaci země, především pak autonomii pro západní regiony, již o rok později se však stal jejím nejhlasitějším odpůrcem (Wolczuk, 2002, s. 74; Romanova, 2012, s. 57).

Viktora Juščenka. Reforma ústavy byla Nejvyšší radou schválena 8. prosince 2004 a v platnost vstoupila v roce 2006. Institucí, která posílila nejvíce, byl parlament. Premiér měl být jmenován na základě parlamentní většiny a Nejvyšší rada měla také výlučnou pravomoc vyhlášení nedůvěry parlamentu. Nelze však hovořit o jednoznačném přechodu k parlamentarismu, jelikož prezidentovi zůstala pravomoc jmenovat představitele oblastní správy, bezpečnostních služeb či generálního prokurátora. Především mu pak zůstala možnost jmenovat ministry obrany a zahraničí a silné prezidentské veto. Paul D'Anieri takto nastavený systém přirovnává k situaci z let 1991 a 1995, kdy parlament a prezident soupeřili o svůj vliv ve vládě (D'Anieri, 2007, 145-146; Protsyk, 2005, s. 24-25). V takto omezených mantinelech se však ukrajinský prezident pohyboval pouze v období, kdy funkci vykonával Viktor Juščenko, jelikož v roce 2010 ústavní soud reformu zrušil. Nově zvolený prezident, Viktor Janukovyč tak užíval stejně silného postavení, jako Leonid Kučma. Andriy Tyushka v tomto kontextu upozorňuje, že ústavní soud tímto rozhodnutím změnil vlastní precedent, kdy o dva roky dříve vyjádřil přesně opačné stanovisko (Tyushka, 2014, s 23-24).

Významným impulsem pro další změnu ústavy se staly události na kyjevském Majdanu na konci roku 2013. Protestující tehdy požadovali především oslabení pozice prezidenta a větší decentralizaci moci. První z těchto požadavků našel okamžitou odezvu v politickém prostoru, kdy tři hlavní opoziční strany zahájily proces reformy ústavy, která byla schválena v únoru 2014. V průběhu projednávání se sice objevovaly různé návrhy, od čistě parlamentního modelu až po ještě větší posílení prezidenta, Nejvyšší rada nakonec schválila návrat k podobě ústavy po změnách v roce 2004. V parlamentních volbách v roce 2014 se také většina relevantních stran jasně přihlásila i k potřebě větší decentralizace moci na Ukrajině, přičemž její definitivní podoba však zatím dojednána nebyla (Tyushka, 2014, s. 25-26). Z výše uvedených informací je zřejmé, že ukrajinský ústavní model zatím nemůže být označen jako konsolidovaný. Hlavní ústavní změny navíc probíhají buďto na základě revolučních událostí, jako tomu bylo v letech 2004 a 2014 či kontroverzním soudním rozhodnutím v roce 2010, nikoli na základě politických a odborných diskuzí.

4 Vývoj konfliktních linií v ukrajinské společnosti a jejich projevy v politickém prostoru

Tato část práce analyzuje vývoj konfliktních linií v ukrajinské společnosti, včetně jejich projevů v politickém prostoru. Hlavním cílem je za pomoci sledování vlivu konfliktních linií na politické dění na Ukrajině od vzniku nezávislosti odpovědět na otázku, do jaké míry konfliktní linie komplikují možnosti na stabilní fungování politického systému na Ukrajině. Kapitola tak především poskytuje základ pro následnou analýzu možností řešení ukrajinského ústavního uspořádání na principu federalizace či autonomie pro oblast Donbasu. Pro analýzu konfliktních linií v ukrajinské společnosti využiji upravený koncept ideologických dimenzí definovaný Arendtem Lijphartem.

4.1 Etno-kulturní dimenze

Při pohledu na etnické rozdělení Ukrajiny dle posledního sčítání lidu z roku 2001 se Ukrajina nezdá být příliš etnicky heterogenní zemí. Téměř 78 procent populace se v něm označilo za etnické Ukrajince a 17 procent za etnické Rusy. Na tomto místě je potřeba zároveň konstatovat, že podíl etnických Rusů během prvních deseti let ukrajinské nezávislosti poměrně výrazně poklesl. Při posledním sovětském sčítání lidu v roce 1989 svou příslušnost k ruské etnické identitě vyjádřilo více než 22 procent občanů Ukrajiny, jedná se tedy o přibližně pěti procentní pokles (Stebelsky, 2009, s. 77-78; Balcer, 2014, s. 87-88). Tato čísla však mohou být zavádějící, jelikož obyvatelé při sčítání lidu musí volit mezi jasně definovanými variantami. Jak ukazuje průzkum z roku 1997, situace se velmi výrazně změnila, přidáme-li i možnost duální identity. Pouze ukrajinskou identitu v průzkumu deklarovalo necelých 56 procent občanů, ruskou 11 procent a téměř 27 procent vyjádřilo příslušnost k oběma identitám. Přesněji 14 procent uvedlo, že se cítí být do stejné míry Ukrajinci i Rusy, 7 procent má sdílenou identitu s převahou té ukrajinské a u necelých 5 procent občanů s duální identitou převažuje ta ruská (Wilson, 2002, s. 31-32).

Zcela odlišný obrázek pak dostaneme při pohledu na jazykové rozdělení Ukrajiny. V důsledku rusifikace za sovětského režimu došlo k přijetí ruštiny i velkou částí etnických Ukrajinců. Dle sčítání lidu z roku 2001 označilo ukrajinštinu jako svůj mateřský jazyk přibližně 67 procent populace, zatímco téměř 30 procent deklarovalo ruštinu. I tato čísla jsou však do značné míry zavádějící, jelikož značná část etnických Ukrajinců, kteří uvedli ukrajinštinu jako svůj mateřský jazyk, ji v běžném životě příliš

neužívají. Jako více vypovídající měřítko tak poslouží jazyk užívaný v každodenním životě. Na základě průzkumu ukrajinského sociologa Valerije Chmelka z roku 2003 můžeme ukrajinskou populaci rozdělit do tří hlavních etnolingvistických skupin, kdy přibližně 40 procent populace jsou ukrajinsky hovořící Ukrajinci, 30 procent rusky hovořící Ukrajinci a kolem 15 procent rusky hovořící Rusové. Průzkum navíc poukazuje na fakt, že více než 10 procent ukrajinské populace užívá v běžné komunikaci tzv. suržyk, dialekt kombinující oba na Ukrajině dominantní jazyky. Ruština navíc, jak ukazuje analýza neziskové organizace Prostor svobody, stále zcela dominuje v ukrajinské veřejné sféře, v literatuře, tisku a masových médiích. V roce 2012 bylo v ruštině publikováno více než 60 procent novin a více než 85 procent knih (Balcer, 2014, s. 88-89; Kulyk, 2001, s. 204-206).

Etnické a lingvistické složení jednotlivých regionů Ukrajiny je determinováno především historickým vývojem, konkrétně délkou období, kdy byl daný region pod ruskou správou a mírou rusifikace a ruské imigrace do konkrétního regionu. Etničtí Ukrajinci tvoří majoritu ve všech regionech Ukrajiny s výjimkou Krymu, přičemž v západních regionech čítá ruská menšina pouze jednotky procent. Oblasti s největší ruskou menšinou jsou pak Doněcká a Luhanská, kde se dle sčítání lidu z roku 2001 k ruské etnicitě přihlásilo shodně necelých 40 procent obyvatel. Značné procento Rusů žije i v Charkovské (26 procent) a Oděské oblasti (21 procent). Podíváme-li se na lingvistické rozdělení země, zjistíme, že Ukrajinštinu označila za svůj mateřský jazyk většina obyvatel všech oblastí s výjimkou Krymu, Doněcké a Luhanské oblasti, kde za sovětského režimu probíhala intenzivní rusifikace. Významné zastoupení má pak ruština i v dalších oblastech na východě země, jako jsou Charkovská, Oděská, Záporožská a v menší míře i Dněpropetrovská. (Balcer, 2014, s. 419-420). Za svůj mateřský jazyk označila ukrajínštinu většina obyvatel i těch oblastí, kde ruština v běžném životě zcela dominuje. Například Anna Fournier hovoří o symbolické roli jazyka, kdy se část rusky mluvících obyvatel hlásí k ukrajínštině, jakožto svému mateřskému jazyku, aby tak projevíli svoji loajalitu ukrajinské státnosti (Fournier, 2002, s. 420).

Jednoznačně etnicky i lingvisticky nejhomogennější částí Ukrajiny je východní Halič¹⁵, kterou Sovětský svaz připojil až na začátku druhé světové války. Jak již bylo zmíněno v historické části této práce, relativně liberální systém rakouské monarchie umožnil rozvoj ukrajinského národního hnutí a následná rusifikace za sovětského

---

¹⁵ Jedná se o oblasti západně od Žytomyrské a Vinnycké oblasti

režimu se zde příliš neprosadila. Právě v této části Ukrajiny se zrodilo opoziční hnutí Ruch a zde, společně s Kyjevem, mělo největší základnu stoupenců (Kuzio, 2010a, s. 286-287). Etnické uvědomění je zde největší ze všech částí země. Specifickou oblastí na západě Ukrajiny je Zakarpatí, které bylo po většinu své historie součástí Maďarska a právě maďarská menšina je zde nejpočetnější (12 procent). Represivní maďarský režim zde neumožnil rozvoj ukrajinského národního uvědomění a oblast se tak ve srovnání se zbytkem západní Ukrajiny vyznačuje poměrně slabou mírou etnické identity (Rodgers, 2008, s. 61-62). Ve srovnání se zbytkem západní Ukrajiny méně etnicky homogenní je i Černovická oblast s poměrně významnou rumunskou menšinou (20 procent).

Ukrajiniština výrazně dominuje, byť v menší míře než v západní části země, i v oblasti historické pravobřežní Ukrajiny, která byla součástí Polska až do konce 18. století. Pestřejší je pak lingvistické rozložení na levém břehu řeky Dněpru, kde se rozkládalo centrum historického hetmanátu a v severní části pak Slobodská Ukrajina. Oblast byla, vzhledem k intenzivním kontaktům s Ruskem do značné míry rusifikována, nicméně ve výrazně menší míře než například oblast Donbasu či Krymu a právě pro tuto oblast je nejtypičtější bilingualismus. V oblasti bývalého hetmanátu je velmi silné zastoupení suržyku, a to především v Dněpropetrovské oblasti, kde jím hovoří kolem 20 procent obyvatel. Oblast tehdejší Slobodské Ukrajiny pak můžeme lingvisticky rozdělit na její severní část (Sumská oblast a sever Charkovské oblasti), kde jasně dominuje ukrajiniština a samotný Charkov, kde naopak v běžné komunikaci jasně převažuje ruština. Etnická identifikace obyvatelstva je zde vzhledem k dlouhodobému ruskému vlivu nižší než v západní a pravobřežní Ukrajině. Například Oleksandr Hrytsenko argumentuje, že ač je historická paměť obyvatelstva této části Ukrajiny omezena na sovětské období, pozitivní roli v národním uvědomění místních hraje význam oblasti v historii Ukrajiny (Balcer, 2014, s. 105-115; Melnykovska, 2011, s. 1059-1060).

Specifickou oblastí je oblast jižní Ukrajiny, která byla až do konce 18. století do značné míry neobydlena. Její etnické a lingvistické složení je tak do značné míry determinováno charakterem migrace do oblasti. Jak již bylo uvedeno v historické části práce, zatímco venkov byl v tomto období osidlován především Ukrajinci, města obydlovali Rusové a mnoho dalších národností, které akceptovaly ruský jazyk. Toto rozdělení přetrvává až do dnešních dnů, kdy zatímco oblasti jižní Ukrajiny s menší mírou urbanizace, především Chersonská a Mykolajivská, mají z velké části ukrajinský charakter a ukrajiniština zde má převahu, v oblastech s větší mírou urbanizace, jako jsou především Oděská a Zápороžská oblast, ruština jasně dominuje. Jak již bylo uvedeno,

s výjimkou Krymu, má zdaleka nejsilnější pozici ruský jazyk na Donbasu, kde z důvodu intenzivní rusifikace zcela dominuje ve městech i na venkově (Rodgers, 2008, s. 56-57; Balcer, 2014, s. 105-107).

Nahlížení na etnickou identifikaci ukrajinské společnosti pouze na základě těchto statistik by však bylo značně zavádějící. Podíváme-li se na etnickou identifikaci obyvatel jižní a východní Ukrajiny, zjistíme, že etnikum ani jazyk s sebou nenesou národní uvědomění. Dle průzkumu Razumkov Centre z roku 2007, 25 procent respondentů z jižní a východní části země uvedlo, že hlavním pilířem jejich identity je sovětská kulturní tradice, kdežto ruskou uvedlo pouhých 20 procent. Ukrajinskou kulturu uvedlo jako hlavní zdroj své identity lehce přes 40 procent respondentů. Podle jiného průzkumu uskutečněného na Ukrajině v letech 1990 a 1991 se 75 procent ukrajinských Rusů neidentifikuje s příslušností k ruskému národu. (Balcer, 2014, s. 90-91; Fournier, 2002, s. 416). Ani tyto údaje však etnickou identifikaci obyvatel jihu a východu Ukrajiny nepopisují přesně, jelikož neměří intenzitu národního uvědomění. Řada autorů naopak poukazuje na velmi slabou etnickou identitu obyvatel těchto oblastí. O tom svědčí i fakt, že pro nezávislost Ukrajiny v roce 1991 hlasovalo více než 80% obyvatel všech oblastí s výjimkou Krymu, tedy včetně velké části etnických Rusů. Například Yaroslav Hrytsak upozorňuje na krizi ruské identity na Ukrajině, kterou lze demonstrovat na průzkumech srovnávající identity ve Lvově a Doněcku v letech 1994, 1999 a 2004, kde byly respondentům kromě národní identity předloženy i další identity, jako sociální, genderová, náboženská či regionální. Zatímco respondenti ve Lvově vždy umístili ukrajinskou národní identitu na první místo, situace v Doněcku je zásadně rozdílná. Ve všech analyzovaných letech zde dominovala spíše regionální doněcká identita, přičemž ruskou zmiňovali respondenti na devátém až desátém místě. Daleko lépe si zde vedla ukrajinská identita, zmiňovaná na druhém až čtvrtém místě. Zajímavé je slábnoucí postavení sovětské identity, která se v roce 1994 umístila na třetím místě, zatímco v ostatních letech prakticky vymizela (Hrytsak, 2009, s. 227-239). Neexistenci pevného národního ukotvení na východní Ukrajině pak velmi dobře ilustruje průzkum z roku 1994 v Mikolajivu a Charkově mezi studenty, kdy na otázku vlastní národní identifikace většina z nich odpověděla, že neví, popřípadě zvolila směs ruské a ukrajinské. Důležitým faktorem pro tvorbu smíšených identit či dokonce absenci jakékoli národní identity jsou i smíšené sňatky. Ty jsou nejtypičtější právě pro oblast Donbasu. Například v Doněcké oblasti se v roce 1992 narodila téměř polovina dětí do smíšených rodin (Pirie, 1996, s. 1058-1088).

Stephen Shulman argumentuje, že dominantní etnickou identitou mezi vzdělanějšími obyvateli východní Ukrajiny, především Donbasu, je východoslovanská identita založená na myšlence, že ukrajinský národ je založen na obou etnických skupinách, které spojuje společná historie a kultura. Rusové a ruský jazyk jsou dle tohoto výkladu zcela integrální součástí Ukrajiny. Shulman zároveň zmiňuje, že velmi často jsou za součást tohoto východoslovanského národa považováni i Bělorusové (Shulman, 2004, s. 38-39). Ruská etnická otázka však mezi obyvateli východní Ukrajiny, s výjimkou Krymu, vzhledem k jejich slabé etnické identitě, nikdy zásadní význam nezískala. Svědčí o tom fakt, že strany založené především na etnickém ruském nacionalismu zcela selhaly v získávání podpory voličů, a to včetně oblasti Donbasu. Tyto strany celostátně v žádných volbách nezískaly více než jedno procento hlasů, přičemž za jejich největší úspěch lze považovat výsledek Ruského bloku v parlamentních volbách v roce 2002, který dokázal získat čtyři procenta hlasů na Krymu a necelých devět procent v Sevastopolu. V ostatních částech Ukrajiny však zcela propadl (Rodgers, 2008, s. 39). Relativně větší úspěch zaznamenala strana identifikující se právě s východoslovanskou identitou, Progresivně socialistická strana Ukrajiny. Tato strana dokonce navázala spolupráci s předsedou mezinárodního Euroasijského hnutí Aleksandrem Duginem. Největšího úspěchu dosáhla v parlamentních volbách v roce 1998, kdy celostátně těsně překročila hranici čtyř procent, přičemž nejlepšího výsledku dosáhla v Sumské oblasti se ziskem lehce nad dvacet procent hlasů, případně i v Charkovské oblasti, kde ji podpořilo kolem deseti procent voličů. Velmi slušný výsledek strana zaznamenala i v prezidentských volbách v roce 1999, kdy její předsedkyně Nataliia Vitrenko obsadila čtvrté místo se ziskem necelých jedenácti procent hlasů. Jednalo se však pouze o jednorázové úspěchy a již v dalších volbách strana propadla. Většinu svých voličů navíc strana získala především díky svému ekonomickému programu, případně nostalgii po sovětské minulosti, spíše než díky svým panslavistickým myšlenkám (Umland, 2013, s. 41-42).

Strany založené na umírněném ukrajinském etnickém nacionalismu sice v politickém systému Ukrajiny významnou roli hrály, nicméně ani mezi etnickými Ukrajinci se nikdy nedokázala prosadit žádná radikálně nacionální strana, byť pokusů byla, převážně v 90. letech, celá řada. Zmínit můžeme například stranu Ukrajinské národní shromáždění, která dokonce vytvořila svoje ozbrojené složky. I přes velký mediální prostor, který strana díky svým provokacím získala, se ji v žádných volbách nepodařilo získat více než jedno procento hlasů. Stejně neúspěšným pokusem byl vznik

Kongresu ukrajinských nacionalistů, který se hlásil k odkazu Stepana Bandery a Organizace ukrajinských nacionalistů. I tato strana ve všech volbách, kterých se účastnila, zcela propadla. Za nejradikálnější stranu založenou na ukrajinském etnickém nacionalismu v 90. letech pak můžeme považovat Sociálně národní stranu Ukrajiny (SNSU), která jako jediná z nich neskrývala svoji neonacistickou orientaci a inspiraci hitlerovskou NSDAP. Její podpora však v průběhu 90. let zůstala zcela marginální. Situace se příliš nezměnila ani v novém tisíciletí. Kongres ukrajinských nacionalistů se po řadě neúspěchů zapojil do bloku Naše Ukrajina Viktora Juščenka, na jehož kandidátce získal ve volbách v roce 2002 a 2006 tři mandáty v Nejvyšší radě. Strana však na politiku celého bloku neměla prakticky žádný vliv a již ve volbách v roce 2007 Naše Ukrajina odmítla zapsat předsedu na svoji kandidátku. Ukrajinské národní shromáždění se účastnilo voleb až do roku 2006, přičemž v žádných volbách nedokázalo získat ani jednu desetinu procenta hlasů. Nejvýznamnějšího úspěchu ze všech radikálně nacionalistických stran dosáhla SNSU, musela však projít radikální proměnou. Na kongresu v roce 2004 se strana přejmenovala na Všeukrajinské hnutí Svoboda, změnila své stranické symboly a zcela se distancovala od neonacistické ideologie či rasismu. Svého nejlepšího výsledku dosáhla v roce 2010, kdy získala lehce přes 10 procent hlasů, nicméně již v následujících volbách se propadla na méně než 5 procent, a to i přes očekávání možného nárůstu radikálních postojů v důsledku ruské agrese (Umland, 2013, s. 41-42).

Žádná část ukrajinské společnosti tak ve volbách nikdy výrazněji neinklinovala k radikálnější formě etnického nacionalismu. Jazyková otázka se naopak stala jednou z těch, které do značné míry determinovaly politický vývoj na Ukrajině po získání nezávislosti a, jak budu ilustrovat v následujících odstavcích, otázka etnicity byla ukrajinskými elitami využívána spíše jako argument pro podporu opatření směřujících ke zlepšení pozice ukrajinštiny či k posílení své vlastní pozice v rámci ukrajinského politického systému. Projevy této konfliktní linie lze demonstrovat na dvou tématech, a to na otázce prosazování ukrajinštiny jako jediného oficiálního státního jazyka a na krocích směřujících k ukrajinizaci vzdělávacího systému.

Ukrajinština byla uznána jako jediný státní jazyk již v roce 1989, tedy ještě před rozpadem Sovětského svazu, na základě nového jazykového zákona. Ten zároveň stanovil, že vzdělávání má být praktikováno v mateřském jazyce konkrétního dítěte, ale také zaručil rodičům právo volby. Zákon o národnostních menšinách, přijatý v roce 1992, byl velmi kladně přijatý západními experty, jelikož jim garantoval kulturní

autonomii a možnost vzdělání v mateřském jazyku. Již v tom samém roce však ministerstvo školství zahájilo program směřující k vyrovnání rozdílů mezi etnickým složením populace a jazykem výuky ve školách v jednotlivých regionech. Docházelo k postupnému odklonu od práva rodičů na výběr jazyka vzdělávání a větší důraz začal být kladen na to, aby děti byly vzdělávány ve svém mateřském jazyku, tedy aby výběr jazyka výuky byl determinován na základě etnicity. Tato opatření tak cílila především na rusofonní Ukrajince a měla zásadní vliv na výsledky prezidentských voleb v roce 1994. Kroky byly v kampani označovány za násilnou ukrajinizaci a východní elity začaly vyzývat k udělení statutu oficiálního jazyka i ruštině. Podíváme-li se na geografické rozložení hlasů, zjistíme, že zatímco tehdejší prezident Kravčuk, v kampani často označovaný za nacionalistu, získal převážnou podporu v západní a severní části Ukrajiny, jih a východ země ovládl Leonid Kučma. Vítězství mu zajistila úspěšná mobilizace Rusů a především rusofonních Ukrajinců (Kulyk, 2001, s. 209-212; Hrycak, 2006, s. 64-67).

Leonid Kučma ve své inaugurační řeči sice vyjádřil podporu pro oficiální status ruského jazyka a vyzval k respektování multinárodnostního charakteru ukrajinského státu, prakticky však do značné míry pokračoval v nastaveném kurzu umírněného nacionalismu svého předchůdce. Jazyková a etnická otázka však Kučmovi sloužila především jako instrument k získání podpory pro své, především ekonomické, reformy. Zatímco národní demokraté jakékoli diskuze o povýšení ruštiny odmítali, komunisté a další levicové strany, jejichž elektorát se nacházel především na východní Ukrajině, jej podporovali. O poměrech v tehdejší parlamentu svědčí například situace, kdy 152 poslanců vyzvalo prezidenta Kučmu k vyvolání diskuze o povýšení ruštiny na pozici druhého státního jazyka, proti čemuž se tehdy postavilo dalších 170 poslanců (Kuzio, 1998, s. 187-188; Kulyk, 2006, s. 295-297). Jelikož návrhy prezidenta Kučmy na ekonomické reformy narážely na odpor levicových stran, musel podporu hledat u národních demokratů. Kučma tak opustil plán na zlepšení oficiálního postavení ruštiny a v roce 1996 přijatá ústava opět potvrdila, že jediným oficiálním jazykem země je ukrajinština, byť s garancemi státem zajištěného rozvoje menšinových jazyků, stejně jako podporu pro vzdělávání v ukrajinštině (Bilaniuk, 2008, s. 350). Prezident Kučma v jazykových a etnických otázkách zastával v rámci ukrajinské politické scény centristickou pozici. O jeho postoji velmi dobře svědčí výrok, že „*Ukrajina má pouze jeden státní jazyk, ale ruský jazyk by se zde neměl cítit cizím*“ (Kulyk, 2001, s. 215). Jeho administrativa tak sice opustila anti-ruský sentiment, na druhou stranu však

prezident pokračoval v podpoře rozvoje ukrajinštiny a zároveň do značné míry převzal výklad dějin národních demokratů, založený na Hruševského schématu. Na slavnosti připomínající výročí narození hetmana Chmelnického jej Kučma označil za osobnost obrovského významu a národního hrdinu. Zároveň představil svůj pohled na dějiny Ukrajiny, kdy se jasně přihlásil k odkazu historické Kyjevské Rusi, přičemž identifikoval tři pokusy na její obnovení. Prvním mělo být Chmelnického povstání, druhým ukrajinská revoluce po první světové válce a třetím právě nezávislá Ukrajina po rozpadu SSSR. Při oslavách 80. výročí založení Západoukrajinské republiky ve Lvově pak tehdejší Ukrajinu označil za nástupnický stát ZULR a ULR (Wolczuk, 2000, s. 677-681).

Ke konci prezidentského mandátu Leonida Kučmy se ukrajinský stranický systém začal významným způsobem přetvářet, nicméně bloky zůstaly. Komunistická strana, doposud nejsilnější v parlamentu, postupně ztratila svůj význam¹⁶, přičemž v její roli hlavního obhájce zájmů východní Ukrajiny ji v roce 2002 dočasně na jedno období nahradil proprezidentský blok Za jednotnou Ukrajinu vedený bývalým vedoucím Kučmovy administrativy Volodymyrem Lytvynem a následně z něj vzešla Strana regionů Viktora Janukovyče. V národně demokratickém spektru se po volbách 2002 vůdčí role ujaly bloky Naše Ukrajina¹⁷ Viktora Juščenka, který se po Oranžové revoluci v roce 2004 stal nástupcem Leonida Kučmy v pozici prezidenta, a Blok Julie Tymošenkové. Zatímco Strana regionů, stejně jako komunisté, v kampaních argumentovala pro udělení oficiálního statutu ruštině, národně demokratické strany to odmítaly. Prezidentství Viktora Juščenka a Viktora Janukovyče se tak v jazykových a národnostních otázkách značně lišila. Prezident Juščenko považoval jazyk za „*lepidlo národa*“ a kulturní heterogenitu za negativní sociální faktor, který je potřeba omezit. Pokračoval tak v ukrajinizaci školství i státní správy. Například roce 2006 vláda Jurije Jechaňurova z bloku Naše Ukrajina vydala požadavek splnění testu z ukrajinštiny pro všechny státní úředníky (A'Bucket, 2013, s. 28-33). Na rozdíl od Leonida Kučmy, který ze svého výkladu ukrajinských dějin úmyslně vylučoval nacionalisty z OUN-UPA, prezident Juščenko se v roce 2007 rozhodl udělit vyznamenání *hrdina Ukrajiny* Stepanu Banderovi a Romanu Šuchevyčovi. Viktor Janukovyč po svém nástupu do prezidentské

¹⁶ Strana zvítězila ve volbách v roce 1998 se ziskem 121 mandátů, nicméně následně se její podpora začala propadat. V roce 2002 počet získaných mandátů klesl téměř na polovinu a v následujících volbách skončila až za Socialistickou stranou Oleksandra Moroze se ziskem pouhých 21 mandátů.

¹⁷ Do bloku se integroval i Ruch.

funkce v roce 2010 sice nakonec prohlásil, že Ukrajina druhý státní jazyk mít nebude, nicméně se stal prvním prezidentem Ukrajiny, který opustil nastoupenou cestu ukrajinizace. Sám prezident Janukovyč oproti všem svým předchůdcům hovořil převážně v ruštině, stejně jako jeho premiér Mykola Azarov. V roce 2012 pak Viktor Janukovyč podepsal nový jazykový zákon, který umožňuje oblastem udělit oficiální status regionálního jazyka, pokud jím hovoří alespoň deset procent obyvatel daného regionu. Přijetí zákona vyvolalo vlnu kritiky jak ze strany ukrajinské veřejnosti tak opozičních politiků, například Arsenije Jaceňuka, tehdejšího předsedy Bloku Julie Tymošenkové, který označil stoupence zákona za zrádce, či předsedy strany UDAR Vitalije Klička. Zákona využila především rusofonní menšina a ruština byla vyhlášena jako regionální jazyk oblastními radami v Dněpropetrovské, Doněcké, Chersonské, Mykolajivské, Oděské a Záporožské oblasti, stejně jako městskými radami v Charkově a Luhansku. Možnosti využili i menšiny na západě Ukrajiny v několika obcích. Maďarština byla vyhlášena oficiálním jazykem v Berehove a rumunština v obci Bila Tserkva v Zakarpatské oblasti (Chanysh, 2012, s. 1-5; A'Bucket, 2013, s. 32-33). Po pádu prezidenta Janukovyče parlament odhlasoval zrušení zákona, nicméně tento návrh nebyl podepsán prezidentem Turčynovem a nevstoupil tak platnost. I nově zvolený premiér Jaceňuk pak oproti svým předchozím postojům vyjádřil názor, že o regionálních jazycích by měly mít právo rozhodovat místní autority. I tak však tento krok parlamentu vyvolal vlnu nevole mezi řadou obyvatel jihovýchodní Ukrajiny, včetně části těch, kteří původně protesty na Majdanu podporovali (Khmelko, 2014, s. 229-230). V roce 2014 zvolený prezident Petro Porošenko však zvláštní statut ruského jazyka podpořil a dokonce část svého inauguračního projevu pronesl v ruštině. Stejně tak většina dalších politických reprezentantů již právo místních autorit zvolit si regionální jazyk nezpochybňuje. Současně i všechny relevantní prorusky orientované strany přestaly prosazovat povýšení ruštiny na úroveň státního jazyka a jsou spokojeny se současným nastavením regionálních jazyků (Samokhvalov, 2015, s. 1389-1390).

Při pohledu na výsledky voleb v roce 1994 řada zahraničních pozorovatelů spekulovala o možném rozpadu země právě na základě jazykového rozdělení. Například *The Economist* vydal článek s titulkem: „*Ukraine: The Birth and Possible Death of a Country*“. O to více překvapující může být, že situace se po volbách poměrně výrazně zklidnila a pokračující ukrajinizace vzdělávacího systému nedala impuls ke vzniku vlivného hnutí, které by dokázalo získat větší podporu mezi rusofonním obyvatelstvem. Alexandra Hrycak to označuje za charakteristický rys ukrajinské politiky. Jak uvádí,

volby a další významné politické události na Ukrajině vyvolávají vzednutí etnického či jazykového uvědomění v regionech, po volbách však opět mizí. Aktivisté navrhuující radikálnější řešení na obou stranách nikdy nedokázali získat větší základnu stoupenců (Hrycak, 2006, s. 67). Ve skutečnosti velká část rusofonních Ukrajinců ukrajinizační opatření akceptovala. Zatímco v roce 1991 byla ukrajinština jazykem výuky ve 45 procentech škol, v roce 2005 to bylo již 78 procent. Dle průzkumu Kyjevského mezinárodního sociologického ústavu z roku 1999 má etnický princip ve vzdělávání podporu většiny Ukrajinců i Rusů. Velká část rusofonních Ukrajinců se sice odmítá přeučovat na ukrajinštinu, zároveň však podporují, aby nová generace již byla vzdělávána v ukrajinštině (Bilaniuk, 2008, s. 351-352; Hrycak, 2006, s. 76-79). Úspěch opatření směřujících k ukrajinizaci školství se samozřejmě liší dle regionů. V západních oblastech a oblastech centrální Ukrajiny po řeku Dněpr bylo přijetí zcela bezproblémové a v roce 2005 bylo ve všech těchto oblastech, s výjimkou Černovické a Zakarpatské¹⁸, více než 90 procent žáků vzděláváno v Ukrajinštině. Největší nárůst z těchto oblastí zaznamenala Sumská oblast, hraničící s Ruskem, kde došlo k nárůstu žáků vzdělávaných v ukrajinštině ze 46 procent v roce 1991 na 93 procent v roce 2005 (Bilaniuk, 2008, s. 353; Rodgers, 2008, s. 78-79). Výrazné úspěchy ukrajinizace můžeme pozorovat i ve většině východních a jižních oblastí, s výjimkou Krymu a Donbasu. Ve všech ostatních se podíl žáků vzdělávaných v Ukrajinštině již blíží podílu etnických Ukrajinců v daném regionu (viz tabulka 1). V Kyjevě se dokonce v ukrajinštině vzdělává o 14 procent více žáků, než jaký je podíl Ukrajinců. Naopak v oblasti Donbasu a na Krymu se etnický přístup příliš neuplatnil a výuka v ruštině stále zcela dominuje. Například v Sevastopolu v roce 2006 fungovala pouze jedna ukrajinská střední škola a i přesto se zde objevovaly výzvy k jejímu uzavření. Ukrajinská vláda nicméně v zájmu stability nikdy nepřistoupila k žádným větším represím v těchto oblastech (Bilaniuk, 2008, s. 355; Hrycak, 2006, s. 80-81).

---

¹⁸ V Černovické oblasti bylo v roce 2005 vzděláváno v ukrajinštině 81% žáků a v Zakarpatské 86 procent. V ruštině je v obou oblastech vzděláváno méně než procento obyvatel, zbytek připadá na rumunštinu, potažmo maďarštinu.

Tabulka 1: Vývoj podílu vzdělaných dětí na Ukrajině v letech 1995/1996 a 2005/2006

oblast	Podíl Ukrajinců 2001 (v %)	Podíl obyvatel deklarujících Ukrajinštinu jako svůj jazyk 2001 (v %)	Podíl vzdělaných v ukrajinštině 1995/1996 (v %)	Podíl vzdělaných v ukrajinštině 2005/2006 (v %)
Krym	24,3	10,1	0,1	5
Sevastopol	22,4	6,8	0	2
Doněcká	56,9	24,1	6	29
Luhanská	58,0	30,0	9	34
Dněpropetrovská	79,3	67,0	46	78
Záporožská	70,8	50,2	31	60
Charkovská	70,7	53,8	37	71
Mykolajivská	81,9	69,2	56	87
Oděská	62,8	46,3	32	65
Chersonská	82,0	73,2	60	83
Vinnycká	94,9	94,8	91	99
Kyjevská	92,5	92,3	92	99
Kyjev (město)	82,2	72,1	70	96
Kirovohradská	90,1	88,9	75	96
Poltavská	91,4	90,0	83	97
Čerkaská	93,1	92,5	86	98
Černihivská	93,5	89,0	81	99
Sumská	88,8	84,0	63	93
Žytomyrská	90,3	93,0	86	99
Volyňská	96,9	97,3	98	99,7
Rovenská	95,9	97,0	99	99,9
Chmelnycká	93,9	95,2	92	99,3
Ternopilská	97,8	98,3	99	99,8
Lvovská	94,8	95,3	96	99
Ivanofrankivská	97,5	97,8	98	99,7
Černovická	75,0	75,6	78	81
Zakarpatská	80,5	81,0	84	86

zdroje dat: Bilaniuk (2008); Balcer (2014)

4.2 Náboženská dimenze

V sovětském období byla na Ukrajině oficiálně povolena existence pouze jedné církve, a to ruské pravoslavné. Již osm měsíců před rozpadem Sovětského svazu však byl přijat nový zákon regulující vztah církví se státem, který platí dodnes a patří mezi nejliberálnější v celém postsovětském regionu. Zákon zajišťuje naprosté oddělení církve od státu a vzdělávacího systému. Zajišťuje také rovnost všech náboženských organizací před zákonem (Elenskii, 2014, s. 10-11). Obnovení náboženské svobody bylo impulzem k vytvoření řady církevních organizací. Vedle obnovení řeckokatolické a římskokatolické církve došlo i k vytvoření značné plurality v rámci pravoslaví. Již v roce 1990 získala ukrajinská část ruské pravoslavné církve značnou autonomii, kdy

vznikla Ukrajinská pravoslavná církev moskevského patriarchátu (UPC-MP). Získala absolutní svobodu v rozhodování o vnitřních záležitostech církve, byť byla zachována její podřízenost ruské pravoslavné církvi v duchovních otázkách, stejně jako autorita moskevského patriarchy. V následujících letech však byly ustaveny dvě další ortodoxní církve, které obě vznikly v opozici vůči podřízenosti ruské církvi, a jasně se identifikovaly s obnoveným ukrajinským národním uvědoměním. První takto vzniklou církví byla Ukrajinská pravoslavná autokefální církev (UPAC), vzešlá především z tradice ukrajinské diaspory v Americe. Jejím problémem se však velmi brzy stala slabá organizační struktura, která jí znemožnila získat celostátní vliv (Krindatch, 2003, s. 55-56). Druhou, podstatně úspěšnější, novou pravoslavnou církev založil bývalý kyjevský metropolita ruské pravoslavné církve Filaret. Na konci roku 1991 se s podporou nových ukrajinských elit a v rozporu se svými dřívějšími stanovisky¹⁹, pokusil zbavit UPC-MP podřízenosti moskevskému patriarchátu. Po neúspěchu se pak spolu se svými stoupenci rozhodl založit novou církev, Ukrajinskou pravoslavnou církev kyjevského patriarchátu (UPC-KP). Filaretova osobní autorita a dlouholeté vztahy s pravoslavnými církevními kruhy zajistily UPC-KP výrazně vyšší podporu než získala UPAC. Zpočátku se zdálo být pravděpodobné, že dojde ke spojení obou nově vzniklých pravoslavných církví, nicméně pro většinu biskupů a kněží UPAC byla nepřijatelná Filaretova komunistická minulost (Mitrokhin, 2010, s. 177-179; Krindatch, 2003, s. 54-57).

I v oblasti náboženství existují napříč ukrajinskými regiony značné rozdíly. Data z průzkumu Kyjevského mezinárodního institutu sociologie z roku 1998 ukazují, že zatímco v západních oblastech deklaruje víru v boha více než 90 procent obyvatel, ve východních regionech jejich podíl jen lehce překračuje 60 procent. Ještě zásadnější rozdíl pak můžeme pozorovat v počtu skutečně praktikujících věřících. V západních částech země dle zmíněného průzkumu více než 44 procent obyvatel navštěvuje bohoslužby každý týden, naproti tomu ve východní a jižní části země podíl každotýdně praktikujících obyvatel nepřesahuje hranici 10 procent. Nejnižší podíl praktikujících věřících je pak v Sumské a Charkovské oblasti, kde do kostela pravidelně každý týden dochází méně než 5 procent populace. Jihovýchodní Ukrajina je značně specifická i nízkou mírou identifikace s jednotlivými církvemi, kdy například 35 procent obyvatel Doněcku, více než polovina zdejších věřících, se identifikuje jako věřící, ale bez

---

¹⁹ Filaret původně vystupoval jako obránce pravoslavné jednoty na Ukrajině a odmítal legalizaci UPAC či řeckokatolické církve.

příslušnosti k jakékoli církvi (Krindatch, 2003, s. 47-50). Dle průzkumu Razumkov centre v roce 2006 se největší podíl věřících identifikuje s UPC-KP (39,8 procent), zatímco k UPC-MP se hlásí přibližně o 10 procent věřících méně (29,4 procent). Poslední pravoslavnou církev, UPAC, v průzkumu zvolila necelá tři procenta věřících. Z katolických církví je pak nejvýznamnější řeckokatolická s podporou zhruba 14 % věřících. Tato čísla jsou však v zásadním rozporu s počtem farností jednotlivých církví, kdy počet farností obou po získání nezávislosti vzniklých církví v roce 2003 nedosahoval ani poloviny počtu farností UPC-MP²⁰ (Yelensky, 2010, s. 216-217). Lze tak předpokládat, že identifikace s UPC-KP v průzkumu byla spojena i s vyjádřením identifikace s ukrajinským národem.

Vysoká míra religiozity na západě Ukrajiny je do značné míry determinována historickým vývojem, kdy Řeckokatolická církev byla po značnou část 19. století hlavním nositelem národní ukrajinské identity. Právě v této oblasti je také nejvyšší míra církevní plurality. Téměř 90 procent všech farností řeckokatolické církve se nachází v pouhých třech ukrajinských oblastech, Lvovské, Ternopilské a Ivanofrankivské, kde zároveň tvoří 53 procent všech církevních organizací. V ostatních regionech Ukrajiny je její vliv minimální. Na západní Ukrajině, konkrétně v Haliči, se zároveň nachází jádro podpory UPC-KP a UPAC. Zatímco UPAC je dominantní pravoslavnou církví pouze v Ternopilské oblasti, záběr UPC-KP je výrazně širší. Hlavní pravoslavnou církví je ve Lvovské a Ivanofrankivské oblasti, přičemž významný vliv má i v dalších západoukrajinských oblastech (Volyňská, Rovenská, Černovická, Vinnycká, Chmelnycká a Žitomyrská). Její vliv však postupně roste, a to nejen v oblasti západní a centrální Ukrajiny, ale i na jihovýchodě země, kde se jen v letech 1996 až 2001 počet jejích církevních organizací zčtyřnásobil. Výjimkou na západní Ukrajině je Zakarpatská oblast, kde je vliv UPC-KP minimální a z pravoslavných církví zde dominuje UPC-MP. Významný vliv v oblasti má i řeckokatolická církev, která je zde však, na rozdíl od zbytku Ukrajiny a proti vůli ukrajinského vedení církve, přímo spravována z Vatikánu. Oproti situaci na západě země, na jihovýchodě je situace podstatně jednodušší. Vzhledem k dlouhodobému ruskému vlivu v oblasti, stejně jako proruským náladám, zde zcela dominuje UPC-MP. Její převaha je patrná i v centrální oblasti, byť zde postupně výrazně ztrácí ve prospěch UPC-KP a UPAC, především díky jejich apelu na ukrajinskou národní identitu (Mitrokhin, 2001, s. 173-175; Krindatch, 2003, s. 53-58).

²⁰ Počet farností jednotlivých církví v roce 2003: UPC-MP: 11 539, UPC-KP: 4128, UPAC: 1184, Řeckokatolická církev: 3570.

Nikolaj Mitrokhin zmiňuje jeden ze zásadních problémů UPC-MP, kdy její identita je výrazně fixována k východní části země, nicméně vzhledem k výrazně nižšímu počtu věřících v této oblasti se většina jejích farností a věřících nachází v centrální a částečně i západní části země. To se projevuje především v rozdílném charakteru církve v jednotlivých oblastech, kdy duchovní UPC-MP v západních částech Ukrajiny často podporují její nezávislost na Moskvě a v bohoslužbách se vyhýbají zmiňování svého duchovního vůdce, moskevského patriarchy, jelikož místní věřící spojování s Ruskem odmítají. Naopak část duchovních ve východní části země by preferovala ještě větší propojení s ruskou pravoslavnou církví (Mitrokhin, 2001, s. 186-187).

V roce 2000 patriarcha Ruské ortodoxní církve Aleksii II tvrdil, že hlavní překážkou potenciální papežské návštěvy v Rusku, je neschopnost papeže řešit prohlubující se konflikt mezi UPC-MP a řeckokatolickou církví na západě Ukrajiny, kde jsou pravoslavní věřící, především ti, kteří se identifikují s moskevským patriarchátem, vyháněni ze svých kostelů (Fagan, 2001, s. 207). Tímto tvrzením se zřejmě odkazoval ke konfliktu, který se skutečně v prvních letech ukrajinské nezávislosti na západní Ukrajině odehrával. V roce 1990 byla přijata legislativa, umožňující řeckokatolické církvi opět získat majetek, který jí byl zkonfiskován v letech 1946 až 1949. Přijetí těchto zákonů vyústilo ve velmi ostré spory mezi řeckokatolickou a pravoslavnou církví, kdy došlo i k rozdělení řady farností na dvě nepřátelené skupiny. Jak uvedl například řeckokatolický kardinál Liubomyr Husar, řada věřících nevěděla, zda se má identifikovat s řeckokatolickou církví, která byla doposud zakázána, či s pravoslavnou církví. Uvedl, že lidé navštěvují stejné kostely, jako navštěvovali jejich otcové a jejich loajalita příslušela především konkrétním kněžím. V letech 1991-1993 dosáhly spory svého vrcholu, kdy například v Ternopilské oblasti se 220 z 977 obcí nacházelo v otevřeném konfliktu a církevní budovy byly často dobývány násilím (Krindatch, 2003, s. 51-53). Tyto konflikty však byly již v druhé polovině 90. let téměř eliminovány, jak potvrzují rozhovory Geraldine Fagan a Aleksandra Shchipkova s aktéry na západní Ukrajině v roce 2000. Například tajemník tamní řeckokatolické církve tehdy popřel, že by takový konflikt stále ještě existoval a dokonce i představitelé UPC-MP uvedli, že napětí nedosahuje takové úrovně, aby komplikovalo soužití obou církví a že počet míst, kde stále nějaké majetkové problémy existují, nepřesahuje pět. Naopak koncem 90. let začali církve spolupracovat na společných obřadech i sociálních projektech (Fagan, 2001, s. 207-208; Mitrokhin, 2010, s. 236).

Ruský patriarcha Aleksi se kritikou poměrů na západě Ukrajiny pravděpodobně snažil zakrýt hlavní náboženský problém, který Ukrajinu trápí po celou dobu její nezávislosti, a to schizma v rámci pravoslaví. Právě rozdělení ukrajinských pravoslavných církví je tématem, které mělo a má přesah i do politického života Ukrajiny. Stejně tak jako strany založené především na etnické identitě, byly ve všech ukrajinských volbách neúspěšné i strany, jejichž programové zaměření spočívalo především na náboženské otázce. Zmínit lze například blok Vpřed Ukrajinu, zahrnující Ukrajinskou křesťansko-demokratickou stranu a Křesťansko-lidovou unii, který ve volbách v roce 1998 získal pouze necelá dvě procenta hlasů. Náboženská otázka však byla součástí programů všech hlavních politických stran. Zatímco strany národně demokratického proudu vyjadřovaly podporu UPC-KP, levicové strany zastupující především zájmy jihovýchodní Ukrajiny podporovaly UPC-MP (Mitrokhin, 2001, s. 184-185). Cílem většiny dosavadních prezidentů Ukrajiny bylo dosáhnout sjednocení všech tří pravoslavných církví a vytvoření jedné ukrajinské národní pravoslavné církve. Stejně jako v případě lingvistické otázky se však jejich přístup značně lišil. První ukrajinský prezident Leonid Kravčuk vyjadřoval jasnou podporu UPC-KP. Dokonce se i oficiálním dopisem obrátil na ekumenického konstantinopolského patriarchu Bartoloměje I. s žádostí o uznání legitimacy nezávislé ukrajinské ortodoxní církve. Situace se však výrazně změnila po nástupu Leonida Kučmy, který ve volební kampani v prezidentských volbách v roce 1994 vyjadřoval podporu UPC-MP a po svém zvolení prosazoval rovný přístup ke všem církvím. V následujících volbách v roce 1999 byl hlavním Kučmovým oponentem komunista Petro Symonenko, známý jako ateista. Ve volební kampani však vyjádřil svou loajalitu UPC-MP a omluvil se za utlačování věřících v sovětském období. Dokonce podal stížnost na, dle jeho názoru, ilegální registraci UPC-KP (Krindatch, 2003, s. 55-57; Yurash, 2005, s. 367-368).

Po svém druhém zvolení prezident Kučma začal aktivně podnikat kroky směřující k ukončení pravoslavného schizmatu na Ukrajině. Prvním pokusem byla žádost směřovaná k Ruské pravoslavné církvi v dubnu 2000, aby udělila UPC-MP nezávislost. Tuto Kučmovu iniciativu podpořila i biskupská rada UPC-KP. Žádost však byla jednoznačně odmítnuta, stejně jako výzvy UPC-KP a UPAC vůči UPC-MP k zahájení jednání o sjednocení církví. Ta jakákoli jednání odmítala s argumentem, že ostatní církve jsou ilegální heretické organizace. Leonid Kučma, stejně jako v lingvistické otázce, následně zcela změnil svou orientaci. Zatímco doposud podporoval přednostně UPC-MP, nově zvolil strategii vytvoření ukrajinské pravoslavné

církve pod jurisdikcí Ekumenického patriarchátu v Konstantinopoli. Stejnou pozici zastávaly i UPC-KP a UPAC. V září roku 2000 všichni biskupové obou církví podepsali dokument žádající konstantinopolského patriarchu Bartoloměje I. o účast na projektu vytvoření nezávislé ukrajinské pravoslavné církve a pozvali jej na Ukrajinu. Prezident Kučma pak v listopadu osobně navštívil patriarchu Bartoloměje a v prosinci jej spolu s parlamentem pozval na Ukrajinu. UPC-KP a UPAC následně pod záštitou patriarchy Bartoloměje vytvořili komisi s cílem hledat cestu ke sjednocení obou církví (Krindatch, 2003, s. 64-66, Mitrokhin, 2010, s. 234-236).

Postoj UPC-MP, která se považovala za jedinou legitimní pravoslavnou církev na Ukrajině a odmítala jakákoli jednání s ostatními církvemi, se shledal s nepochopením jak ukrajinských elit, tak i velké části věřících. Její izolace se ještě prohloubila po vítězství Viktora Juščenka v prezidentských volbách v roce 2004. Zatímco Juščenko v kampani vyjadřoval náboženskou neutralitu, Viktor Janukovyč jasně vyjádřil podporu UPC-MP a v kampani využíval slogany, jako například, že podpora Juščenkovi znamená prohru protestanství na Ukrajině. UPC-MP pak v případném Janukovyčově zvolení viděla šanci na obnovení náboženského monopolu a velká část jejich duchovních mu vyjádřila jednoznačnou podporu. Zde je potřeba zdůraznit, že podpora přicházela především z východní části Ukrajiny, zatímco duchovní ze západních, centrálních a severních oblastí se snažili minimalizovat svá veřejná vyjádření. Ostatní církve sice jasně žádného kandidáta nepodpořili, nicméně jejich masová kázání na Náměstí nezávislosti ve prospěch demokracie mezi druhým a opakovaným druhým kolem voleb jejich podporu jasně ukázaly. Oproti tomu UPC-MP zcela selhala v mobilizaci mas, kdy se jim podařilo svolat pouze velmi málo početná procesí na Janukovyčovu podporu (Mitrokhin, 2010, s. 234-243; Yurash, 2005, s. 368-372). Ač se nově zvolenému „oranžovému“ vedení země, v čele s prezidentem Juščenkem, nepodařilo schizmatickou situaci výrazněji posunout, došlo k výrazné změně v přístupu UPC-MP, jejíž vedení se obávalo oslabení své pozice na Ukrajině, která se v tomto období začala orientovat čím dál více prozápadně. Církev přestala označovat UPC-KP a UPAC za heretické organizace a v roce 2009 je dokonce vyzvala k zahájení jednání (Mitrokhin, 2010, s. 236-254; Vasin, 2010, s. 33-35). Po nástupu Viktora Janukovyče do prezidentského úřadu však její ochota k jednání opět velmi oslábila.

Do komplikované situace se UPC-MP dostala po událostech na kyjevském Majdanu a následné ruské intervenci na východě Ukrajiny. Církev byla do značné míry spojována s prezidentem Janukovyčem a její podřízenost moskevskému patriarchátu se

pro ni, vzhledem k aktuální situaci, stala velkým problémem. V církvi začaly výrazně slyšet hlasy po získání nezávislosti a v únoru 2014 byla opět ustavena komise s cílem posoudit možnosti sjednocení pravoslavných církví na Ukrajině v jednotnou národní církev, nezávislou na Moskvě. Nově zvolený metropolita UPC-MP Onufry pak vůči ruské agresi zaujal jednoznačně kritickou pozici, když podepsal výzvu adresovanou proruským rebelům v Donbasu k odložení zbraní a ukončení násilí. Stejně tak podpořil teritoriální integritu Ukrajiny. Žádný z biskupů církve ruské aktivity na východě Ukrajiny nepodpořil, nicméně část duchovenstva, především z oblasti Donbasu a starší generace, se za separatisty postavila. Jejich počty sice s eskalací konfliktu postupně klesaly, nicméně případy duchovních UPC-MP, kteří ruské aktivity podpořily, byly výrazně medializovány, což má zásadně negativní dopad na její pověst v ukrajinské společnosti. Eskalace konfliktu navíc výrazně zvýšila respekt UPC-KP, jejíž kněží aktivně podporují příslušníky ukrajinské armády, v ukrajinské společnosti a na její stranu se postupně přidává čím dál více věřících i duchovních (Jarzyńska, 2014, s. 2-6; Olszański, 2014b, s. 4-6).

Politický vývoj na Ukrajině v období po Oranžové revoluci a především po událostech na kyjevském Majdanu, přinutil UPC-MP k výrazné změně svého přístupu k ostatním pravoslavným církvím, stejně jako k postupnému odklonu velké části církve od loajality vůči moskevskému patriarchátu. Fakt, že patriarcha Kirill dění na východní Ukrajině neodsoudil, k negativním náladám ještě přispívá. Je pravděpodobné, že tento trend bude i nadále pokračovat a opět zahájená jednání s ostatními církvemi povedou k dalšímu prohlubování vzájemné spolupráce, případně budoucímu sjednocení. Jak ukazují průzkumy, podpora pro případné sjednocení pod kyjevským patriarchátem je téměř dvojnásobná oproti podpoře moskevského patriarchátu (Babinskyi, 2014, s. 49) a lze očekávat, že obava ze ztráty vlivu v ukrajinské společnosti přiměje elity UPC-MP k ústupkům. Náboženská otázka po celou dobu ukrajinské nezávislosti sice v politické sféře rezonovala, nicméně nikdy se nestala klíčovým tématem, který by rozhodoval o výsledku voleb či zásadním způsobem štěpil ukrajinskou společnost.

4.3 Dimenze tranzice

Arend Lijphart ve své analýze ideologických dimenzí v západoevropských stranických systémech označil postmateriální dimenzi za tu nejméně významnou, kdy významnější roli hrála pouze v několika málo západoevropských a severoevropských státech (Lijphart, 1999, s. 86-87). *Dimenze tranzice*, pro účely této práce definovaná

v kontextu demokratizace a deoligarchizace ukrajinského systému, se naopak stala jednou z nejkličovějších, jelikož otázka demokratického vývoje do značné míry determinovala vývoj na Ukrajině od roku 2000. Témata demokratizace a deoligarchizace jsou na Ukrajině velmi úzce provázána a například Serhiy Leshchenko považuje vliv oligarchů na ukrajinské politické rozhodování za největší překážku bránící budování spravedlivé demokratické společnosti (Leshchenko, 2015, s. 106).

Přímý vliv různých oligarchických skupin na ukrajinský politický systém postupně v průběhu 90. let rostl, přičemž svého vrcholu dosáhl po parlamentních volbách v roce 1998. Oleh Protsyk v tomto období definuje pouze tři strany v parlamentu jako programově orientované, a to dvě levicové strany, Komunistickou stranu a Socialistickou stranu, a Lidové hnutí Ukrajiny (Ruch) (Protsyk, 2011, s. 89). Právě hnutí Ruch označuje například Taras Kuzio, vzhledem k jeho disidentské tradici, za stranu nejvíce podporující demokratický vývoj země a zároveň stranu nejhluběji zakořeněnou v ukrajinské občanské společnosti (Kuzio, 2010b, s. 6). Většinu zbylých stran, reprezentujících po volbách v roce 1998 166 mandátů v ukrajinském parlamentu, lze charakterizovat jako centristické strany reprezentující zájmy regionálních oligarchických klanů na Ukrajině a, především z počátku, podporujících prezidenta Kučmu. Zisky těchto stran v proporcí části voleb se sice pohybovaly jen těsně kolem čtyřprocentní klauzule, nicméně velká část jejich poslanců byla zvolena v jednomandátových obvodech za značné finanční pomoci místních oligarchických struktur. K většině v parlamentu jim po značnou část 90. let dopomáhala právě hnutí Ruch, které se tak na jedné straně vymezovalo proti silné Komunistické straně a zároveň tím získalo podporu prezidenta Kučmy pro ukrajiniizační opatření. Tehdejší systém, kdy prezident mohl libovolně odvolávat a jmenovat, byť s následným parlamentním schválením, premiéra v kombinaci se zmíněným rozložením sil v parlamentu, umožnil prezidentovi Kučmovi vytvořit na Ukrajině autoritářský režim, který například Tammy Lynch označuje za *potěmkinovskou demokracii*, kdy prezident Kučma kontroloval parlament udělováním obchodních kontraktů a zastrašováním případných oponentů (Lynch, 2010, s. 50-51; Kuzio, 2007, s. 29-31). Režimu velmi napomáhal i fakt, že nejsledovanější televizní stanice byly v této době ovládnuty právě oligarchy, kteří podporovali Leonida Kučmu (Pleines, 2016, s. 123).

Autoři, jako například Heiko Pleines (2016) či Viačeslav Avioutschii (2010), identifikují čtyři hlavní regionální oligarchické klany mající v době Kučmova vlády zásadní vliv na fungování ukrajinského systému se základnami v Kyjevě,

Dněpropetrovsku a na Donbasu. V oblasti Dněpropetrovsku se vyvinuly dvě vzájemně si konkurující skupiny, a to tzv. skupina Privat, ovládaná především Ihozem Kolomojským, a Interpipe kolem Viktora Pinčuka, který se dokonce oženil s dcerou Leonida Kučmy. Skupina Interpipe byla v Kučmově období v parlamentu reprezentována Stranou práce, která sice vznikla až po volbách v roce 1998, nicméně již na podzim roku 2000 její parlamentní frakce disponovala 45 poslanci. Skupina Privat pak byla provázána především s politickou stranou Hromada Pavla Lazarenka a Julie Tymošenkové. Právě tato skupina však byla první, která se postavila do opozice vůči prezidentu Kučmovi, a to především po tom, co byl lídr strany Hromada Lazarenko sesazen z premiérské funkce, zbaven imunity a donucen opustit Ukrajinu. Julie Tymošenková následně ze zbytků frakce vytvořila stranu Vlast, která se brzy jednoznačně vymezila proti prezidentu Kučmovi (Kuzio, 2007, s. 30-32). Naopak v Doněcku si po celou dobu ukrajinské nezávislosti dominantní pozici udržuje jedna obchodní skupina vlastněná nejbohatším Ukrajincem Rinatem Achmetovem, na kterého je napojeno prakticky celé tamní obchodní prostředí. Jak upozorňuje Viačeslav Avioutskii, na rozdíl od Ihora Kolomojského, Rinat Achmetov nikdy své zapojení v politické sféře neskrýval a několikrát byl dokonce zvolen do ukrajinského parlamentu. Zájmy doněckého klanu v parlamentu zastávala z počátku marginální Strana regionálního obrození, která se následně transformovala ve Stranu regionů (Kuzio, 2007, s. 31-32; Avioutskii, 2010, s. 125-127). Kyjevský oligarchický klan se vytvořil kolem fotbalového klubu Dinamo Kyjev a jeho vůdčími osobnostmi byli bratři Igor a Grogori Surkisové a Viktor Medvědčuk, který v letech 2002 až 2005 vedl prezidentskou administrativu. Kyjevský klan byl na parlamentní úrovni reprezentován Sociálně demokratickou stranou Ukrajiny (SDSU). Na rozdíl od zmíněných východoukrajinských oligarchických stran však SDSU nikdy nedokázala v domovském Kyjevě získat výraznější podporu (Avioutskii, 2010, s. 136-138; Kuzio, 2007, s. 32-33). Představitelé těchto proprezidentských neideologických oligarchických stran za prezidenta Kučmy obsazovali, i přes jejich omezený elektorát, klíčové parlamentní i exekutivní funkce. Například v roce 1997 prezident Kučma po odvolání Pavla Lazarenka jmenoval novým premiérem Valerije Pustovoitenka z Lidově demokratické strany, jejíž frakce byla tou dobou nejslabší v parlamentu (6 mandátů). V roce 2000 pak například předsedou parlamentu jmenoval člena této strany Ivana Plyjuše, přičemž pozice místopředsedů obsadili zástupci SDSU a Strany regionálního obrození. Vládní posty pak byly většinou obsazovány technokraty bez stranické identifikace spřízněnými

s prezidentem a i centristickými stranami (Kuzio, 2007, s. 37-38; Protsyk, 2011, s. 98-99).

Významnější opoziční projevy vůči Kučmovu režimu se začaly objevovat od listopadu 2000, kdy socialistický lídr Oleksandr Moroz na tiskové konferenci přebral nahrávky, které měly usvědčovat prezidenta Kučmu a jeho osobního strážce Melnyčenko z podílu na vraždě novináře Gongadzeho. Takzvaná kauza „*kučmagate*“ pak vyvolala první výraznější prodemokratické protesty od vzniku nezávislé Ukrajiny pod názvem *Ukrajina bez Kučmy*, které podpořili i představitelé Socialistické strany, Komunistické strany a hnutí Ruch. Z původních 50 účastníků se protesty postupně rozšířily až k počtu deseti tisíc protestujících. Julie Tymošenková se do opozičního tábora a k protestům definitivně připojila na konci roku 2000 poté, co byla odvolána z funkce vicepremiérky a bylo proti ní zahájeno trestní stíhání. Její vzetí do vazby v únoru roku 2001, zásahy policie proti demonstrantům a tzv. *dopis tří* odsuzující protesty, který podepsal i tehdejší premiér Juščenko, tou dobou nejoblíbenější politik v zemi, však protesty poměrně rychle ukončily (Lynch, 2010, s. 50-63). Omezený úspěch v mobilizaci k protestům v rámci akce *Ukrajina bez Kučmy* byl do značné míry způsoben faktem, že média ovládaná proprezidentskými oligarchy o událostech prakticky neinformovala. Na fakt, že příkaz cenzurovat protesty přišel z prezidentské kanceláře, upozornil poslanec bloku *Naše Ukrajina* Mykola Tomenko v roce 2002, kdy zveřejnil interní pokyn prezidentské kanceláře, aby se zprávy z protestů v televizním vysílání neobjevily. Situaci změnilo až založení zpravodajské televize 5. kanál Petrem Porošenkem, která v průběhu oranžové revoluce poskytovala nepřetržité vysílání o probíhajících protestech (Dyczok, 2006, s. 221-230).

Odklon Viktora Juščenka od Kučmova tábora začal v dubnu roku 2001, kdy byl odvolán z funkce premiéra. Jeho kroky směřující ke zprůhlednění ekonomických vazeb na Ukrajině a omezený vliv centristického bloku na fungování vlády vedly k postupně se zesilující kritice ze strany oligarchických kruhů, až vyústily k jeho odvolání za podpory poslanců Komunistické strany (Kuzio, 2007, s. 39-41). Ani po svém odvolání se však Juščenko nepřidal k opozici požadující Kučmovo odvolání, ale spíše zaujal pozici konstruktivní opozice, ač jej čím dál intenzivněji kritizoval, například po opakovaném uvěznění Julie Tymošenkové. Následné parlamentní volby v roce 2002 vyhrál Juščenkův blok *Naše Ukrajina* se 111 získanými mandáty, zatímco proprezidentský blok *Za jednotnou Ukrajinu*, do kterého se integrovala většina centristických stran, získal 101 mandátů, a to opět především díky značnému úspěchu

v jednomandátových obvodech. V poměrné části pro něj hlasovalo zhruba o polovinu méně voličů než pro blok Naše Ukrajina. K opozičnímu prodemokratickému táboru se Juščenko definitivně přidal na konci roku 2002, kdy se připojil k protestům za Kučmovo odstoupení. Zapojení populárního Juščenka do protestů vedlo k výrazně úspěšnější mobilizaci, kdy se některých z nich zúčastnilo až 50 tisíc lidí. Juščenkova popularita byla založena jednak na úspěších jeho vlády, ale také na jeho neprovázanosti s oligarchickými strukturami, což mu dávalo značnou výhodu oproti Julii Tymošenkové a přispělo k tomu, že se rozhodla nekandidovat v prezidentských volbách v roce 2004 a podpořit právě Juščenka (Lynch, 2010, s. 58-61; Shekhovtsov, 2013, s. 734-735).

Právě otázka podpory vůči současnému systému se stala hlavním tématem prezidentských voleb v roce 2004. Viktor Juščenko a Oleksandr Moroz slibovali zásadní systémové reformy směřující k demokratizaci a zlepšení právního prostředí. Oba také zdůrazňovali potřebu odříznout oligarchy od jejich vlivu na politiku. Viktora Janukovyče, režimního kandidáta podporovaného prezidentem Kučmou, pak prezentovaly právě jako symbol oligarchického vlivu na Ukrajinu. Strana regionů, ze které Janukovyč pocházel, byla, jak už bylo popsáno výše, přímo napojena na doněcký klan Rinata Achmetova, který stranu také financoval (Kuzio, 2005a, s. 35-37). Na tomto místě je potřeba upozornit, že v průběhu druhého funkčního období prezidenta Kučmy došlo na Ukrajině k výraznému oživení občanské společnosti, kdy například mezi lety 1995 a 2004 vzrostl počet nevládních organizací ze 4 tisíc na 35 tisíc (Samokhvalov, 2006, s. 266-267). Taras Kuzio (2006) pak především zdůrazňuje aktivity mladých lidí, kteří ve velkém množství zakládali organizace pro monitorování voleb s cílem zamezit jejich manipulaci. Těsně před volbami pak prezident Kučma upozorňoval, že jakékoli případné protesty proti výsledkům voleb nebudou tolerovány. Již v průběhu voleb mezinárodní pozorovatelé i nevládní organizace upozorňovaly na četné manipulace a následné vyhlášení výsledků vyvolalo protesty, známé jako Oranžová revoluce, kterých se dle odhadů zúčastnilo více než milion lidí.

Oranžová revoluce tak může působit jako obrovské vzepětí občanské společnosti na Ukrajině. To je však pravda pouze částečně. Politolog Roman Szporluk v průběhu Oranžové revoluce pro ukrajinskou verzi BBC řekl, že tradiční rozdělení Ukrajiny na východ a západ již neodpovídá aktuální realitě. Ukrajina dle jeho názoru byla v tomto období rozdělena především na podporovatele demokracie a ty, kteří z nějakého důvodu demokratickému zřízení západního typu nedůvěřují a emocionálně se drží sovětských tradic (Samokhvalov, 2006, s. 262). Oranžová revoluce skutečně vyvolala obrovské

vzepětí občanské společnosti v západní a centrální části Ukrajiny, což však neplatí pro jihovýchodní část země, většina jejíž obyvatel zaujala k dění v Kyjevě rezervovaný či přímo negativní vztah. Zatímco naprostá většina příznivců Oranžové revoluce, dle průzkumů, pocházela ze západní a centrální Ukrajiny, ve východní a jižní části země převažoval názor, že se jednalo o převrat. Další průzkumy ukazují, že lidé z východní a jižní části země považují za důležitější stabilitu země než její demokratický vývoj. Stejně tak podíl obyvatel participujících na činnosti neziskových organizací je výrazně vyšší na západě Ukrajiny a v Kyjevě. Rozdíl je i v charakteru těchto organizací, kdy zatímco v západní a centrální Ukrajině dominují ty zaměřené na politiku a kulturu, většina těch ve východní Ukrajině je zaměřena spíše sociálně (Kuzio, 2010b, s. 4-6; Shekhovtsov, 2013, s. 731-734). Slabou míru zájmu obyvatel jihovýchodní Ukrajiny o politické dění a jejich převažující ambivalentní přístup k demokracii lze vysvětlit dvěma faktory. Prvním z nich je rozdílný historický vývoj jednotlivých částí Ukrajiny. Zatímco západní část země těží z dlouhé tradice budování občanské společnosti v relativně liberálním prostředí habsburské monarchie, v carském i sovětském Rusku byly jakékoli snahy o budování občanské společnosti vystavovány represím. Druhým faktorem, který s prvním do značné míry souvisí, je vztah národní identity k budování občanské společnosti. Řada autorů, jako například Brubaker (2004) či Shils (1995), spojuje sílu občanské společnosti s národním uvědoměním. Brubaker zdůrazňuje, že národní identita a s ní spojené kolektivní vědomí, pomáhá mobilizaci, podporuje občanskou participaci a podporu pro demokracii. Slabá míra etnické identifikace na jihovýchodě Ukrajiny tak výrazně snižuje míru kolektivního vědomí tamního obyvatelstva a jejich vůli podílet se na vývoji země. O tomto fenoménu svědčí i fakt, že voličská jádra většiny stran, napojených na oligarchické struktury, se nacházejí právě v jihovýchodní části země.

Po nástupu Viktora Juščenka do prezidentského úřadu nepochybně došlo k jistému oslabení vlivu oligarchů na politické rozhodování na Ukrajině i k posílení svobody a demokracie. Svědčí o tom například *Index svobody* ve světě vydávaný neziskovou organizací Freedom House. Ta například ve své zprávě k roku 2000 upozorňovala na vzestup autoritářských tendencí na Ukrajině, všeobjímající korupci a celkový pokles občanských a politických svobod (Freedom House, 2001). Naopak ve zprávě k roku 2005 organizace vyjádřila optimismus z pozitivního vývoje demokratizace na Ukrajině a v následujícím roce Ukrajinu označila za jeden z mála pozitivních záblesků v regionu a poprvé za dobu její nezávislosti změnila hodnocení

svobody na Ukrajině z „*částečně svobodná*“ na „*svobodná*“ (Freedom House, 2006; Freedom House, 2007). K hlavním demokratizačním úspěchům po Oranžové revoluci patří zlepšení svobody tisku či významný posun v oblasti svobody voleb. Naopak „oranžová“ politická reprezentace nedokázala naplnit své sliby v oblasti zlepšení fungování právního státu či zreformování soudní soustavy (Haran, 2011, s. 94-95). Hlavní příčinou oslabení vlivu řady oligarchických skupin po Oranžové revoluci byl především rozpad struktury, kdy většina oligarchických klanů podporovala režim prezidenta Kučmy. Již v průběhu událostí směřujících k Oranžové revoluci někteří oligarchové změnili svoji politickou orientaci a přidali se k „oranžovému táboru“. Jako příklady můžeme jmenovat Ihora Kolomojského či Lidově demokratickou stranu, která dříve patřila k jednoznačným spojencům prezidenta Kučmy. Naopak Viktor Pinčuk a Rinat Achmetov i nadále podporovali Leonida Kučmu a následně Viktora Janukovyče (Kuzio, 2005a, s. 34). Heiko Pleines upozorňuje na fakt, že po nástupu „oranžového táboru“ k moci byl právě doněcký klan Rinata Achmetova odříznut od moci, přičemž vytvořil nové nezávislé centrum moci, v polické sféře zastupované Stranou regionů (Pleines, 2016, s. 116-117). Nedostatečný průběh reformy měl svoji příčinu především ve značné politické nestabilitě, způsobené jednak osobními spory mezi Viktorem Juščenkem a Julií Tymošenkovou a zároveň i zcela novou situací, když v platnost vstoupila ústavní reforma, která výrazně posílila vliv politických stran a parlamentu, zatímco pozici prezidenta oslabila. Pro období let následujících po Oranžové revoluci tak byla charakteristická permanentní vládní krize a časté změny táborů, jako například když se socialisté Oleksandra Moroze v roce 2006 přidali ke Straně regionů a Komunistické straně. Voliči socialistů však tento krok strany odmítli v předčasných volbách v roce 2007, kdy se její popularita propadla na 2,9 procenta (Katchanovski, 2010, s. 9-10; Protsyk, 2011, s. 88).

Politické nestability využil Viktor Janukovyč v kampani před prezidentskými volbami v roce 2010. Byť v kampani využíval i dalších témat jako je jazyková otázka či zahraničněpolitická orientace, hlavním motivem jeho kampaně byl návrat stability, téma, které Strana regionů akcentovala již v předčasných parlamentních volbách v roce 2007. Například sám Janukovyč definoval cíl prezidentských voleb jako potřebu vítězství politických sil, které pracují pro stabilitu a několikrát ukazoval Rusko a Bělorusko jako ukázky stabilních zemí (Kuzio, 2010b, s. 5-6). Naopak jeho hlavní protikandidátka Julia Tymošenková v kampani varovala před návratem oligarchů k moci a před ústupem z cesty k demokracii. Její popularita však v důsledku sporů

v rámci „oranžového tábora“ výrazně poklesla. Například dle výzkumu společnosti Gallup z roku 2009 její práci v pozici premiérky hodnotilo pozitivně pouze 20 procent dotázaných. Viktor Janukovyč sice ve druhém kole voleb Julii Tymošenkovou porazil, nicméně se mu nepodařilo získat přes 50 procent hlasů, jelikož nezvykle vysoký počet voličů, více než milion, hlasoval „*proti všem*“. Nástup Viktora Janukovyče do prezidentského úřadu znamenal, i v souvislosti s návratem k ústavě z roku 1996, jednoznačný odklon od demokratizačního vývoje na Ukrajině. Již v místních volbách na podzim 2010 byla opět zaznamenána řada manipulací a především tlaku státního aparátu směřujícího k vítězství kandidátů Strany regionů v jednomandátových obvodech. Začalo zároveň docházet k trestnímu stíhání bývalých členů vlády Julie Tymošenkové a nakonec i jí samotné (Haran, 2011, s. 97-105). Došlo i k obnovení přímého vlivu oligarchů, především doněcké skupiny, na politické rozhodování. Sám Rinat Achmetov byl již od roku 2006 poslancem za Stranu regionů a například Viatcheslav Avioutskii v roce 2010 odhadoval, že Achmetov přímo ovládal téměř polovinu všech poslanců strany (Avioutskii, 2010, s. 127). Heiko Pleines pak upozorňuje na odlišnou situaci oproti období prezidenta Kučmy, kdy za Viktora Janukovyče byla prakticky veškerá moc koncentrována ve Straně regionů a pouze jedné oligarchické skupině (Pleines, 2016, s. 117-118). Vzestup za prezidentství Viktora Janukovyče pak zaznamenala nová oligarchická skupina kolem Dmytra Firtaše, vlastníka plynářské společnosti RosUkrEnergo, jehož spolupracovníci obdrželi řadu vlivných pozic, jako například vedoucího prezidentské administrativy, ministra energetiky či šéfa ukrajinské tajné služby (Haran, 2011, s. 103; Pleines, 2016, s. 117). Organizace Freedom House v roce 2011 opět zařadila Ukrajinu do skupiny částečně svobodných zemí, kdy poukazovala především na koncentraci moci v rámci úzké skupiny osob, omezování svobody médií či na tlak tajných služeb vůči univerzitám s cílem odradit studenty od účasti na protivládních demonstracích (Freedom House, 2011).

Dle údajů z European value survey z roku 2012, byla na Ukrajině nedůvěra v parlament a soudní systém a nespokojenost s vládou nejvyšší ze všech 29 monitorovaných zemí. Protesty v letech 2013 a 2014, které vešly ve známost jako Euromajdan, byly sice bezprostředně vyvolány zahraničněpolitickým rozhodnutím prezidenta Janukovyče nepodepsat asociační dohodu s Evropskou unií, nicméně po tvrdém zásadu jednotek Berkutu proti protestujícím studentům se počty protestujících začaly velmi rychle navyšovat a hlavním tématem se stalo volání po pádu Janukovyčova

režimu a po demokratizaci Ukrajiny. Irina Khmelko a Yevgen Pereguda upozorňují na klíčový rozdíl mezi Oranžovou revolucí a Majdanem. Zatímco Oranžová revoluce byla především organizována opozičními lidry, kteří byli podporováni občanskou společností, protesty zahájené na konci roku 2013 byly organizovány občanskou společností (Khmelko, 2014, s. 232-233), přičemž důvěra protestujících v opoziční politiky nebyla vysoká. Yuriy Shveda a Joung Ho Park například poukazují na fakt, že v průběhu počáteční „studentské“ fáze protestů nebyl na Náměstí nezávislosti jediný politický plakát a až do 26. listopadu probíhali občanské a politické protesty odděleně a i v dohodě mezi zástupci Majdanu a opozičními politiky o spojení protestů byla podmínka, že politici nebudou protestů využívat pro stranické účely (Shveda, 2015, s. 86-88). Stejně jako v případě Oranžové revoluce, ani tentokrát nebyla ukrajinská společnost jednotná. Dle průzkumu uskutečněného mezi 4. a 9. prosincem 2013, 49 procent ukrajinské společnosti protesty podporovalo, zatímco 45 vyjádřilo opačný názor. Průzkum poukazuje i na regionální rozdíly, kdy zatímco stoupenci protestů se nacházeli především v západní (84 procent) a centrální (66 procent) části Ukrajiny, jejich odpůrci dominovali ve východní (81 procent) a jižní (60 procent) části země (Research & Branding Group, 2013). Democratic Initiatives Foundation v prosinci roku 2013 v průzkumu mezi protestujícími sice zjistila jasnou převahu obyvatel západní Ukrajiny, nicméně ani počet účastníků z jihu a východu země nebyl zanedbatelný. Mezi permanentními protestujícími tvořily více než 23 procent, oproti 42 procentům západoukrajinců a 34 procentům účastníků z centrálních částí země. Oproti protestům v období Oranžové revoluce se tak zastoupení protestujících z východní a jižní Ukrajiny výrazně zvýšilo (Democratic Initiatives Foundation, 2013).

Výsledky parlamentních a prezidentských voleb z roku 2014 navíc naznačují, že podpora pro opoziční strany podporující odkaz Majdanu ve východní a jižní části Ukrajiny po ruské anexi Krymu a aktivitách Ruska v oblasti Donbasu vzrostla. V prezidentských volbách se Petru Porošenkovi podařilo zvítězit ve všech ukrajinských oblastech. V parlamentních volbách pak poprvé došlo k narušení tradičně bipolárního uspořádání, kdy proti sobě stály dva bloky a zatímco jeden získal absolutní většinu na západě země, druhý na východě. I když Opoziční blok, nástupnická strana Strany regionů, dokázal zvítězit v několika východokrajinských oblastech (Doněcká, Luhanská, Charkovská, Záporožská a Dněpropetrovská), jednalo se o zisky maximálně se pohybující kolem třetiny hlasů. Zatímco však Opoziční blok zcela propadl v západní a centrální části země, strany hlásící se k demokratizaci země a odkazu Majdanu

dokázaly do značné míry uspět napříč ukrajinskými regiony. Například v Dněpropetrovsku zaostal Blok Petra Porošenka za Opozičním blokem o pouhých 5 procent hlasů, přičemž dokázal zvítězit v oblastech jižní Ukrajiny a v žádné oblasti nedostal méně než 14 procent hlasů. Dokonce i do značné míry regionální strana Svépomoc, založená lvovským primátorem Andrejem Sadovým, dokázala v některých východoukrajinských oblastech získat více než 8 procent hlasů. Celkově s výjimkou oblasti Donbasu ve všech ukrajinských oblastech zvítězily strany hlásící se k demokratizaci a odkazu Majdanu. Na druhou stranu je však potřeba uvést, že v oblastech východní a jižní Ukrajiny byla zároveň nejnižší volební účast a velká část voličů, kteří v minulosti volili Stranu Regionů, k volbám vůbec nepřišla.

Konec vlády Viktora Janukovyče nepochybně přinesl řadu pozitivních změn v demokratickém vývoji Ukrajiny. Již před parlamentními volbami došlo k obnově ústavních změn z roku 2004, tedy posílení parlamentu na úkor prezidenta a po nich ustavená proreformní vlády si ve svém programu vytyčila demokratickou reformu země a omezení vlivu oligarchů a demonopolizaci ukrajinské ekonomiky. Prvním oligarchou, na jehož vliv nová administrativa zacílila je Ihor Kolomojský. Na jaře 2014 přijal novelu snižující počet akcionářů potřebný pro přijetí usnesení na jednání akcionářů. Hlavním cílem této novely bylo omezit vliv Kolomojského na fungování společnosti Ukrnafta, ve které drží 42 procent akcií, jejichž prostřednictvím se mu dařilo společnost do značné míry ovládat. Jeho blízký spolupracovník Oleksandr Lazorko byl dále vládou odvolán z pozice ředitele společnosti Ukrtransnafta (Melnykovska, 2015, s. 9-10; Konończuk, 2015, s. 78-79). Poté, co se Kolomojský za pomoci svých soukromých ozbrojených sil pokusil nad společnostmi převzít moc, byl prezidentem Porošenkem odvolán z pozice guvernéra Dněpropetrovské oblasti²¹ a prezident se zavázal podniknout kroky k rozpuštění všech soukromých ozbrojených složek (Portnov, 2015, s. 69). Další kroky pak byly podniknuty proti Dmytro Firtašovi a Rinatu Achmetovi s cílem omezit jejich téměř monopolní postavení v plynařském, potažmo energetickém sektoru (Melnykovska, 2015, s. 10). Hlavní význam na poklesu vlivu oligarchů však neměly kroky nové vlády, ale spíše ztráta značné části jejich majetků v důsledku války v oblasti Donbasu, kde mají značnou část svých aktiv, a oslabením ekonomických vazeb na Rusko. Mezi lety 2014 a 2015 ztratilo pět nejbohatších oligarchů kolem 50 procent svého majetku, nejvíce Rinat Achmetov (Chromiec, 2015, s. 10-12).

---

²¹ Do pozice byl jmenován prezidentem Turčynovem v březnu 2014.

Serhiy Leshchenko ve své analýze politického vlivu oligarchů na Ukrajině po Majdanu, uvádí, že zatímco předtím byly jednotlivé oligarchické klany podřízeny prezidentu Janukovyčovi, po jeho pádu většinou ustoupily od přímého ovlivňování politiky a spíše se snaží budovat neformální vazby se stranami, včetně těch z proreformního tábora (Leshchenko, 2015, s. 99-101). Řada autorů, jako například Pleines (2016), Konończuk (2015), Leshchenko (2015) či Melnykovska (2015), upozorňují například na významný vliv Ihora Kolomojského na Lidovou frontu Arsenije Jaceňuka, o kterém svědčí fakt, že přijetí zákona směřujícího k omezení vlivu Kolomojského bylo po několik měsíců blokováno většinou poslanců Lidové fronty. Autoři zároveň poukazují na vliv Dmitra Firtaše na několik parlamentních frakcí, včetně Bloku Petra Porošenka. Jedinou parlamentní stranou, která je, například dle Wojciecha Konończuka či Inny Melnykovske, nezávislá na vlivech oligarchických struktur, je Svěpomoc, která v parlamentních volbách skončila na třetím místě. Dle Wojciecha Konończuka se vláda spíše snaží udržovat pluralitu ve vlivu jednotlivých oligarchů než jejich vliv odstraňovat. Vysvětluje si to slabostí vlády v období probíhající války na východě Ukrajiny a zhoršující se ekonomické situace země. Naproti tomu významní oligarchové kontrolují nejdůležitější sektory ekonomiky a zároveň kontrolují téměř všechny televizní stanice, což jim umožňuje do značné míry ovlivňovat veřejné mínění (Konończuk, 2015, s. 7-8).

Zde je potřeba uvést, že prakticky všechny strany proreformního tábora vliv oligarchů na jejich rozhodování odmítá a veřejně deklaruje ochotu jejich vliv na Ukrajině omezovat. Oproti minulosti si také žádná z těchto stran nedovolila žádného oligarchu na své kandidátky umístit a jejich vliv je praktikován spíše prostřednictvím sítě neformálních kontaktů (Pleines, 2016, s. 122-125). Stále však existuje značný rozdíl mezi podporou deoligarchizace společnosti v západní a jihovýchodní části země, což do značné míry dokazují výsledky místních voleb v roce 2015. Zatímco v západních a centrálních oblastech Ukrajiny, s výjimkou Zakarpatské oblasti²², dominovaly především strany v různé míře podporující oslabování vlivu oligarchů na ukrajinskou politiku, bývalí voliči Strany regionů v jižní a východní části země do značné míry opět podpořili strany se značným oligarchickým vlivem. Po rozpadu Strany regionů se objevilo několik stran usilujících o její voliče. K Opozičnímu bloku se přidali především regionální politici Strany regionů loajální k oligarchům Achmetovovi a Firtašovi a

---

²² Zde vyhrála strana místního oligarchy Viktora Balogy, který byl za prezidenta Kučmy guvernérem oblasti a za prezidentů Juščenka a Janukovyče ministrem.

strana dokázala získat největší množství hlasů v šesti jižních a východních oblastech země (Konończuk, 2015, s. 6-8). Největší nárůst vlivu však ukrajinské místní volby přinesly Ihoru Kolomojskému, který se po konfliktu s prezidentem Porošenkem rozhodl postavit ve volbách dvě nové strany se značně odlišným programem. Zatímco Ukrajinský svaz vlastenců (UKROP) se profiluje jako nacionální a silně antiruská strana spolupracující i s radikály z Právěho sektoru, Obroda je z velké části složená z umírněnější části členské základny Strany regionů. Díky taktickým aliancím Kolomojského s regionálními oligarchy se mu podařilo ovládnout volby primátorů tří největších měst jižní a východní Ukrajiny. V Dněpropetrovsku uspěl kandidát UKROPu na primátora Boris Filatov, přičemž ve volbách do městské i oblastní rady strana skončila druhá, hned za Opozičním blokem. V Charkově byl pak primátorem za Obrodu zvolen Hennadij Kernes, stávající primátor a místní oligarcha stíhaný za vyhrožování, únosy a mučení stoupenců Majdanu. Původní odpůrce protestů však svůj postoj výrazně změnil a tvrdí, že byl rukojmím Janukovyčova režimu (Shevchenko, 2014). Ve volbách do Charkovské městské i oblastní rady pak Obroda skončila s převahou na prvním místě. Primátorem Oděsy byl pak zvolen za vlastní stranu kandidující, ale Kolomojským podporovaný Gennadij Trukhanov. Uspěli i další účelové projekty místních oligarchů, kandidující v jednotlivých východoukrajinských městech. Jako příklad lze uvést stranu Občanská síla ovládanou dněpropetrovským oligarchou Krasnovem, která ve volbách do městské rady získala 12 procent hlasů. Východukrajinský novinář Denys Kazanskiy tento Kolomojského úspěch vysvětluje lhostejností většiny obyvatel východní Ukrajiny vůči hodnotám a principům kandidátů a volí především v regionu známé osobnosti (Kazanskiy, 2015).

Na druhou stranu však i v místních volbách řada proreformních stran dosáhla ve východních a jižních oblastech slušných výsledků, což je významná změna oproti dřívější dominanci oligarchy ovládané Strany regionů. Zmínit lze například úspěch Bloku Petra Porošenka v jižních oblastech (Chersonská, Oděská a Mykolajivská), kde získal přes 20 procent hlasů. Poměrně překvapivý byl i značný úspěch strany Svěpomoc v Charkově, kde ve volbách do městské rady skončila na druhém místě se ziskem více než 15 procent. Novinář Denys Kazanskiy pak poukazuje i na rostoucí podporu nových stran složených z mladých lidí, nezávislých na oligarších a založených na občanských, často protikorupčních, iniciativách. Zmiňuje například strany Síla lidu a Demokratická aliance, kterým se podařilo získat pozice v několika radách v Doněcké oblasti. Například ve městě Dobropillja získaly strany dohromady 17 procent hlasů, a to i přes

to, že se jejich kampaň odehrávala téměř výhradně na sociálních sítích, což svědčí o rostoucím vlivu internetu v ukrajinské politice (Kazanskiy, 2015).

Olena Tregub poukazuje na významné oživení občanské společnosti po Majdanu. Zatímco hlavním cílem Oranžové revoluce byla výměna elit, v případě Majdanu občané požadují změnu systému. Neziskové protikorupční organizace, internetová média, novináři a blogeri dnes plní funkci hlídacích psů reformního snažení vlády a kritizují ji za pomalé tempo reform. Jedním ze zásadních požadavků se stalo také ustavení veřejnoprávní televize, nezávislé na vlivu oligarchů (Tregub, 2015, s. 92-94). Tatiana Zhurzhenko pak poukazuje na fakt, že poprvé v postsovětském období se začíná občanská společnost ve větší míře rozvíjet i v jihovýchodní části Ukrajiny, byť většinová společnost v těchto oblastech stále projevuje velkou míru nezájmu o politické dění v zemi (Zhurzhenko, 2015, s. 45-46). Průzkumy veřejného mínění pak ukazují, že podpora pro demokratické zřízení země se na Ukrajině po pádu prezidenta Janukovyče značně zvýšila. Dle průzkumu International Foundation for electoral systems, zpracovávaném každoročně ve spolupráci s Kyjevským mezinárodním institutem sociologie, se podíl obyvatel preferujících demokratické zřízení po pádu prezidenta Janukovyče výrazně zvýšil. Zatímco v říjnu 2013 tuto preferenci vyjádřilo pouze 38 procent Ukrajinců, v září 2014 to bylo již 65 procent. Následně tento podíl začal opět klesat až na 49 procent v září roku 2015 z důvodu frustrace voličů z pomalého tempa reform a neschopnosti ukončit vleklou válku v oblasti Donbasu. Na otázku, zda je důležitější ekonomický rozvoj nebo rozvoj demokratických práv, zvolilo 42 procent Ukrajinců druhou odpověď. Ekonomický rozvoj považuje za důležitější 37 procent dotázaných. Pokud se podíváme na regionální rozložení odpovědí, zjistíme, že kromě jižní části Ukrajiny se ve všech ostatních částech vyslovilo pro rozvoj demokratických práv více dotázaných, než pro ekonomický rozvoj, což je významná změna oproti situaci po Oranžové revoluci (International Foundation for electoral systems, 2015).

Jak z těchto poznatků vyplývá, pro účely této práce definovaná dimenze tranzice, obsahující otázky demokratického vývoje Ukrajiny a vlivu oligarchických struktur na její vývoj se v období od roku 2000 stala nepochybně jednou z těch, které do značné míry determinovaly politický vývoj v zemi, a zároveň patřila mezi ty, které ukrajinskou společnost do značné míry rozdělují. Zatímco pro západní a centrální část země se demokratizace a deoligarchizace země staly jedněmi s klíčovými tématy, východ a jih Ukrajiny, vzhledem ke slabé míře rozvinutosti tamní občanské společnosti, se vyznačoval značnou mírou apatie vůči těmto tématům a dodnes jsou tyto oblasti

nejúrodnější půdou podpory pro oligarchická uskupení. Na druhou stranu však v posledních letech dochází k jednoznačnému snižování intenzity těchto rozdílů, kdy i v jihovýchodních oblastech dochází k postupné konsolidaci občanské společnosti a aktivizaci mladých lidí. Meziroční nárůst podpory pro demokratické zřízení Ukrajiny mezi lety 2013 a 2014 z 38 na 65 procent pak jasně ukazuje, že oproti období Oranžové revoluce dochází ke značnému vyrovnávání rozdílů v těchto otázkách v rámci jednotlivých regionů Ukrajiny.

4.4 Zahranicně-politická dimenze

Stejně jako ostatní již analyzované konfliktní linie v ukrajinské společnosti, i rozdílné pohledy na zahraniční orientaci země jsou do značné míry ovlivněny historickým vývojem. Již v období kozáckého hetmanátu místní elity nedokázaly najít shodu, zda mají přijmout suverenitu ruského cara či polského krále. Největší vliv na zahraničně politickou orientaci ukrajinské společnosti však má délka období, po které se daný region nacházel pod ruskou správou. Faktem je, že byt' na konci roku 1991 jasná většina Ukrajinců hlasovala pro nezávislost, přesvědčení, že se má země vyvíjet nezávisle na Rusku nebylo v ukrajinské společnosti dominantní. V březnu 1991, tedy tři čtvrtě roku před referendem o nezávislosti, se na Ukrajině uskutečnilo Sovětským svazem organizované referendum, ve kterém se více než 80 procent občanů vyslovilo pro účast Ukrajiny v reformovaném Sovětském svazu založeném na suverenitě jeho jednotlivých členů. Toto číslo je nepochybně do značné míry ovlivněno kampaní k bojkotu referenda na západě země, nicméně faktem zůstává, že pro většinu občanů byla nějaká forma unie s ostatními východoslovanskými státy z počátku preferovanou variantou vývoje Ukrajiny. O tom svědčí i průzkumy veřejného mínění z průběhu 90. let kdy se pro orientaci na Rusko či Společenství nezávislých států (SNS) vyslovovala stabilně zhruba polovina ukrajinské společnosti, zatímco orientaci na západní státy projevovala méně než čtvrtina obyvatel země. Mezi 13 a 19 procenty pak v průběhu 90. let podporovalo soběstačnost Ukrajiny (Chudowsky, 2003, s. 285-286). O rozdílech ve vnímání zahraničně politické orientace Ukrajiny napříč jejími regiony v průběhu 90. let svědčí i průzkum Igora Galina zpracovaný pro Severoatlantickou alianci. Ten ukázal, že zatímco více než 60 procent západoukrajinců považovalo za největší zahraniční hrozbu pro Ukrajinu Rusko, ve východní a jižní části země se nejvíce respondentů vyjádřilo, že největší nebezpečí hrozí ze strany Spojených států, následovaných západní Evropou. Nejvíce vyrovnané výsledky pak poskytly odpovědi v centrální a severní Ukrajině, kde

pouze lehce převažuje vidina ohrožení ze strany Ruska, oproti Spojeným státům (Galín, 1998, s. 10).

Nejednotnost v otázce zahraničně politické orientace Ukrajiny se projevila již v prezidentských volbách v roce 1994, kdy se toto téma stalo vedle jazykové otázky a ekonomického vývoje země jedním z dominantních ve volební kampani. První ukrajinský prezident Kravčuk po nástupu do funkce začal po vzoru pobaltských států prosazovat cestu odklonu od Ruska a integrace do západních struktur, konkrétně Evropské unie a Severoatlantické aliance, přičemž Společenství nezávislých států, jak upozorňuje například Taras Kuzio, pro něj představovalo především nástroj k „civilizovanému rozvodu“. Již v průběhu prvních let nezávislosti tak došlo k navázání vztahů se Spojenými státy i Evropskou unií a v roce 1994 byla zahájena oficiální vyjednávání o uzavření Dohody o partnerství a spolupráci s EU a jako první z postkomunistických zemí se Ukrajina přidala do programu Severoatlantické aliance *Partnerství pro mír* (Kuzio, 1999, s. 55-58; Pifer, 2012; s. 106-107). Leonid Kučma v kampani naopak prosazoval obnovení orientace země do oblasti euroasijského prostoru a napravení vztahů s Ruskem. Po svém zvolení však, stejně jako v jazykové otázce, svůj přístup změnil a ve skutečnosti pokračoval v krocích svého předchůdce směrem k integraci země do evropských a severoatlantických struktur (Haran, 1998, s. 33-35).

Kromě již v této práci zmíněných domácích faktorů, kdy prezident Kučma potřeboval podporu od národně demokratických stran pro své reformy, za jeho prozápadním přístupem stála i zahraničně politická situace země. Západní elity z počátku preferovaly zachování Sovětského svazu. Jako příklad tohoto přístupu lze zmínit například výrok britské premiérky Thatcherové, která v roce 1990 Ukrajinu přirovnala ke Kalifornii či projev amerického prezidenta Bushe v roce 1991 v Kyjevě, kdy snahy o ukrajinskou nezávislost označil za *sebevražedný nacionalismus*. Po jednoznačných výsledcích referenda o nezávislosti však západní státy existenci ukrajinského státu velmi rychle uznaly. Naopak Rusko po většinu 90. let teritoriální integritu Ukrajiny často zpochybňovalo, a to především v oblasti její kontroly nad Krymem. K definitivnímu uznání nezávislosti Ukrajiny a její teritoriální integrity pak došlo až v roce 1999, kdy ruská Státní дума ratifikovala smlouvu podepsanou o dva roky dříve prezidenty Kučmou a Jelcinem (Haran, 1998, s. 31-35; Kuzio, 2005b, s. 62-65). Navázání intenzivních vztahů se západními státy tak Leonid Kučma vnímal především jako záruku pro vývoj Ukrajiny k nezávislosti na Rusku. I přes své

jednoznačné zaměření směrem k integraci Ukrajiny do západních struktur však, na rozdíl od svého předchůdce, prosazoval i spolupráci s Ruskem v rámci Společenství nezávislých států (SNS), a to především v ekonomických otázkách. Jakoukoli politickou či vojenskou integraci, kterou v rámci SNS prosazovalo Rusko, odmítal (Pifer, 2012, s. 106-107; Haran, 1998, s. 35-39).

Jednota v otázce zahraniční politiky nebyla ani mezi politickými stranami. Komunistická strana, zastupující především zájmy jihovýchodní Ukrajiny, jednoznačně prosazovala orientaci na Rusko a jako jediná z významných parlamentních stran podporovala i politickou a vojenskou integraci v rámci SNS, byť v dlouhodobém horizontu souhlasila i se zapojením Ukrajiny do evropských struktur. Dle názorů představitelů strany by Ukrajina ideálně měla do EU vstoupit společně s Ruskem (Wolczuk, 2004, s. 8-11). Naopak národně demokratické strany neaktivněji prosazovaly pobaltskou cestu rychlé integrace do Evropské unie i Severoatlantické aliance a co největší omezení vazeb na Rusko. Jak však ukazuje například Stephen Shulman, ani mezi představiteli národně demokratických stran nebyla v tomto období shoda na pozitivním přínosu hodnot, které vyplývají z integrace do západních struktur. Z rozhovorů, které v roce 1998 uskutečnil s osmi představiteli Ruchu a dalších národně demokratických stran vyplývá, že se většina z nich obává negativního vlivu západní masové kultury a dalších prvků západní společnosti, například násilí, pornografie, užívání drog či tolerance homosexuality. Jeden z představitelů Ruchu se například svěřil s obavou negativního vlivu západní masové kultury především na mladé Ukrajince a obyvatele jihovýchodní Ukrajiny, jelikož západní část země bude vůči těmto vlivům díky vysoké religiozitě odolnější. Hlavní motivaci lídrů národně demokratických stran pro jejich nadšení do rychlé integrace do západních struktur Shulman vidí především v oslabení vlivu Ruska a tím i omezení vnitřní opozice pro podporu ukrajinštiny a ukrajinské kultury (Shulman, 1998, s. 293-296). Mezi těmito dvěma póly se pohybovala Socialistická strana. Její předseda Oleksandr Moroz v roce 1998 prohlásil, že „*komu není líto rozpadu Sovětského svazu, nemá srdce, a kdo by ho chtěl obnovit, nemá hlavu*“ (Kuzio, 1999, s. 70). Strana odmítala zapojení Ukrajiny do jakékoli vojenské aliance a v dlouhodobém horizontu podporovala zapojení do evropských struktur při zachování dobrých vztahů s Ruskem a aktivní spolupráci v rámci SNS, byť pouze v ekonomické rovině (Wolczuk, 2004, s. 9-10).

Centristické oligarchické strany, které získaly výrazný vliv na ukrajinské politické dění po parlamentních volbách v roce 1998, se vyznačovaly absencí jakékoli

ideologie a jejich pohled na zahraniční politiku byl do značné míry ovlivňován finančními zájmy oligarchů. Strany tak v zásadě podporovaly politiku prezidenta Kučmy směřující k posílení vazeb na západní státy při zachování pozitivních vztahů s Ruskem. Právě rostoucí vliv oligarchů na ukrajinskou politiku spolu se vzestupem autoritářských tendencí Kučmova režimu v jeho druhém funkčním období zapříčinil postupné zhoršování vztahů se západními státy, které Ukrajině vyčítaly nesoulad jejích zahraničně politických deklarácí s kroky v domácí politice a požadovaly konání spravedlivých voleb, svobodu tisku a reformy směřující k demokratizaci země (Pifer, 2012, s. 107-108; D'Anieri, 2012, s. 449-452). Právě nesoulad domácí politiky s deklarovanými zahraničními zájmy tak zapříčinil absolutní selhání prezidenta Kučmy v jeho zahraničně politických prioritách. Ač deklaroval zájem zapojit Ukrajinu do Evropské unie i NATO, získat členství ve Světové obchodní organizaci či status tržní ekonomiky, na konci jeho mandátu byla Ukrajina v situaci, kdy Rada Evropy opakovaně varovala před možností odebrání členství a Severoatlantická aliance ji odmítla zařadit do mechanismu *Akční plán členství*. Taras Kuzio uvádí, že centristické oligarchické strany spolu s prezidentem Kučmou, navzdory svým proklamacím, ve skutečnosti o členství v západoevropských strukturách nestály, jelikož potřebné reformy by výrazně omezily jejich vliv v rámci ukrajinského politického systému a připravily by je o monopolistický vliv (Kuzio, 2005b, s. 61-62). Jeho slova potvrzují i výsledky průzkumu mezi akademiky a představiteli neziskových organizací v oblasti zahraniční politiky v roce 2000. Na otázku, kdo má vliv na formování ukrajinské zahraniční politiky pouze necelá čtyři procenta jmenovala veřejné mínění a dokonce méně než tři procenta uvedla parlament. Nejčastěji jako vlivné aktéry v oblasti zahraniční politiky respondenti uvedli prezidentskou administrativu (92 procent) a oligarchy (56 procent) (Chudowsky, 2003, s. 282).

Mezinárodní izolace, do které se režim prezidenta Kučmy dostal a tlak západních států na provedení demokratických reforem, přispěly k odklonu oligarchických struktur od prozápadní orientace, přičemž novým partnerem se pro ně stalo Rusko, které s oligarchickým vlivem a autoritářskými prvky ukrajinského systému v druhém funkčním období prezidenta Kučmy nemělo problém. Změna orientace se pak jasně ukázala v roce 2000, kdy se Ukrajina stala pozorovatelským státem v Euroasijském ekonomickém svazu, a prezident Kučma začal prosazovat *konstruktivní přístup k evropské integraci*, kdy otázka integrace do EU je záležitostí budoucnosti a Ukrajina musí brát v úvahu i rizika nucených reforem. Oproti předchozím deklarácím o

prioritě vstupu do EU do roku 2011 se tak jedná o zcela zásadní obrat. Tento trend se pak zásadním způsobem projevil v prezidentských volbách v roce 2004 a v průběhu Oranžové revoluce. Již před volbami prezident Kučma podpořil ruský požadavek, aby OBSE omezila své aktivity v oblasti monitoringu voleb a otázce lidských práv a soustředila se na bezpečnostní otázky. V předvolební kampani pak Kučmou podporovaný kandidát Viktor Janukovyč využíval asistence ruských expertů a z Ruska přicházely i finanční prostředky na jeho kampaň, přičemž pilíři jeho kampaně v zahraničně politických otázkách se staly nedůvěra ve Spojené státy, odmítnutí členství Ukrajiny v NATO a silná podpora pro další, především ekonomickou a bezpečnostní, integraci v rámci SNS (Kuzio, 2005b, s. 61-66). V průběhu protestů pak nejen ruská, ale i proruská média na Ukrajině ovládaná místními oligarchy označovala protestující a prozápadní politiky za radikální nacionalisty či fašisty a zrádce slovansko-ortodoxní civilizace na úrovni Ivana Mazepy či Stepana Bandery. Oranžovou revoluci vykreslovali jako americký puč směřující k omezení ruského vlivu v jeho přirozeném geopolitickém prostoru (Zhurzhenko, 2014a). Vliv západních elit na Oranžovou revoluci analyzoval například Andrew Wilson, který uvádí, že vliv západu na průběh Oranžové revoluce bývá velmi přeceňován. Hlavní aktivity západních států, USA především, spočívaly především ve finanční podpoře vznikajícím neziskovým organizacím, které se zaměřovaly na monitoring voleb a otázky demokratizace Ukrajiny. Osm ambasad západních států se pak podílelo na financování exit pollu po každém ze tří kol volby, prováděných Kyjevským institutem sociologie a Razumkov Centre (Wilson, 2006, s. 21-27).

Oproti 90. letům se prohloubily i rozdíly v zahraničně politických preferencích parlamentních stran, které především po Oranžové revoluci dominovaly ukrajinskému politickému systému. Strana regionů se čím dál více orientovala na Rusko, odmítala členství v NATO a, stejně jako komunisté, prosazovala vstup do EU v neurčité budoucnosti společně s Ruskem. Na opačném poli spektra pak stála Juščenkova Naše Ukrajina, která nejkonzistentněji prosazovala rychlou integraci do západních struktur. Ostatní parlamentní frakce se pak pohybovaly mezi těmito extrémními pozicemi. Zvláštní kapitolou je nejasná zahraniční orientace Bloku Julie Tymošenkové, který v parlamentních volbách v roce 2002 prosazoval neutrální politiku spolupráce s Ruskem i západem a odstranění „*ponižující otázky ke komu se přidat*“. Blok podporoval jak integraci do EU (byť v dlouhodobém horizontu), tak i zapojení Ukrajiny do Euroasijského ekonomického svazu (Wolczuk, 2004, s. 10-11; Makhorkina, 2005, s.

262-263). V průběhu Oranžové revoluce se pak začal jasněji orientovat směrem k západnímu směřování Ukrajiny, kdy ve volbách v roce 2006 projevoval výrazně větší skepsi ohledně zapojení se do východoevropského integračního procesu a aktivněji podporoval přistoupení do EU, nicméně od tohoto směřování opět do značné míry ustoupil v roce 2009 při vyjednávání s Viktorem Janukovyčem. Například Ivan Katchanovski považuje zahraniční politiku Julie Tymošenkové v tomto období za oportunistickou a Taras Kuzio poukazuje na absenci ideologického základu pro formování její zahraničně politické orientace (Katchanovski, 2008, s. 10; Kuzio, 2006, s. 13-14). Do prozápadního tábora se její strana definitivně připojila až kolem roku 2010.

Tyto rozpory se projevily především v nekonzistentnosti zahraniční orientace Ukrajiny po Oranžové revoluci. Prezident Juščenko hned po svém zvolení jasně deklaroval záměr reformovat Ukrajinu ve standardní evropskou zemi a integrovat jí do struktur EU i NATO. Již v dubnu 2005 například navštívil Spojené státy a od administrativy prezidenta Bushe získal podporu pro směřování své země do Severoatlantické aliance. Na přelomu let 2005 a 2006 se mu pak podařilo získat uznání Ukrajiny jako tržní ekonomiky od EU i NATO a ve stejném období začala Ukrajina také přijímat legislativu potřebnou ke vstupu do Světové obchodní organizace (Kuzio, 2006, s. 3-5; D'Anieri, 2012, 448-452). Již zmíněné spory v rámci „oranžové koalice“ však, stejně jako v případě demokratizačních reforem, znemožnily dosáhnout v oblasti zahraniční politiky a integrace do západních struktur výraznějšího posunu. Oproti tomu první cesta prezidenta Janukovyče vedla do Moskvy a jeho hlavní zahraničně politická priorita bylo napravení vztahů s Ruskem. Nejvýraznějším projevem změny orientace ukrajinské zahraniční politiky bylo prodloužení pronájmu Černomořské flotily v Sevastopolu až do roku 2042. To bylo přijato parlamentem navzdory opozici v dubnu 2010. Pro návrh hlasovalo oficiálně 236 poslanců, přičemž jich v době hlasování bylo k volbě registrována pouze 211. Pro návrh měl hlasovat i oligarcha Rinat Achmetov, který se však parlamentních zasedání neúčastnil, s výjimkou toho prvního po svém zvolení (Pifer, 2012, s. 108-109; Kuzio, 2012, s. 570-573). Taras Kuzio ve své studii z roku 2012 analyzuje ruský vliv na jednotlivé členy ukrajinské vlády, kdy zjišťuje napojení značné části ministrů na Rusko, a to jak v oblasti obchodních, tak i rodinných vazeb. Ve vládě se nacházelo i několik ruských občanů (Kuzio, 2012, s. 574-576). Jediný výraznější pokus o nalezení jednotné pozice v zahraniční politice uskutečnily ukrajinské politické elity v roce 2006 v reakci na politickou krizi způsobenou

nejednotností „oranžové koalice“. Prezident Juščenko, předseda parlamentu Moroz, premiér Janukovyč a lídři čtyř parlamentních frakcí tehdy podepsali Univerzální deklaraci národní jednoty, kde se zavázali podporovat přístupová jednání do NATO, EU i WTO, nicméně jak ukázal následný vývoj, Strana regionů v čele s Viktorem Janukovyčem neprojevovala žádné úsilí dohodu naplnit (Kuzio, 2006, s. 2-3).

Stejně jako politická reprezentace zůstávala v otázce zahraniční orientace země rozdělená i ukrajinská společnost. Průzkum New Europe Barometr z února 2005, tedy těsně po Oranžové revoluci, ukázal, že zatímco 29 procent Ukrajinců preferovalo spíše spolupráci se západní Evropou, 39 procent se přiklánílo ke Společenství nezávislých států, přičemž přes 20 procent deklarovalo preferenci spolupracovat s oběma (Munro, 2007, s. 46-47). I tak však v období před Oranžovou revolucí většina Ukrajinců, a to i v jihovýchodní části země, podporovala přístup k EU. Ivan Katchanovski však upozorňuje, že zatímco podpora pro vstup do Evropské unie po Oranžové revoluci vzrostla v oblasti západní (z 80 na 90 procent) a centrální (z 60 na 80 procent) Ukrajiny, na jihu a východě země naopak poklesla pod hranici 50 procent (Katchanovski, 2008, s. 24-25). Tato změna tak jde ruku v ruce s odklonem oligarchických struktur, jejichž strany měly voličskou základnu právě v této oblasti, od západního směřování Ukrajiny. Nepochybně značný vliv na tento vývoj měla i kampaň Viktora Janukovyče ve volbách v roce 2004, která se nesla ve výrazně protizápadních náladách.

V otázce potencionálního členství v Severoatlantické alianci byly regionální rozdíly o něco méně výrazné, jelikož nemělo jasnou podporu v žádné části Ukrajiny. Dle průzkumu Razumkov Centre z roku 2006 byla západní Ukrajina poměrně rovnoměrně rozdělená na příznivce (31 procent) i odpůrce (32 procent) vstupu, přičemž ve zbytku země odpůrci jasně převažovali, a to včetně centrální Ukrajiny, která se naopak projevovala velmi příznivě ke vstupu do Evropské unie (Kuzio, 2006, s. 7-8). Byť je zřejmé, že Ukrajina byla po většinu své nezávislosti jasně rozdělena v otázce mezinárodní politiky, nikdy tato otázka ve východní části země nevyvolala významnější hnutí odporu, a to i přes to, že s výjimkou několika let Ukrajina jasně deklarovala svůj zájem připojit se do západních struktur. Otázka sice v oblasti jihovýchodní Ukrajiny hrála významnou roli ve volebních kampaních, nicméně, stejně jako v jazykové otázce, po volbách došlo ke značnému zklidnění situace. Taras Kuzio tento fakt vysvětluje malým zájmem obyvatel jižní a východní Ukrajiny o zahraničně politická témata, který je způsobený již několikrát v této práci zmíněnou slabostí tamní občanské společnosti a nezájmem o veřejné dění (Kuzio, 2005b, s. 59-60).

Ač je zatím velmi předčasné soudit, jaký vliv budou mít ruské aktivity na Ukrajině na dlouhodobé zahraničně politické preference obyvatel jihu a východu země, průzkumy veřejného mínění z posledních let naznačují nastupující trend jejich odklonu od proruské orientace. V průzkumu Kyjevského mezinárodního institutu sociologie v dubnu 2014, tedy ještě před eskalací situace v Donbasu, většina obyvatel těchto oblastí vyjádřila souhlas s tvrzením, že se Rusko nezákonně vměšuje do vnitřních záležitostí Ukrajiny. Nejvyšší podporu toto tvrzení mělo mezi obyvateli Dněpropetrovské, Záporožské, Mykolajivské a Chersonské oblasti, kde tento názor projevilo kolem 70 procent obyvatel. Menšina souhlas s tímto tvrzením projevila pouze v Doněcké a Luhanské oblasti (kolem 33 procent). Ve stejném průzkumu byli respondenti dotazováni i na striktně položenou otázku, jak by hlasovali v případě referenda, zda má Ukrajina vstoupit do EU či celní unie s Ruskem, Běloruskem a Kazachstánem. Byť zde stále větší část obyvatel volila možnost celní unie, rozdíl již nebyly tak zásadní jako v minulosti a ve třech oblastech, konkrétně Dněpropetrovské, Chersonské a Mykolajivské, by varianta vstupu do EU dokonce získala větší podporu. Méně než 25 procent obyvatel by zvolilo Evropskou unii pouze v Doněcké a Luhanské oblasti. Ve všech oblastech, opět kromě Donbasu, pak více než 30 procent obyvatel nedokázalo na takto striktně formulovanou otázku odpovědět. Novější průzkum organizace International foundation for electoral systems (IFES), provedený ve spolupráci s Kyjevským mezinárodním institutem sociologie, ze září 2015 pak ukazuje na podobný vývoj v otázce prozápadního směřování země jako v případě podpory pro demokratický vývoj. Zatímco v září 2012 organizace zjistila 33 procentní podporu pro orientaci směrem k Evropské unii, v září 2014 se pro ni vyslovilo 59 procent respondentů. Podpora pro orientaci na Rusko pak poklesla z 29 na 8 procent. Stejně jako v případě podpory pro demokracii, i v otázce evropského vývoje země došlo následně k poklesu, nicméně podpora pro orientaci směrem k Rusku nevzrostla a největší nárůst zde zaznamenala varianta neutrálního postavení. I tak však v září 2015 měla největší podporu varianta integrace do evropských struktur (International foundation for electoral systems, 2015).

Spíše než postoj celé ukrajinské společnosti je však pro účely této práce důležitější právě vývoj na tradičně proruském jihovýchodě země. Jak ukazují výsledky z již zmíněného průzkumu IFES, podpora pro orientaci směrem na Rusko zde velmi výrazně poklesla. V září 2015 se pro ni vyslovilo pouhých 14 procent obyvatel jižní a 16 procent obyvatel východní Ukrajiny (s výjimkou Donbasu, kde průzkum prováděn

nebyl). Podporu pro evropskou orientaci v obou případech vyjádřilo kolem 30 procent respondentů. Zbytek se vyjádřil pro orientaci oběma směry či soběstačnost. V ostatních částech Ukrajiny pak jasně proevropská orientace dominuje, a to především na západě země (71 procent). V centrální a severní části Ukrajiny se pro evropskou orientaci vyslovilo kolem 50 procent lidí, přičemž kolem 20 procent zde podporuje spíše soběstačnou pozici (International foundation for electoral systems, 2015). Na podobný vývoj pak poukazuje i výzkum organizace Program for Public Consultation, opět provedený ve spolupráci s Kyjevským mezinárodním institutem sociologie, na začátku roku 2015. Ten ukázal, že v jižní i východní části Ukrajiny nemá většina populace jasně vyhraněný názor. V obou oblastech více než 50 procent obyvatel nebylo schopno jasně zvolit proevropskou či proruskou orientaci. Zatímco však 55 procent obyvatel jižní Ukrajiny zcela zásadně odmítlo přibližování se k Rusku, na východě země takto vyhraněný postoj vyjádřilo pouhých 20 procent respondentů. I tak zde však lehce přes 50 procent vyslovilo minimálně ochotu tolerovat proevropské směřování země. Naopak vstup do Severoatlantické aliance obyvatelé jižní i východní Ukrajiny stále jasně odmítají. Tento průzkum pak poskytuje i cenná data z oblasti separatisty kontrolovaného území Donbasu, která naopak ukazují, že zde proruská orientace stále jednoznačně dominuje. Zatímco 62 procent obyvatel Donbasu odmítlo přibližování země k Evropské unii, směřování k Rusku podpořilo 70 procent. Na druhou stranu ani zde se nadpoloviční většina obyvatel nevyjádřila pro vstup do Euroasijské celní unie, který podpořilo 47 procent obyvatel Donbasu. Nejjasnější odpovědi napříč celou Ukrajinou pak výzkumníci zaznamenali u otázky, zda má Rusko právo zasahovat do vnitřních záležitostí země z důvodu ochrany ruskojazyčných obyvatel. S výjimkou separatisty ovládaného Donbasu všechny části země tyto zásahy jednoznačně odmítly, přičemž i tam se pro obě varianty vyslovil téměř stejný podíl respondentů (Kull, 2015).

Zatímco západní Ukrajina, kde se občanská společnost po roce 2000 výrazně konsolidovala, vykazuje v zahraniční politice značně konzistentní prozápadní postoj, na jihovýchodě země se stále slabou občanskou společností je postoj značné části obyvatelstva velmi náchylný k aktuálním změnám situace a tamní obyvatelstvo nevykazuje příliš konzistentní postoje. To se ukázalo jednak po Oranžové revoluci, kdy v návaznosti na protizápadní kampaň Viktora Janukovyče podpora pro evropskou orientaci země výrazně poklesla, tak i v současné situaci, kdy naopak klesá podpora pro Rusko. Jak upozorňuje například Vsevolod Samokhvalov, roli v této části země stále hraje i nostalgie po Sovětském svazu, kdy starší generace stále odmítá odpoutání se od

Ruska, naopak mladší obyvatelstvo této části země se stále více kloní nejen k demokratizaci země, ale i k jejímu prozápadnímu směřování. To, zda vývoj v posledních letech bude mít delší trvání, tak do značné míry závisí na úspěchu reforem a ekonomickém vývoji. Největší změna však za celé dosavadní období ukrajinské nezávislosti nastala v oblasti centrální části Ukrajiny, která bezprostředně po nezávislosti byla nakloněna orientaci na ostatní východoevropské slovanské státy, přičemž dnešní podpora směřování zahraniční politiky k integraci do západních struktur se příliš neliší od té na západě země. I když stále Ukrajina zůstává v otázce zahraniční orientace země do značné míry rozdělená, za dobu její nezávislosti podpora pro zapojení do procesu Evropské integrace velmi výrazně stoupla a dnes je větší než v řadě stávajících členských zemí. Naopak otázka zapojení se do Severoatlantické aliance stále zůstává velmi kontroverzní. Současný prezident Petro Porošenko, kterému se jako prvnímu ukrajinskému prezidentovi podařilo zvítězit ve všech oblastech, kandidoval s jednoznačným slibem směřovat Ukrajinu do evropského prostoru, zatímco několikrát odmítl její zapojení do NATO (Samokhvalov, 2015, s. 1374-1383).

4.5 Socio-ekonomická dimenze a dimenze město-venkov

Arend Lijphart ve své studii z roku 1999 zjistil, že právě socio-ekonomická dimenze, kterou definuje v podobě souboje mezi pravicovým a levicovým viděním světa, hraje ve většině jím studovaných demokratických systémech tu nejdůležitější roli (Lijphart, 1999, s. 79-81). V této části práce však budu ilustrovat, že v ukrajinském politickém systému byla, s částečnou výjimkou 90. let, do značné míry zastíněna ostatními konfliktními liniemi, které již v této práci byly rozebírány. Fakt, že se socio-ekonomická dimenze v podobě souboje mezi pravíci a levíci na Ukrajině nerozvinula, svědčí i průzkum Razumkov Center z roku 2009, kde pouze 16 procent obyvatel Ukrajiny uvedlo, že zná rozdíl mezi levicovými a pravicovými stranami (Ribiy, 2013, s. 415). Naopak v případě dimenze město-venkov Lijphart ukazuje její klesající významnost, a to i v severoevropských zemích, kde zemědělské strany měly významnou tradici (Lijphart, 1999, s. 79-84). Historicky byly obě tyto konfliktní linie na Ukrajině do značné míry propojeny. Jak jsem ilustroval v historické části této práce, zatímco ukrajinská města byla do značné míry rusifikována, ukrajinský element byl přítomen především rurální části země a ukrajinský nacionalismus tak byl propojen se socialistickou ideologií. Po připojení Ukrajiny do Sovětského svazu však vláda výrazně upřednostňovala rozvoj městských oblastí a průmyslu, přičemž problémy rurálních

zemědělských oblastí se nadále prohlubovaly. Život ve městě tak byl považován za záruku lepších životních podmínek, což mělo za následek výraznou depopulaci venkovských oblastí a migraci jejich obyvatel do měst (Skryzhevskaja, 2012, s. 50-54).

Ekonomická krize, která Ukrajinu zasáhla na počátku 90. let, způsobila výrazný pokles životní úrovně Ukrajinců ve všech částech země. Hrubý domácí produkt Ukrajiny do roku 1999 poklesl o více než polovinu a inflace v roce 1993 dosáhla více než deseti tisíc procent. Anders Åslund a Robert Kravchuk tyto dramatické ekonomické dopady odloučení Ukrajiny od Sovětského svazu přičítají především absenci reformních opatření a kompletnímu nezvládnutí řízení ekonomiky v prvních letech nezávislosti. Kravchuk uvádí, že první ukrajinský prezident Kravčuk tato témata výrazně zanedbal, přičemž jeho hlavní úsilí směřovalo k posilování ukrajinské státnosti (Åslund, 2005, s. 327-328; Kravchuk, 1994, s. 133-135). Krátkodobě na krizi nejvíce doplatily vysoce industrializované regiony východní Ukrajiny, kde v jejím důsledku došlo k uzavření řady továren a tedy i značnému nárůstu nezaměstnanosti přesahujícímu dvacet procent, což do značné míry ovlivnilo i volby v roce 1994 (Kravchuk, 1994, s. 137-138). Jak však uvádějí Vlad Mykhnenko a Adam Swain, největší ekonomický propad mezi lety 1990 a 2007 zaznamenali zemědělské regiony, především v centrální části Ukrajiny, které téměř zcela postrádají jakýkoli průmysl či přeshraniční kontakty. Naopak největší růst v období nezávislosti zaznamenaly Krym a Kyjev díky orientaci na rostoucí oblasti služeb a finančnictví. V roce 2007 Kyjev spolu se čtyřmi východními oblastmi (Doněcká, Dněpropetrovská, Charkovská a Záporožská) tvořily více než 50 procent celé ukrajinské ekonomiky (Mykhnenko, 2010, s. 145-149). Ta začala výrazněji růst až po roce 1999, kdy Viktor Juščenko přijal pozici premiéra. Anders Åslund uvádí, že hlavním důvodem jeho jmenování byla obava oligarchů z blížícího se krachu ukrajinské ekonomiky a s tím spojené ztráty jejich majetků. Dle Åslunda se jej pak zbavily ve chvíli, kdy již bylo jasné, že ukrajinská ekonomika se vzpamatovává (Åslund, 2005, s. 328). Růst ukrajinské ekonomiky trval až do ekonomické krize v roce 2008, nicméně jednotlivé ukrajinské oblasti z oživení těžily značně nerovnoměrně. Nezaměstnanost sice výrazně poklesla ve všech částech země, nicméně například platy zůstaly výrazně vyšší v průmyslové východní části země, zatímco v zemědělství, které dominuje v západní a centrální Ukrajině, zůstaly stále výrazně pod celostátním průměrem (Mykhnenko, 2010, s. 150-151)

Jak jsem již ilustroval v předchozích částech práce, většina ukrajinských politických stran postrádala jasné ideové vymezení. Oleh Protsyk jako výjimky uvádí

Ruch, který definuje jako pravicovou stranu, a dvě levicové strany, Komunistickou stranu a Socialistickou stranu (Protsyk, 2011, 85-86). Pozitivní postoj Ruchu k reformám směřujících ke svobodnému trhu však byl motivován především nezbytností reformem k hlubší integraci do západních struktur a tím i posílení nezávislosti země na Rusku. Reálně se tak Ruch místo ekonomických témat věnoval především jazykovým či zahraničně politickým otázkám a právě tato témata výrazně převážila nad těmi ekonomickými jako determinant voličské podpory Ruchu (Wilson, 1999, 1050-1051; Arel, 1998, s. 342-343). Důležitější byly ekonomické otázky pro levicové strany, které vznikly na začátku 90. let ze zakázané původní Komunistické strany. Zatímco však Socialistická strana přijala umírněný postoj k národnostním otázkám a projevila loajalitu ukrajinské státnosti, k obnovené Komunistické straně se připojili zastánci tvrdé linie, kteří odmítali jakékoli reformy sovětského modelu či omezování ruštiny a vyjadřovali značnou nespokojenost s odlukou od Ruska. Poslední nástupnickou stranou původní Komunistické strany byla Agrární strana Ukrajiny, jejíž představitelé ji charakterizovali jako neideologickou stranu podporující zájmy venkova, která jasně podporuje nezávislost Ukrajiny. Právě Agrární strana byla jedinou stranou, jejíž hlavní programovou identifikací je ochrana práv obyvatel venkova, které se podařilo alespoň do jisté míry uspět v parlamentních volbách. Z těchto dvou umírněnějších stran se jako úspěšnější ukázala socialistická strana. Ve volbách v roce 1998 spolu obě strany vytvořily volební blok, v následujících volbách se však Agrární strana zcela propadla (Wilson, 1997, s. 1295-1305). Zatímco Komunistická strana dokázala v 90. letech zcela dominovat ve východní části země (například v roce 1998 získala v Doněcké i Luhanské oblasti přes 70 procent hlasů a v ostatních východoukrajinských regionech se blížila 50 procentní hranici), Socialistická strana díky svým umírněnějším postojům k národnostním, jazykovým či zahraničně politickým otázkám dokázala výrazně uspět spíše v zemědělských a výrazně chudších regionech centrální Ukrajiny²³. Taras Kuzio právě Socialistickou stranu označuje za výjimečný příklad tradiční levo-středové strany v oblasti Eurasie (Kuzio, 2010b, s. 15).

Po roce 2000 však ekonomické otázky v programatice politických stran ustoupily výrazně do pozadí, na což upozorňuje například Oleh Protsyk (Protsyk, 2011, s. 86-87). Strany, které dominovaly ukrajinskému politickému spektru od voleb v roce 2002, se vyznačovaly nejasnou ekonomickou orientací a politický boj se odehrával

---

²³ V roce 1998 blok socialistů a agráriků dokázal zvítězit v Chmelnycké a Čerkaské oblasti

především v otázkách ostatních již analyzovaných dimenzí. Dle Tarase Kuzia se ekonomické programy stran dominantních po Oranžové revoluci příliš nelišily a vyznačovaly značným populismem, kdy v období voleb strany voličům slibovali štědré sociální programy a růst životní úrovně, byť jejich následné kroky po zvolení byly často zcela jiné. Například ve volbách v roce 2004 oba kandidáti již otevřeně prosazovali volný trh a slibovali štědré sociální programy (Kuzio, 2010b). Viktor Juščenko, jehož blok Naše Ukrajina byl některými autory označován jako pravicový (například D'Anieri, 2007), ve své prezidentské kampani sliboval prioritní investice do sociálních programů, přičemž prostředky na jejich financování měly být získány tím, že se přestanou rozkrádat veřejné zdroje. Jak však upozorňuje Taras Kuzio, ve chvíli kdy premiérka Julie Tymošenkova začala tyto politiky implementovat, prezident Juščenko ji označoval jako populistku (Kuzio, 2010b, s. 9-10). Marco Bojcun pak podobně účelovou ekonomickou argumentaci spatřuje i v prezidentských volbách v roce 2010, kdy se ekonomické programy obou kandidátů v zásadě nijak výrazně nelišily, ale kandidáti se snažili voliče přesvědčit, že právě oni dokáží zajistit prosperitu a lepší životní podmínky. Taras Kuzio k tomu dodává, že pokud by Viktor Janukovyč ve volbách prosazoval kroky, které po svém zvolení v ekonomické oblasti praktikoval, pravděpodobně by volby nevyhrál (Bojcun, 2011, s. 500-511; Kuzio, 2010b, s. 9-10).

V průběhu 90. let by se hlavní projev socio-ekonomické dimenze v ukrajinské společnosti dal charakterizovat jako souboj mezi zastánci a odpůrci svobodného trhu. Zatímco Ruch tradičně volný trh podporoval, levicové strany jej odmítaly. Názor, že volný trh je nejlepší forma ekonomického systému však ani dnes nemá jasnou podporu v žádné části země. Ukazují to průzkumy z let 2006 a 2010 srovnávající podporu pro volný trh mezi obyvateli západní a východní Ukrajiny. Dle jeho zjištění byla podpora pro volný trh v roce 2006 v obou zkoumaných částech země velmi podobná kolem hranice 40 procent. Zajímavé je však zjištění z roku 2010, kdy zatímco v západní části Ukrajiny podpora pro svobodný trh zůstala v zásadě na stejné úrovni, ve východní části země výrazně v důsledku ekonomické krize poklesla, což naznačuje významnější vliv aktuálních ekonomických podmínek na politické postoje obyvatelstva východu Ukrajiny oproti její západní části a celkově větší míru důležitosti ekonomických otázek pro tamní obyvatelstvo (De Haas, 2016, s. 95-96). Jak uvádí Peter W. Rodgers ve své analýze regionalismu v Luhansku, místní obyvatelé hlasovali pro nezávislost především z ekonomických důvodů, kdy očekávali zlepšení své ekonomické situace. Krize, která po vyhlášení nezávislosti následovala, však vyvolala výraznou nostalgii po Sovětském

svazu (Rodgers, 2008, s. 69). Oblast Donbasu se také vyznačuje opozicí vůči vstupu zahraničního kapitálu a výraznou mírou ekonomického protekcionismu, čehož Viktor Janukovyč využil v kampani v prezidentských volbách v roce 2010, kdy výrazně kritizoval vládu Julie Tymošenkové za reprivatizaci společnosti Kryvorizhstal v roce 2008 zahraničním kapitálem²⁴ (Kuzio, 2010b, s. 8-9). O větší důležitosti ekonomických témat pro oblast východní Ukrajiny svědčí také studie Oksany Malanchuk, která analyzovala sociální identifikaci obyvatelstva Lvova a Doněcka, přičemž zjistila, že zatímco většina obyvatel Lvova označila na prvním místě ukrajinskou národní identitu, v Doněcku převažovaly právě sociálně ekonomické identity, jako dělník či důchodce (Malanchuk, 2005, s. 348-351).

Při pohledu na stranický systém, který se vyprofiloval po parlamentních volbách v roce 2002 lze konstatovat, že socio-ekonomická témata nejsou v ukrajinských volbách rozhodující, o čemž svědčí i fakt, že v současném ukrajinském stranickém systému nelze program žádné strany označit za jasně vyprofilovaný v sociálních a ekonomických tématech. Ekonomická témata kandidáti spíše využívají k naklonění si té části ukrajinské společnosti, jejichž postoj k ostatním, v této práci analyzovaným, dimenzím není zcela jasný a otázka jejich životní úrovně je pro ně tak rozhodující. I přes značné ekonomické rozdíly mezi městským a venkovským obyvatelstvem Ukrajiny se tato dimenze v politické rovině nikdy výraznějším způsobem neprojevovala, což je do značné míry ovlivněno ostatními souběžnými konfliktními liniemi v ukrajinské společnosti. I v důsledku historického vývoje se rurální obyvatelstvo vyznačuje převažujícím ukrajinským charakterem, zatímco v městech můžeme i dodnes spatřovat vliv sovětské rusifikace. Tyto rozdíly jsou, jak již bylo v práci ilustrováno, velmi dobře patrné v oblastech jižní Ukrajiny, kde oblasti s větším zastoupením venkovské populace vykazují výrazně větší míru ukrajinského uvědomění než ty s vyšší mírou urbanizace.

4.6 Dimenze podpory režimu

Poslední Lijphartem definovanou dimenzí, které se tato práce bude, byť stručně věnovat, je dimenze podpory režimu, pro účely práce chápána především v otázce podpory samotné existence ukrajinského státu. Pozornost bude, vzhledem k nezpochybnitelné podpoře ukrajinské suverenity na západě země, věnována především oblastem jižní a východní Ukrajiny se zvláštním důrazem na změny v souvislosti s ruskou agresí v oblasti Donbasu. Zde je potřeba zmínit, že v politické rovině otázka

²⁴ Společnost původně za Janukovyčovy vlády získali oligarchové Pinčuk a Achmetov

samostatnosti a teritoriální integrity země nikdy nehrála zásadní roli a žádná relevantní parlamentní strana nikdy ukrajinskou nezávislost nezpochybňovala. Za jedinou výjimku lze považovat Komunistickou stranu, která však nikdy neprosazovala separatismus a jasně ve svých stanovách deklarovala ochotu konat v rámci ústavního pořádku a existujících zákonů Ukrajiny. Strana nicméně vzhledem ke své výrazné nostalgii vůči sovětské minulosti odsoudila vyhlášení nezávislosti země jako protirevoluční puč a prosazovala obnovení federální unie na území tehdejšího SSSR. Stejně tak strana odmítala Bělověžskou dohodu z roku 1991, kterou došlo ke zrušení Sovětského svazu a vzniku SNS a veřejně ocenila Ruskou Státní dumu za odsouzení dohody v roce 1996. O vztahu reprezentantů Komunistické strany k ukrajinské státnosti svědčí fakt, že 90 procent poslanců, kteří v roce 1994 odmítli složit přísahu, obsahující závazek chránit suverenitu a nezávislost Ukrajiny, pocházelo právě z komunistické frakce (Wilson, 1997, s. 1300-1302; Kuzio, 1998, s. 89-90).

Jak ukazují již zmíněné výsledky sovětského referenda o pokračování reformované unie z roku 1991, stejně jako výsledky průzkumů veřejného mínění z prvních let ukrajinské nezávislosti, zpočátku podpora pro existenci nezávislého státu nebyla mezi obyvateli Ukrajiny nijak pevně zakořeněna. Například Robert Kravchuk ve své studii prezentuje výsledky průzkumu kyjevského Democratic Initiatives Centre z roku 1994, tedy v období výrazné ekonomické krize, kdy 44 procent respondentů uvedlo, že nejsou vůbec ochotni ekonomicky strádat v zájmu zachování nezávislé Ukrajiny. 31 procent pak deklarovalo ochotu strádat jeden až dva roky, zatímco pouhých 19% vyjádřilo ochotu snášet horší ekonomickou situaci tak dlouho, jak bude potřeba. Nijak překvapující pak není zjištění, že více než polovina z těch, kteří odmítly snášet ekonomický pokles, byli obyvatelé Donbasu, zatímco západoukrajinců se takto vyjádřilo necelých dvacet procent (Kravchuk, 2005, s. 135-136). Další průzkumy však naznačují průběžně vzrůstající, byť vlnitou, podporu existence nezávislé Ukrajiny na jihovýchodě země a s tím související klesající podporu pro znovusjednocení Ukrajiny s Ruskem. Ivan Katchanovski ve své studii srovnává podporu pro takovéto řešení mezi lety 1996 a 2008. Zatímco v roce 1996 se pro sjednocení s Ruskem vyjádřilo 49 procent obyvatel východní Ukrajiny, v roce 2006 to bylo o devět procent méně. Zároveň však poukazyval na opětovný nárůst podpory pro sjednocení v roce 2008 v souvislosti s ekonomickou krizí (Katchanovski, 2008, s. 25-28). I přes fakt, že poměrně velké procento populace jižní a východní části Ukrajiny podporovalo znovusjednocení, žádné separatistické hnutí nikdy v těchto regionech nezískalo výraznější podporu, a to ani v

oblasti Donbasu. Zmínit lze například pokus z roku 1990, kdy skupina proruských intelektuálů v Doněcku ohlásila vznik Novoruska a prosazovala jeho připojení k Rusku či protesty v Doněcku v období Oranžové revoluce se stejným cílem. Všechny tyto pokusy však byly zcela marginální a nezískaly podporu širší veřejnosti (Giuliano, 2015, s. 516). Taras Kuzio to přičítá především již v této práci zmíněnému faktu, že většina Rusů na Donbasu nepovažuje Rusko za svou vlast a zmiňuje i další faktory stability, a to fakt, že místní elity nebyly nijak blokovány ve svém postupu do vyšších pater politiky a většinou na nezávislosti Ukrajiny vydělaly (Kuzio, 1998, s. 82-84).

Dominik Arel ve své studii o Oranžové revoluci uvádí, že v jejím důsledku došlo ke zrození ukrajinského politického národa, který je však teritoriálně omezen na území západní a centrální Ukrajiny, přičemž jako největší výzvu pro budoucnost země označil rozšíření právě politicky vnímaného pojetí národa i do východních a jižních oblastí (Arel, 2007, s. 52). K podobnému závěru došel i Taras Kuzio v roce 1998, kdy argumentoval, že absence jasně definovaného národního uvědomění na východě Ukrajiny dává do budoucna šanci rozšířit do těchto oblastí právě na občanském základě definovanou ukrajinskou národní identitu (Kuzio, 1998, s. 154-160). U řady konfliktních linií v ukrajinské společnosti jsem již v této práci ukázal, že v reakci na ruskou agresi v oblasti Donbasu a anexi Krymu došlo k výraznému snížení jejich intenzity. Řada autorů si pak všímá i zásadní změny právě v otázce podpory ukrajinské státnosti ve významných městech jižní a východní části země, jako jsou Dněpropetrovsk, Charkov či Oděsa. Například historik Andryi Portnov si všímá výrazné proměny nálad vůči ukrajinské státnosti v jeho domovském Dněpropetrovsku, kdy uvádí, že stále více jeho obyvatel začíná dávat najevo svou identifikaci s ukrajinskou státností, definovanou však nikoli na základě etnického nacionalismu, ale právě toho občanského (Portnov, 2015, s. 65-70). Tatiana Zhurzhenko pak mění se náladu v Dněpropetrovsku či Charkově připisuje především aktivizaci proukrajinské menšiny a odmítnutím ruské agrese většinovou populací a poukazuje na fakt, že nejen Dněpropetrovsk, ale i Oděsa, Záporoží či Charkov dnes často demonstrativně prezentují svou sounáležitost s ukrajinskou státností vyvěšováním vlajek a národních symbolů či upozadováním ruské kultury. Sice uznává, že si stále značná část obyvatel těchto oblastí, a starší generace především, zachovává značnou míru nostalgie po Sovětském svazu, nicméně zmiňuje jistou formu nového proukrajinského konsenzu mezi místními elitami, obchodníky a občanskou společností, který je pro tuto část země zcela nový (Zhurzhenko, 2014b, s. 262-264; Zhurzhenko, 2015, s. 45-46). Na podobný vývoj

poukazuje i Oksana Forostyna, která uvádí, že ještě před pár lety by byla těžko představitelná myšlenka, že Dněpropetrovsk, rusky mluvící město hrdé na svou sovětskou minulost, se stane centrem nově pojatého, občanského ukrajinského nacionalismu (Forostyna, 2015, s. 32). Tatiana Zhurzhenko však upozorňuje, že tento nový proukrajinský konsenzus nemusí být stálý a neměnný, a to především z ekonomických důvodů, kdy řada regionů východní Ukrajiny je pevně navázána na ruský trh (Zhurzhenko, 2015, s. 44-47).

Významnou proměnu v postojích k ukrajinské státnosti pak potvrzují i průzkumy veřejného mínění. Zatímco v roce 2013 se v průzkumu Democratic Initiatives Foundation k hrdosti na ukrajinské občanství přihlásilo 48 procent Ukrajinců, v roce 2015 to bylo již 67 procent (Democratic Initiatives Foundation, 2015). V průzkumu Kyjevského mezinárodního institutu sociologie z dubna a května roku 2014, který ve své studii citoval Ivan Katchanovski, se naprostá většina respondentů všech regionů s výjimkou Donbasu postavila za ukrajinskou teritoriální integritu (Katchanovski, 2014, s. 35). Specifickou oblastí však zůstává Donbas, z jehož okupovaných částí od začátku bojů emigrovalo více než 30 procent obyvatel, z nichž většina patřila mezi ekonomicky aktivní proukrajinskou část jeho obyvatelstva a lze jen stěží odhadovat, jaký vliv na místní postoj k ukrajinské státnosti bude mít současné období, kdy jediný výklad konfliktu na východní Ukrajině, ke kterému mají obyvatelé Donbasu přístup, je ten z ruských médií a od reprezentantů tzv. lidových republik. Právě na Donbasu dominantní ruská a proruská média stála také za aktivizaci radikální menšiny mezi obyvateli Donbasu v období Majdanu, kdy protesty vykreslovaly jako západem podporovaný neonacistický převrat a varovaly, že jejich dalším cílem bude eliminace Rusů na Donbasu. Oleksiy Radynski popisuje, že radikalizace nepramenila z etnických, náboženských či sociálních otázek, ale právě z myšlenky ochrany před údajnými ukrajinskými nacisty. Jak uvádí, tato argumentace měla právě na Donbasu ohlas vzhledem k přetrvávající sovětské identitě značné části místních obyvatel (Radynski, 2014, s. 4-9). Většinová populace Donbasu však zůstala po celou dobu krize značně pasivní, a jak naznačují průzkumy, většina jeho obyvatel stále separatismus nepodporuje. Například dle průzkumu Kyjevského mezinárodního institutu sociologie v polovině roku 2014 vyjádřilo podporu oddělení Donbasu od Ukrajiny kolem 30 procent jeho obyvatel a stejný podíl vyjádřil důvěru ve vedoucí představitele lidových republik (Giuliano, 2015, s. 514). Jiný průzkum prezentovaný společností Program for Public Consulting, organizovaný ve spolupráci s Kyjevským mezinárodním institutem

sociologie z března roku 2015 pak ukázal, že nejvíce preferovanou variantou mezi obyvateli okupované části Donbasu je autonomie v rámci ukrajinského státu, které vyjádřilo podporu 36 procent obyvatel. O deset procent méně se pak vyjádřilo pro připojení regionu k Rusku (Kull, 2015, s. 17).

5 Ústavní model pro Ukrajinu

Závěrečná kapitola této práce se bude, kontextu analýzy vývoje konfliktních linií na Ukrajině, věnovat vhodnosti řešení ukrajinského ústavního uspořádání na vybraných konceptech víceúrovňového vládnutí. První část kapitoly diskutuje otázku, zda by federalizace Ukrajiny mohla být řešením pro stabilitu země, přičemž z této analýzy bude vyjmuta otázka Donbasu, které bude věnován prostor v druhé části kapitoly. Ta se bude věnovat především potenciálnímu zavedení autonomie pro vybrané části tohoto regionu a otázce, zda by takové řešení nevedlo ke krymskému scénáři, tedy nárůstu separatistických tendencí. V závěru kapitoly pak stručně zhodnotím předpoklady pro stabilní fungování unitárního modelu, a to na základě faktorů, definovaných Valerií Bunce a Stephenem Wattsem.

5.1 Je federalizace řešením?

Teoretická část této práce na studiích různých autorů ilustrovala, že federalizace, i přes svá četná rizika ve smyslu dalšího prohlubování rozdílů, může za určitých podmínek představovat funkční ústavní model pro fragmentované společnosti. Předpokladem je existence regionálně koncentrovaných segmentů společnosti vyznačujících se jasně definovanou a stálou identitou, která je v konfliktu s identitou centra. Analýza vývoje konfliktních linií v ukrajinské společnosti od vyhlášení nezávislosti jasně ukázala, že ukrajinská společnost je do značné míry rozdělena na základě všech analyzovaných konfliktních linií. Následující odstavce tak budou, v návaznosti na zjištěné informace, na konfliktní linie nahlížet komplexně s cílem určit, zda je federální uspořádání vhodným řešením ústavního uspořádání na Ukrajině.

Vývoj analyzovaných konfliktních linií ukázal dvě charakteristiky, které všechny spojují, a to jejich geografický efekt rozdělující zemi na ose východ-západ a trend jejich kontinuálního oslabování. Fakt, že všechny konfliktní linie do značné míry kopírují osu východ-západ je daný především minulými i současnými vztahy s Ruskem, a především délkou období, které jednotlivé regiony strávily pod ruskou správou. To se týká nejen těch linií, u kterých je tato příčina zřejmá, jako jsou lingvistická, zahraničně politická či náboženská, ale i dimenze tranzice. Zde zásadní vliv měla rozdílná míra svobody, které užívaly části Ukrajiny pod polskou, rakouskou či ruskou správou. To výrazně ovlivnilo i rozvoj občanské společnosti v jednotlivých částech země, stejně jako podporu obyvatel různých regionů pro demokratický vývoj země. Jediná konfliktní

linie, kde není možné pozorovat jednoznačné bipolární rozdělení společnosti je náboženská, což je dáno především značnou církevní pluralitou na západě země a zároveň slabou mírou religiozity na jejím východě. Při pohledu na výsledky voleb v roce 1994 řada komentátorů poukazovala na možnost rozdělení Ukrajiny, kdy zdůrazňovali, že ukrajinská společnost je rozdělena do dvou zcela odlišných segmentů. Skutečně minimálně v začátcích 90. let, jak plyne z rozboru vývoje konfliktních linií, by bylo možné konstatovat, že zatímco západ Ukrajiny je proukrajinský, prozápadní, prodemokratický a převážně zemědělský, východní část země by bylo možné označit za proruskou, se slabou mírou podpory pro demokratické směřování země, převážně industriální a s velmi vlažnou mírou identifikace s ukrajinskou státností.

Takovéto rozdělení je však, především z dnešního pohledu, značně zjednodušující, a to z několika důvodů. Zaprvé takto jednoznačně definované bipolární rozdělení odpovídá pouze rozdílu mezi nejzápadnějšími a nejvýchodnějšími regiony Ukrajiny, přičemž ignoruje mnohem komplexnější regionální rozložení v oblastech mezi těmito póly, kdy se značná část ukrajinské společnosti, jak jsem ukázal, vyznačuje bilingualismem a duálními identitami. Rozdíly navíc můžeme pozorovat i v rámci jednotlivých oblastí. Tím je typická především jižní část Ukrajiny, jejíž obyvatelstvo ve volbách sice vyjadřuje větší podporu proruské orientaci země, nicméně zde můžeme pozorovat značné rozdíly mezi rusifikovaným městským obyvatelstvem a rurální populací, která si zachovává svůj ukrajinský charakter. Druhým důvodem pro bipolární rozdělení na západní a východní část nedostačuje pro popis regionální diverzifikace na Ukrajině, je, že nebere v úvahu různou míru intenzity identit v jednotlivých částech země. Na rozdíl od většiny států se zásadně fragmentovanou společností, nelze na Ukrajině identifikovat více vzájemně soupeřících silných etnických identit. Vysokou mírou etnické identifikace se vyznačuje pouze západní část země, od čehož se do značné míry odvíjí postoj tamních obyvatel k jednotlivým konfliktním liniím. Velmi dobře lze tento fakt ilustrovat například na socio-ekonomické linii, kdy byť zemědělské regiony, mezi které západ země patří, zažily po vyhlášení nezávislosti jednoznačně největší ekonomický propad, největší podporu si zde zachovaly strany, jejichž ekonomický program byl spíše pravicový. Pro tamní voliče totiž hrály zásadnější roli právě národnostní, jazykové či zahraničněpolitické otázky, zajišťující do budoucna garanci nezávislosti země. Oproti tomu obyvatelstvo jihovýchodní a z počátku i centrální části Ukrajiny, jak bylo doloženo na vývoji všech konfliktních linií, lze charakterizovat velmi slabou intenzitou jakékoli etnické či národní identity a konfliktní

linie zde tak mají do značné míry jiný charakter než na západě. O tom, že na Ukrajině nelze hovořit o konfliktu mezi více vzájemně si odporujícími etnickými identitami svědčí například studie Paula S. Pirie z roku 1996, demonstrující, že Rusové žijící na Ukrajině vyjadřují větší míru intolerance, byť velmi slabou, vůči Rusům než vůči Ukrajincům. Na druhou stranu Ukrajinci z oblasti Krymu jsou méně tolerantní vůči Ukrajincům než vůči Rusům (Pirie, 1996, s. 1087-1088). V těchto oblastech tak, na rozdíl od obyvatel západní Ukrajiny, je vztah místních vůči jednotlivým konfliktním liniím do značné míry ovlivněn spíše jejich aktuální ekonomickou situací či osobními zájmy, jako například neochotou přeučovat se z ruštiny na ukrajinštinu či přeshraničními vztahy. Yaroslav Hrytsak ve své studii zjistil, že druhou nejsilnější národní identitou po ukrajinské v Doněcku, byla na začátku devadesátých let identita sovětská, která však v následujících letech výrazně oslabila (Hrytsak, 2009, s. 227-239).

Slabou intenzitu a nestabilitu identit v jihovýchodní a částečně i centrální části Ukrajiny lze demonstrovat na vývoji konfliktních linií, kdy, jak jsem ukázal, dochází u všech k jejich postupnému oslabování a vyrovnávání rozdílů mezi jednotlivými segmenty ukrajinské společnosti, byť v rozdílné míře. Zásadní se ukázal být především dlouhodobý vývoj v oblasti centrální Ukrajiny, s jasnou tendencí směrem k vyrovnávání rozdílů se západem země. Tento vývoj lze velmi dobře ilustrovat na vývoji výsledků těch prezidentských voleb, kdy proti sobě ve druhém kole stáli dva kandidáti, rozdíly jejichž postojů kopírovaly analyzované konfliktní linie.²⁵ Leonid Kravčuk v roce 1994, Viktor Juščenko v roce 2004 i Julie Tymošenková v roce 2010, jak jsem již v této práci ilustroval, v kampani zastávali postoje jednoznačně podporující zachování ukrajinštiny jako jediného státního jazyka, posilování ukrajinské suverenity a prozápadní orientaci země. Naproti tomu Leonid Kučma v roce 1994 i Viktor Janukovyč v letech 2004 a 2010 zastávali v kampani zcela opačné postoje. Zcela jednoznačnou převahu hlasů získal v roce 1994 Leonid Kravčuk pouze v nejzápadnější části Ukrajiny. S výjimkou Kirovohradské oblasti sice v druhém kole voleb vyhrál v celé pravobřežní Ukrajině, nicméně ve většině těchto oblastí porazil Leonida Kučmu o méně než deset procent hlasů. Výsledky opakovaného druhého kola voleb v roce 2004 pak ilustrují nejen vývoj v posledních deseti letech, ale také bezprostřední reakci Ukrajinců na prodemokratickou

---

²⁵ Jedná se o volby v letech 1994, 2004 a 2010. Volby v roce 1998 byly specifické faktem, že proti Leonidu Kučmovi stál předseda Komunistické strany Symonenko, který byl nepřijatelný i pro značnou část obyvatel východní Ukrajiny. Volby v roce 2014 se pak od ostatních odlišovaly masivní podporou pro Petra Porošenka napříč všemi ukrajinskými regiony.

a prozápadní Oranžovou revoluci. Viktor Juščenko dokázal zcela jednoznačně zvítězit v celé pravobřežní Ukrajině, zatímco Viktor Janukovyč ve většině těchto oblastí nedokázal získat podporu ani 20 procent voličů²⁶. Jasnou podporu navíc Juščenko získal i ve třech oblastech levobřežní Ukrajiny, kde v roce 1994 zcela dominoval Leonid Kučma, Poltavské, Sumské a Černihivské. Ani v těchto oblastech nedokázal Viktor Janukovyč získat podporu větší než třicet procent hlasů. Signifikantní se v tomto kontextu ukázal být především vývoj v Sumské oblasti, hraničící s Ruskem, kde Viktor Janukovyč získal pouhých 17 procent hlasů, oproti necelým 68 procentům pro Leonida Kučmu v roce 1994. Zde je však potřeba poznamenat, že výsledek voleb v roce 2004 nepochybně ovlivnil i fakt, že Viktor Juščenko pochází z města Sumy. Právě tato oblast však také velmi ochotně akceptovala ukrajinizaci školství, kdy zatímco v roce 1991 se v ukrajinštině vzdělávalo pouze 46 procent žáků, v roce 2005 to bylo již 93 procent. V tomto kontextu opět zmíním názor Dominika Arela, který uvádí, že v důsledku Oranžové revoluce došlo ke zrození ukrajinského politického národa v oblasti západní a centrální Ukrajiny, přičemž největší výzvou pro budoucnost Ukrajiny je jeho rozšíření na východ a jih země (Arel, 2007, s. 52). Zde je však potřeba zdůraznit, že výsledky Leonida Kravčuka v roce 1994 byly do značné míry ovlivněny i výrazným ekonomickým propadem v době jeho funkčního období, nicméně trend posilování ukrajinského národního uvědomění v těchto oblastech byl potvrzen i v následujících prezidentských volbách v roce 2010, kdy zde Julie Tymošenková dokázala zvítězit i přes to, že se i tyto volby konaly v době ekonomické krize a Julie Tymošenková v té době zastávala pozici premiérky.

Jiný vývoj probíhal v oblastech jižní a východní Ukrajiny, kde stále jednoznačnou podporu získával kandidát zastávající proruské postoje. Za částečnou výjimku můžeme považovat méně urbanizované oblasti jižní Ukrajiny, především Chersonskou, kde i prozápadní kandidáti dokázali v letech 2004 a 2010 získat kolem čtyřiceti procent hlasů. Vzhledem k postojům obyvatel této části Ukrajiny by bylo očekávatelné, že ukrajinizační opatření a prozápadní orientace země, kterou Ukrajina po většinu období své nezávislosti deklarovala, vyvolají v těchto oblastech protesty, popřípadě i separatistické tendence. Jak jsem však v analýze vývoje konfliktních linií ukázal, obyvatelstvo východní a jižní Ukrajiny se vyznačovalo slabou mírou participace v občanské společnosti, zájmu o politické dění a absencí intenzivní národní identity.

---

²⁶ Pouze v Žytomyrské, Kirovohradské a Zakarpatské oblasti získal podporu mezi dvaceti a třiceti procenty.

Negativním důsledkem tohoto faktu pro vývoj Ukrajiny se ukázal být fakt, že se tyto oblasti staly voličskou základnou oligarchických struktur. Na druhou stranu však s výjimkou období kolem prezidentských voleb zůstávala společnost v těchto částech země do značné míry pasivní a například ukrajinizaci školství na etnickém principu většina rusofonních Ukrajinců v těchto oblastech, byť s výjimkou Donbasu, v podstatě bez problémů přijala a již v roce 2005, jak jsem doložil v kapitole o kulturně-etnické dimenzi, poměr žáků vzdělávaných v Ukrajinštině prakticky koreloval s podílem etnických Ukrajinců v oblasti. Pokud bychom byli schopni definovat na jihu a východě Ukrajiny nějakou pro tyto regiony jednotnou identitu, byla by nepochybně spojena s jistou mírou nostalgie po Sovětském období a pozitivním vztahem k Rusku. Anexi Krymu i ruské aktivity v oblasti Donbasu však jasná většina obyvatel těchto oblastí odmítla a dnes zde můžeme pozorovat velmi rychlý odklon od proruské orientace. Na příkladu vývoje několika konfliktních linií jsem navíc ukázal, že došlo k výrazné aktivizaci mladé generace, která již byla většinou vzdělávána v ukrajinštině a zastává převážně proukrajinské postoje. Nostalgie po Sovětském svazu, proruské postoje a nedůvěra vůči západu sice v těchto částech stále mají velmi silnou podporu, především však u starší generace, která zůstává do značné míry pasivní. Tato zásadní změna postojů se projevila i v posledních prezidentských, parlamentních a regionálních volbách, kdy prozápadní strany dokázaly v těchto oblastech výrazně uspět a Petro Porošenko dokázal zvítězit dokonce ve všech oblastech. Na tomto místě je však potřeba opět upozornit na poměrně nízkou volební účast ve východních regionech Ukrajiny, kdy řada bývalých voličů strany regionů k volbám vůbec nedorazila.

Bylo by samozřejmě velmi předčasné predikovat trvalý efekt v současnosti probíhající přirozené ukrajinizace jižních a východních oblastí Ukrajiny. Postoje tamních obyvatel se ukazují být stále velmi ovlivnitelné aktuální situací a vývoj identit tamních obyvatel bude nepochybně zásadně ovlivňován ekonomickou situací, do značné míry související s vývojem v oblasti Donbasu, či úspěšností reforem ukrajinské vlády. Vzhledem k různému historickému vývoji jednotlivých částí země, vstupovala Ukrajina do období své nezávislosti nepochybně značně rozdělená bez jednotné národní ideje, kterou by uznávala jasná většina obyvatel země. Vývoj od nezávislosti však jde jednoznačně směrem k oslabování rozdílů mezi postoji jednotlivých částí země a postupnému rozšiřování ukrajinského politického národa směrem na východ.

Fakt, že se identita velké části ukrajinské společnosti nepochybně stále nachází v období tranzice, nasvědčuje komplikovanosti identifikovat v zemi jasně definovatelné

regiony, s výjimkou západu země, na základě kulturních, politických či sociálních charakteristik. O tom svědčí i značná nejednotnost ve výsledcích pokusů různých autorů, kteří se na Ukrajině takto definovatelné regiony pokusily identifikovat. *Tabulka 2* srovnává příklady čtyř různých modelů definice ukrajinských regionů, se kterými se lze v odborné literatuře setkat od nejjednodušších a nejstarších modelů dvou a čtyř regionů, založených především na historickém vývoji a výsledcích prezidentských voleb v roce 1994 (Sasse, 2001, s. 74-75), až po komplexnější modely osmi či jedenácti regionů, které se snaží reflektovat odlišný vývoj v jednotlivých částech země (Barrington, 2004, s. 57-60; Nemiria, 2000, s. 184-185). Zde je nutné podotknout, že oba tyto modely vznikly ještě před Oranžovou revolucí, takže nemohou reflektovat následný postupný trend rozšiřování podpory pro ideu ukrajinského politického národa. I tak však oba jasně ukazují, že nestabilita a pohyblivost identit v různých částech Ukrajiny výrazně komplikuje možnost jasně nadefinovat regiony, které by se právě nějakou specifickou identitou vyznačovaly. Příkladem může být například Sumská oblast, kterou autoři o několik let staršího modelu 11 regionů zařazují do severovýchodního regionu spolu s Charkovskou oblastí, především na základě společné tradice historické Slobodské Ukrajiny, která by se vzhledem ke kozácké historii regionu dala nazvat v podstatě „národně ukrajinskou“. Toto rozdělení však zásadně nereflektuje současnou situaci, kdy zatímco vývoj v Sumské oblasti sice dlouhodobě jednoznačně směřuje ke značné ukrajinizaci tamní společnosti, Charkov dlouhodobě projevuje poměrně silně proruské postoje. Naopak v modelu 8 regionů, definovaném v období těsně před Oranžovou revolucí, je součástí rozsáhle definované severně-centrální části země spolu s Kirovohradskou, Čerkaskou, Poltavskou, Černihivskou a Kyjevskou oblastí (včetně Kyjeva). Právě tento příklad, kdy Sumská oblast byla v jednom modelu zařazena do společného regionu s tradičně proruským Charkovem a ve druhém do čím dál více ukrajinizovaného regionu centrální Ukrajiny ukazuje, že definovat jasné hranice mezi specifickými částmi země je prakticky nemožné. To dokládá i argumentace autorů při popisu rozdílů mezi jednotlivými regiony, která je založena především na rozdílné míře ukrajinského charakteru daného území. V žádném regionu, s výjimkou Krymu a částečně Donbasu, však autoři neidentifikují žádnou silnou identitu, která by byla s ukrajinskou v protikladu. Rozdíly navíc můžeme pozorovat i v rámci jednotlivých oblastí. Například v rámci Charkovské oblasti je možné pozorovat výrazné rozdíly mezi urbanizovanou jižní částí a převážně rurálním severem, který vykazuje výraznější ukrajinský charakter. Stejný rozdíl můžeme pozorovat i například

v oblasti jižní Ukrajiny. V rámci Zakarpatské a Černovické oblasti pak roli hraje i výrazný podíl maďarské a rumunské menšiny.

Tabulka 2: Příklady modelů ukrajinských regionů

oblast	2 regiony	4 regiony	8 regionů	11 regionů
Krym	Východ	jih	Krym	Krym
Sevastopol	východ	jih	Krym	Krym
Mykolajivská	východ	jih	jih	jih
Oděská	východ	jih	jih	jih
Chersonská	východ	jih	jih	jih
Doněcká	východ	východ	východ	Donbas
Luhanská	východ	východ	východ	Donbas
Dněpropetrovská	východ	východ	východně-centrální	Dněpr
Zápороžská	východ	východ	východně-centrální	Dněpr
Charkovská	východ	východ	východně-centrální	severovýchod
Sumská	východ	střed	severně-centrální	severovýchod
Kirovohradská	západ	střed	severně-centrální	střed
Čerkaská	západ	střed	severně-centrální	střed
Poltavská	východ	střed	severně-centrální	střed
Černihivská	východ	střed	severně-centrální	sever
Kyjevská	západ	střed	severně-centrální	sever
Kyjev (město)	západ	střed	severně-centrální	Kyjev
Žytomyrská	západ	střed	západně-centrální	sever
Vinnycká	západ	střed	západně-centrální	střed
Chmelnycká	západ	střed	západně-centrální	střed
Volyňská	západ	západ	západně-centrální	severozápad
Rovenská	západ	západ	západně-centrální	severozápad
Ternopilská	západ	západ	západ	západ
Lvovská	západ	západ	západ	západ
Ivanofrankivská	západ	západ	západ	západ
Černovická	západ	západ	jihozápad	jihozápad
Zakarpatská	západ	západ	jihozápad	jihozápad

Zdroje dat: Sasse (2001); Barrington (2004); Nemiria (2000)

Jako zásadní impuls pro federalizaci autoři uvádějí i vysokou intenzitu požadavků na takovéto uspořádání z regionů, a to jak od veřejnosti, tak od místních elit. Diskuze o možné federalizaci Ukrajiny se objevovali po celou dobu její nezávislosti, podpora pro takovéto řešení však zůstávala marginální. Z počátku ukrajinské nezávislosti byl nejvýznamnějším příznivcem federalizovaného uspořádání Meziregionální blok reform stoupence prezidenta Kučmy Volodymyra Hrynyova, spojený s oligarchickými skupinami v Donbasu a Dněpropetrovsku, který se deklaroval za zástupce zájmů jižních a východních oblastí Ukrajiny. Požadavky na federalizaci z jejich strany však byly především účelové s cílem ochránit finanční zájmy místních ekonomických elit a strana byla v rámci ukrajinského stranického systému zcela marginální (Romanova 2012, s. 57-58; Kuzio, 1998, s. 70-71). Podobně účelové se pak zdají být i kroky Strany regionů bezprostředně navazující na Oranžovou revoluci, kdy její členové organizovali Kongres zastupitelů regionálních shromáždění východní a jižní Ukrajiny. Ten ohlásil požadavek na vytvoření Jiho-východní ukrajinské autonomní republiky v rámci federalizované Ukrajiny. Například Valentyna Romanova tento krok vidí pouze jako protest proti průběhu Oranžové revoluce a jako nástroj ke zlepšení pozice pro vyjednávání s „oranžovým táborem“. V následných jednáních o ústavní reformě však Strana regionů federalizaci neprosazovala a záměr neprosazovala ani po nástupu Viktora Janukovyče do prezidentského úřadu²⁷ (Romanova, 2012, s. 58-59). Kromě těchto ojedinělých případů však byla podpora pro federalizaci země v politické sféře vždy marginální, což do značné míry platí i pro samotnou ukrajinskou společnost. Jak uvádí Ivan Katchanovski, srovnávající několik průzkumů veřejného mínění, podpora pro federalizaci v rámci ukrajinské společnosti je do značné míry ovlivňována aktuální politickou situací. Typickým příkladem je právě období po Oranžové revoluci, kdy podpora pro federalizaci, v návaznosti na kroky Strany regionů, výrazně stoupla. Nadpoloviční podporu však měla pouze ve východní části země, v průzkumu zahrnující pouze Doněckou, Luhanskou a Charkovskou oblast, kde se takto vyjádřilo 61 procent respondentů, zatímco na jihu Ukrajiny se jednalo o 42 procent, v centrální části 24 procent a na západě země 26 procent. I zde se však projevuje trend ukrajinizace východu a jihu Ukrajiny v posledních letech. Již v průběhu událostí na kyjevském Majdanu zjistil průzkum Razumkov Center výrazný pokles podpory pro federalizaci,

---

²⁷ Byť v období jeho mandátu došlo k posílení místních samospráv vznikem Rady regionů, poradní instituce tvořící platformu umožňující regionálním představitelům adresovat vládě své postoje ke klíčovým regionálním tématům (Romanova, 2012, s. 59)

která ve východní části země, tentokrát zahrnující i Dněpropetrovskou a Zápороžskou oblast, dosáhla 29 procent a na jihu pouze 15 procent (Katchanovski, 2014, s. 21-22).

Z výše uvedených poznatků je zřejmé, že jakkoli nadefinované jednotky v rámci federalizované Ukrajiny by vždy byly do značné míry umělým konstruktem, který nemůže reflektovat dynamiku vývoje identit na Ukrajině. Udělení suverenity takto vytvořeným celkům by navíc mohlo vést k upevňování regionálních identit a zvrátit tak proces homogenizace ukrajinské společnosti, který je v období od vzniku nezávislosti patrný. Federalizace by tak spíše vedla k dalšímu prohlubování rozdílů v rámci ukrajinské společnosti a k potenciální destabilizaci. Dalším rizikem federalizace by dále mohlo být upevnění pozic oligarchů na jižní a východní Ukrajině. Jak ukázaly regionální volby v roce 2015, východoukrajinská společnost zůstává vůči problematice omezení oligarchických vlivů do značné míry apatická a je tak velmi pravděpodobné, že tyto struktury by právě ve východních částech federace mohly získat výrazný vliv.

5.2 Autonomie pro Donbas – opakování krymského scénáře?

V předchozí části práce jsem ukázal, že na většině území Ukrajiny, včetně východní a jižní části země, je podpora pro federalizaci velmi nízká a její zavedení by přineslo řadu rizik pro existující postupný proces homogenizace země. Oblast Donbasu však zůstává velmi specifická, a to především v důsledku jejího vývoje v sovětském období, kdy byla tamní společnost vystavena nejintenzivnější rusifikaci. Jak jsem ukázal v kapitole analyzující vývoj konfliktních linií, právě tato oblast se vyznačovala nejvíce proruskými postoji, zůstávala do značné míry lhostejná k ukrajinizačním opatřením a projevovala nejvládnější loajalitu vůči ukrajinské státnosti i demokratizaci země. Na druhou stranu se však, stejně jako ostatní východoukrajinské oblasti, vyznačuje výrazně slabou mírou intenzity jakékoli etnické či národní identity a její obyvatelé nikdy většinou neprojevovali identifikaci s ruským státem či nacionalismem. O tom svědčí i již zmíněný fakt, že ani v oblasti Donbasu po celé období ukrajinské nezávislosti nikdy výrazně neuspěla žádná strana, která by prosazovala secesionismus či sjednocení regionu s Ruskem. Tamní společnost se sice nikdy s ukrajinským režimem jasně neidentifikovala, nicméně zde zároveň nikdy nedošlo k výraznějšímu úspěchu jakéhokoli veřejného hnutí či aktivizaci společnosti, a to ani v období Oranžové revoluce, kterou drtivá většina obyvatel Donbasu považovala za protiústavní puč. Až na spíše ekonomicky motivované hornické protesty, především z počátku nezávislosti, tak obyvatelé Donbasu zůstávali velmi pasivní.

Na druhou stranu zde však, na rozdíl od zbytku jižní a východní Ukrajiny můžeme pozorovat velmi specifickou regionální identitu, jejíž kořeny se nacházejí v sovětském období a netýkají se pouze rusifikace. Právě regionální identita se v již zmíněné studii Yaroslav Hrytsaka ukázala být na Donbasu v letech 1994 až 2004 jednoznačně nejintenzivnější, následovaná sociálními identitami, jako jsou pracující či důchodce (Hrytsak, 2009, s. 227-239). Janusz Bugajski v tomto kontextu hovoří o tom, že identita obyvatel Donbasu není monoetnická ani multietnická, ale spíše deetnifikovaná, definovaná regionálně s ruštinou jako hlavním jazykem (Bugajski, 2000, s. 171-172). Tamní regionální identita by se dala charakterizovat především v ekonomické rovině, kdy oblast Donbasu byla v sovětském období, jak uvádí například Grigory Nemiria, „výkladní skříň *socialismu*“ a hrdost tamních obyvatel byla dána především ekonomickým významem regionu pro celý Sovětský svaz. Tento pocit byl pak ještě zdůrazněn privilegovaným postavením Donbasu, jehož představitelé měli otevřený přístup do nejvyšších center moci, a to jak v Kyjevě, tak v Moskvě. Nemiria tak argumentuje, že právě ekonomické faktory jsou pro vysvětlení identifikace tamních obyvatel výrazně důležitější než etnická či jazyková problematika (Nemiria, 2000, s. 190). Ekonomické otázky hrají v oblasti nejdůležitější roli i dle Petera W. Rodgerse, který argumentuje, že i volba pro nezávislost Ukrajiny byla motivována především vidinou větší ekonomické prosperity, přičemž následný ekonomický propad vyvolal výraznou míru nespokojenosti a nostalgie po sovětském období (Rodgers, 2007, s. 68-69). Výraznou roli v posilování pocitu odlišnosti od západu země hrála i ruská média, která na Donbasu dominovala a vykreslovala prozápadní kandidáty často jako nacionalisty až neonacisty, kteří obyvatele Donbasu životně ohrožují.

Ani v případě tohoto regionu však není možné identitu tamních obyvatel považovat za stabilní. Například Rodgers uvádí, že i v těchto oblastech můžeme od roku 1991 pozorovat rostoucí podíl obyvatel, kteří se identifikují s ukrajinskou identitou. Upozorňuje však, že oproti zbytku Ukrajiny se jedná o její specifickou verzi, která není spojena s jazykovou otázkou. To dokládá i na srovnání výsledků sčítání lidu z let 1989 a 2001, kdy zatímco počet obyvatel, kteří se označili za Ukrajince, stoupl o více než 6 procent, podíl těch, kteří definovali ukrajinštinu jako svůj mateřský jazyk dokonce poklesl (Rodgers, 2007, s. 72-73). Michael Gentile pak na výzkumech veřejného mínění z let 2009 a 2013 ilustruje, že i v oblasti Donbasu, byť ve výrazně menší míře než ve zbytku země, můžeme pozorovat generační rozdíly, kdy zatímco starší generace projevuje jasně proruskou orientaci a nostalgii po sovětském svazu, u mladých obyvatel

Donbasu ve věku 18-29 let tyto postoje projevilo pouze o tři procenta více obyvatel, než prozápadní orientaci a největší podíl respondentů této věkové kategorie vyjádřil nejistotu (Gentile, 2015, s. 213-214). Stále však zůstává otázkou, jaký vliv na vývoj identit v oblasti budou mít pokračující boje, emigrace velké části aktivního proukrajinského obyvatelstva a protiukrajinská propaganda ze strany lídrů separatistických republik. Tom Coupé a Maksym Obrizan v analýze veřejného mínění ve Slovjangsku a Kramatorsku, tedy oblastí Donbasu, které zasáhly boje, ale nenachází se v okupovaných částech oblasti, zjistili, že byť jasná většina tamních obyvatel podporuje setrvání v rámci ukrajinského státu, tento podíl se výrazně snižuje u těch, které boje zasáhly nejvíce (Coupé, 2016, s. 208-209). Na druhou stranu však již v této práci zmíněné průzkumy veřejného mínění v okupovaných oblastech z loňského roku jasně ukazují, že podpora pro vedoucí představitele lidových republik se v této oblasti pohybuje pouze kolem 30 procent a nejpreferovanější variantou obyvatel těchto oblastí se ukazuje být setrvání v rámci ukrajinského státu za podmínky určité míry autonomie (Giuliano, 2015, s. 514; Kull, 2015, s. 17).

Právě v současnosti probíhající diskuze o uzákonění autonomie pro Donbas na základě Minských dohod však naskytá otázku, zda by její přijetí nevedlo ke krymskému scénáři. Zde je však potřeba podotknout, že Donbas se od Krymu zásadně liší právě ekonomickým charakterem tamní identity a velmi slabou intenzitou etnických či národních identit. Zatímco na Krymu již od počátku ukrajinské nezávislosti separatistická hnutí dokázala získat podporu velké části veřejnosti a i významná část tamních elit prosazovala nezávislost či připojení k Rusku²⁸, v oblasti Donbasu se požadavky relevantních aktérů omezovali na autonomii v rámci ukrajinského státu, a to především právě v ekonomických otázkách (Bugajski, 2000, s. 174-175; Sasse, 2001, s. 85). Klíčovou otázkou tak samozřejmě zůstává, jak velká míra autonomie pro oblast Donbasu bude nakonec odsouhlasena. Je nepochybné, že Rusko i lídři separatistů budou prosazovat co nejrozsáhlejší autonomii, která by však budoucím regionálním lídrům mohla poskytnout administrativní nástroje k prohlubování regionální identity a potenciálně i k separatistickým tendencím. Z výše uvedených poznatků se však zdá, že tamní společnost by uspokojila určitá míra autonomie v ekonomických otázkách bez uznání specifické identity Donbasu, odlišné od té ukrajinské. Kromě ekonomických témat byla pro tamní společnost po celou dobu nezávislosti citlivá i lingvistická otázka,

---

²⁸ Zmínit lze Jurije Meškova, který byl v roce 1994 zvolen krymským prezidentem na platformě prosazující nezávislost Krymu a jeho úzké vztahy s Ruskem (Bugajski, 2000, s. 174)

která však byla již do značné míry vyřešena pravomocí jednotlivých oblastí definovat regionální jazyky.

5.3 Předpoklady pro stabilní fungování unitárního modelu

Valerie Bunce a Stephen Watts na základě své analýzy definovali čtyři hlavní faktory, které mají vliv na stabilitu unitárních států s fragmentovanou společností. Cílem následujících odstavců bude na základě těchto faktorů a analýzy vývoje projevů konfliktních linií v politickém prostoru stručně posoudit možnost zachování unitárního systému a identifikovat příčiny politické polarizace na Ukrajině. Prvním faktorem, který autoři definovali, je míra organizovanosti jednotlivých menšin. Jak vyplývá z předchozí kapitoly, na Ukrajině je velmi komplikované identifikovat menšinu a většinu, nicméně pro účely tohoto textu budu za menšinu považovat oblasti jihovýchodní Ukrajiny, které stabilně v prezidentských volbách podporovaly proruské kandidáty. V tomto kontextu je nepochybně možné konstatovat, že menšina na Ukrajině je organizovaná velmi málo. Jak jsem již v této práci ilustroval, tyto oblasti se vyznačují velmi slabou občanskou společností, stejně jako malým zájmem o veřejné otázky. Míra participace tamních občanů v neziskových organizacích je velmi malá a většina nově se aktivizující občanské společnosti je zaměřená spíše proukrajinsky. Především se pak za celé období ukrajinské nezávislosti nekonsolidovalo žádné veřejné hnutí, protestující proti ukrajinizaci či například zahraničně politické orientaci země, které by si dokázalo získat širokou podporu.

Druhým faktorem, který Bunce a Watts definovali, je povaha většiny, tedy do jaké míry je ochotna respektovat specifika různých segmentů společnosti. Na Ukrajině můžeme vyzorovat dlouhou tradici inkluzivního přístupu vůči menšinám. Již Centrální rada z období po první světové válce, garantovala zastoupení a samosprávu všem národnostním menšinám. Podobný přístup zvolili i politické elity postsovětského období. V roce 1992 přijatý zákon o menšinách zaručuje všem národnostním minoritám kulturní autonomii a možnost vzdělání v mateřském jazyku. Stejně moderní přístup můžeme pozorovat i v případě zákona regulujícího vztah církví a států, který zajišťuje odstavění všech církevních organizací od státu a vzdělávacího systému, stejně jako absolutní svobodu vyznání. Ukrajinizační opatření tak, jak jsem již popsal, cílila výhradně na rusofonní etnické Ukrajince a ani u nich režim nepřistoupil k represím v těch oblastech, kde byla opatření převážně ignorována, jako je typicky oblast Donbasu. Nový konsenzus napříč politickým spektrem o zachování práva jednotlivých

oblastí definovat regionální jazyk navíc jasně vychází vstříc právě rusofonním Ukrajincům, kteří sice podporují vzdělávání nových generací v ukrajinštině, nicméně sami se již přeučovat nechtějí.

Třetím definovaným faktorem, který je v ukrajinském kontextu zároveň nejproblematictější, je charakter ústavního systému a především otázka, zda nevede k polarizaci společnosti. Jak jsem již několikrát v této práci ilustroval, nejvíce polarizovaná byla ukrajinská společnost v období kolem prezidentských voleb, jelikož témata kampaní v zásadě kopírovala konfliktní linie v ukrajinské společnosti. V zásadě tak v případě Ukrajiny lze potvrdit kritiku prezidentských systémů Juana Linze, zmíněnou v teoretické části práce, především pak v tom ohledu, že se v prezidentských volbách jednalo o hru s nulovým součtem, kdy jeden ze segmentů společnosti se cítil být jednoznačně poraženým. K výrazné polarizaci pak vedl i styl kampaně ze strany politických lídrů, kteří se vzhledem k dominantnímu postavení prezidenta v rámci ukrajinského ústavního systému, cíleně zaměřovali právě na tyto konfliktní linie. Jako příklad lze zmínit například kampaně let 1994 a 2004, kdy byli prozápadní kandidáti Kravčuk a Juščenko svými oponenty označovány za radikální nacionalisty, kteří ohrožují obyvatele jižních a východních oblastí. Absence potřeby koaličního jednání a spolupráce mezi různými stranami pak jednoznačně přispěla k polarizaci společnosti, jelikož strany neměli potřebu mezi sebou dojednávat kompromisy. Paul D'Anieri ve studii z roku 2007 hodnotil ústavní změny, které vstoupili v platnost o rok dříve, a konstatoval, že efekt byl zjevný okamžitě, kdy v roce 2006 Naše Ukrajina i Strana Regionů musely udělat značné ústupky jak ve složení kabinetu tak i klíčových tématech, jako je jazyková otázka či možnost členství v NATO. Na druhou stranu pak vyjadřuje obavu, že tyto změny ústavy nevytvářejí systém brzd a rovnováh, ale naopak tvoří vzájemně se překrývající moci, a to především z důvodu dvojího způsobu jmenování ministrů, prezidentem a parlamentem. Situace, kdy ministři navrženi prezidentem a parlamentem budou zastávat zcela protichůdné postoje tak může vést ke značné destabilizaci (D'Anieri, 2007, s. 142-147). Jako příklad potřeby politických elit hledat kompromisy může sloužit i jednání hlavních politických stran u kulatého stolu v roce 2006 s cílem shodnout se na jednotné zahraniční politice Ukrajiny. Ač nakonec jednání k žádanému výsledku nevedla, a například v případě kohabitace prezidenta Juščenka a premiéra Janukovyče oba prosazovali zcela odlišné zahraničně politické cíle, tato jednání byla jasnou ukázkou, že si lídři stran v nově nastaveném systému byli vědomi nezbytnosti hledat kompromisy. Na jednu stranu by bylo možné tvrdit, že

parlamentarismus na Ukrajině vedl k ještě výraznější destabilizaci, nicméně krátké období parlamentní dominance na Ukrajině znemožňuje objektivní zhodnocení jejích důsledků. Destabilizace po Oranžové revoluci byla navíc způsobena především osobními animozitami mezi lídry „oranžového tábora“ a vliv na ní nepochybně měla i vypjatá situace po Oranžové revoluci.

Posledním faktorem, který Bunce a Watts zařadili mezi klíčové pro stabilitu unitárního modelu ve fragmentovaných společnostech je otázka, zda političtí lídři využívají volebního a správního systému k omezení zastoupení menšin na rozhodování. Tento faktor je v ukrajinských reáliích velmi komplikované posuzovat právě z důvodu nemožnosti identifikovat jasně vymezenou menšinu a většinu. Většinová část volebního systému byla sice často využívána, nikoli však k omezení zastoupení menšin, ale naopak regionálními oligarchickými strukturami, většinou z východní Ukrajiny, k získání většího vlivu. Tento faktor je však také možné chápat v souvislosti s popsanou bipolaritou v prezidentských volbách. Prakticky po všech prezidentských volbách došlo k vyloučení, či minimálně pocitu vyloučení, jedné části společnosti z politického rozhodování, což se projevovalo již v devadesátých letech a především pak po odchodu prezidenta Kučmy. Vítězství Viktora Juščenka v prezidentských volbách v roce 2004 v kontextu Oranžové revoluce přineslo výraznou nespokojenost v jižní a východní části země a pocit značné části tamní společnosti, že Ukrajina je řízena západními nacionalisty. S tím souvisí i relativně výrazný nárůst podpory pro federalizaci ze strany obyvatel těchto oblastí v tomto období. Na druhou stranu, následné převzetí prezidentského úřadu Viktorom Janukovyčem, reprezentujícím východ země, způsobilo gradující nespokojenost v západnějších částech Ukrajiny, která vyústila až v události na kyjevském Majdanu.

Závěr

Ukrajina vstoupila do éry své nezávislosti nepochybně jako výrazně rozdělená země, a to především z důvodů rozdílného historického vývoje jejích jednotlivých částí. Území historické východní Haliče, které se v době vzniku nezávislé Ukrajiny jako jediný region vyznačovalo velmi silným národním uvědoměním a silnou identifikací s ideou ukrajinské státnosti, se po celou svou historii vyvíjelo v kulturním prostoru střední Evropy, ať již jako součást Polska či následně habsburské monarchie. Rusko tuto oblast pod svou kontrolu získalo poprvé až ve 30. letech 20. století. Naopak většina zbylého území Ukrajiny, především její rozsáhlá centrální část, se od dob kozáckého hetmanátu v 17. století stalo jednou z klíčových oblastí, o jejichž ovládnutí usilovaly jak Polsko i Rusko. Vlivem vnitřní nejednoty mezi kozáckými elitami v otázce zahraničně politické orientace hetmanátu došlo k rozdělení mezi pravobřežní a levobřežní Ukrajinou, které bylo v roce 1676 stvrzeno Adrusovskou dohodou mezi Ruskem a Polskem. Zatímco pravobřežní Ukrajina tak zůstala ve sféře polského vlivu až do dělení Polska na konci 18. století, území na levém břehu Dněpru se dostalo do podřízenosti Rusku již o více než jedno století dříve. Historie území jižní Ukrajiny je oproti zbytku země výrazně kratší. Tyto oblasti byly z velké části neobydlené až do druhé poloviny 18. století, přičemž o vliv v těchto oblastech spolu soupeřily kozáci, Turci a Tataři a k Rusku byly připojeny za vlády Kateřiny II. Charakter těchto oblastí byl tak dán především následnou masivní migrační vlnou. Zatímco na venkov se stěhovali především etničtí Ukrajinci, města byla osidlována především Rusy, ale i řadou dalších národností, čímž získala značně multikulturní charakter. Za Kateřiny II. získalo Rusko i oblast Donbasu, cennou pro svá uhelná ložiska.

Relativně liberální prostředí habsburské monarchie v 19. století tamním ukrajinským intelektuálním elitám umožnilo vybudovat občanskou společnost a zahájit proces rozšiřování národního uvědomění mezi většinovou společností. Naopak v oblastech ovládaných Ruskem byly jakékoli snahy o šíření ukrajinštiny a ukrajinského národního uvědomění vystaveny značným restrikcím a místní obyvatelstvo bylo vystaveno intenzivní rusifikaci, především v oblasti Donbasu. V průběhu stalinských represí ve třicátých letech pak došlo k likvidaci ukrajinské inteligence a pacifikaci odbojného rolnického stavu, čímž se režimu téměř zcela podařilo paralyzovat jakékoli snahy o ukrajinskou svébytnost. Všechny tyto historické faktory pak měly, jak jsem

v práci ukázal, zásadní význam pro podobu ukrajinské společnosti na počátku 90. let a na konfliktních liniích v ní.

Hlavním zjištěním analýzy vývoje konfliktních linií v této práci však byla značná nestálost identit a postojů v rámci celé Ukrajiny, s výjimkou její západní části, a postupný trend homogenizace ukrajinské společnosti. Ta, jak jsem již uvedl, na začátku období nezávislé Ukrajiny byla jedinou částí země s vyvinutou národní identitou a nezpochybnitelnou loajalitou vůči ukrajinské státnosti. Právě s tím pak souvisí i zjištění, že právě tamní obyvatelstvo prokazuje z celé Ukrajiny nejstabilnější postoje v rámci všech analyzovaných konfliktních linií. Zcela zjevný a pro budoucnost ukrajinské státnosti klíčový pak byl jednoznačný proces sblížování postojů mezi západem a rozsáhlou centrální částí Ukrajiny, který jsem ilustroval jak na vývoji veřejného mínění, tak i volebních výsledcích. Východní a jižní část země si sice po většinu období nezávislé Ukrajiny zachovávala svou značnou specifičnost, nicméně především v návaznosti na ruskou anexi Krymu a jeho aktivity ve východní části Ukrajiny, můžeme i zde v posledních letech pozorovat poměrně zásadní přirozený proces ukrajinizace tamní společnosti. Ten se pak projevuje v řadě analyzovaných konfliktních linií. Zmínit lze například jazykovou otázku, kdy zatímco na počátku 90. let byla politická reprezentace jasně rozdělena na zastánce a odpůrce prosazení ruštiny jako druhého oficiálního jazyka, dnes řada faktorů naznačuje rozsáhlý politický i společenský konsenzus na vhodnosti v současnosti platného konceptu regionálních jazyků. Podobný proces pak můžeme pozorovat i v náboženské oblasti. UPC-MP z počátku označovala ostatní pravoslavné církve za heretické a nekanonické, přičemž dnes projevuje ochotu s nimi jednat o možnosti sjednocení, což podporuje i ukrajinská společnost. Právě události posledních let pak narušily i tradičně proruské zahraničně politické preference obyvatel těchto částí země, stejně jako jejich vlažný vztah k demokratickému vývoji.

Bylo by samozřejmě velmi předčasné na základě vývoje v posledních několika málo letech jednoznačně předpokládat trvalost tohoto trendu. Stejně tak je potřeba opět zdůraznit, že stále velká část obyvatel jihovýchodní Ukrajiny si své sympatie vůči Rusku stále uchovává. Jedná se však především o starší generaci, která v mnoha ohledech stále projevuje jistou formu nostalgie po Sovětském svazu, nicméně po celou dobu vývoje nezávislé Ukrajiny, stejně tak jako v současné krizi, zůstává značně pasivní. Vývoj v posledních letech pak přinesl především výraznou aktivizaci mladé generace, která ve své většině projevuje spíše proukrajinské a prozápadní postoje. Je zřejmé, že budoucí vývoj konfliktních linií v ukrajinské společnosti bude do značné míry ovlivněn vývojem vztahů

s Ruskem, válkou v oblasti Donbasu i úspěšností reformních snah ukrajinské vlády. Posuzujeme-li však současnou situaci, na základě výsledků analýzy v této práci nelze než konstatovat, že federalizace Ukrajiny by znamenala spíše významná rizika pro budoucí vývoj, než žádanou stabilizaci situace. Jak jsem ilustroval na diskuzi vhodnosti federalizace pro rozdělené společnosti v teoretické části této práce, právě v zemích s výrazně nestabilními identitami a nejasně definovanými regiony může federalizace spíše vést k prohlubování rozdílů. Právě v současné situaci, kdy lze pozorovat jednoznačný proces homogenizace ukrajinské společnosti by tak zavedení federalizovaného uspořádání mohlo vést k ukončení tohoto trendu větší intenzifikací regionálních identit.

Jako v mnoha ohledech rozdílná se však ukázala být situace v oblasti Donbasu. Tamní obyvatelstvo jako jediné z celé Ukrajiny, s výjimkou Krymu, z velké části ignorovalo ukrajinizační opatření a zachovávalo si jednoznačně nejvíce proruské postoje. Na rozdíl od většiny ostatních regionů zde lze také pozorovat poměrně silnou regionální identitu tamních obyvatel, spojenou především s ekonomickým rozkvětem regionu za sovětského období. Na druhou stranu však i v případě Donbasu můžeme konstatovat značnou pasivitu tamní společnosti, která zároveň zůstávala po celou dobu nezávislé Ukrajiny k její teritoriální integritě relativně loajální. Nikdy zde nezískala jasnou veřejnou podporu žádná iniciativa směřující k oddělení regionu od Ukrajiny, byť požadavky po autonomii byly poměrně časté. Zásadní je však potřeba zmínit, že tyto požadavky nebyly většinou postaveny na základě rozdílné identity tamních obyvatel oproti zbytku Ukrajiny, jako na specifickém ekonomickém charakteru a právě větší míra autonomie v ekonomických otázkách byla jednoznačně dominantním požadavkem. V současnosti je zatím velmi předčasné hodnotit, jaký vliv bude mít na pozice tamního obyvatelstva propaganda ze strany vedení „lidových republik“, nicméně málo početné průzkumy veřejného mínění v okupovaných oblastech naznačují, že důvěra obyvatel Donbasu vůči separatistickým lídrům není nijak silná a nejpreferovanější variantou je právě určitá míra autonomie. Na základě zjištěných faktů tak lze předpokládat, že jistá forma autonomie v ekonomické oblasti by pro tamní obyvatelstvo byla přijatelným řešením, a to i bez uznání specifické regionální identity, která by byla v rozporu s tou ukrajinskou.

Důležitým cílem práce bylo i identifikovat faktory vedoucí v rámci současného unitárního modelu k růstu polarizace ukrajinské společnosti a posoudit předpoklady pro jeho stabilní fungování na Ukrajině. Jedním z klíčových zjištění této práce v tomto

kontextu by fakt, že polarizace v ukrajinské společnosti byla jednoznačně největší v období kolem těch prezidentských voleb, v jejichž druhém kole se utkali dva kandidáti se zcela protichůdnými postoji. Rozdíly v jejich postojích pak přesně kopírovaly v této práci analyzované konfliktní linie. K polarizaci pak značně přispěly i vyhocené kampaně jednotlivých kandidátů, kteří své odpůrce často označovali za zločince a životní riziko pro tu část země, o jejíž hlasy především usilovali. Tato zjištění jsou tak v souladu s v práci popsanou kritikou prezidentských systémů z pera Juana Linze. Je na jednu stranu nezbytné poznamenat, že velmi rychle po volbách došlo k výraznému zklidnění situace a zmírnění negativních nálad. Na druhou stranu však ukrajinské prezidentské volby byly vnímány jako *hra s nulovým součtem*, tedy situace, kdy jedna z částí společnosti zcela prohrála a celé následující volební období prezidenta se cítila být vyloučena z politického rozhodování.

Naopak velmi pozitivním faktorem, který stabilitě v ukrajinské společnosti výrazně pomáhal, byl přístup ukrajinských elit ke specifickým jednotlivých regionů. Je sice pravdou, že centrální autority usilovaly o ukrajinizaci společnosti prostřednictvím různých opatření, především v oblasti vzdělávacího procesu, nicméně nikdy nepřistoupily k žádným významným represivním opatřením, která by si uposlechnutí vynutila. V tomto kontextu je potřeba opět zdůraznit, že i přes tento fakt, většina rusofonních Ukrajinců, s výjimkou Donbasu, zmíněná ukrajinizační opatření bez problémů akceptovala. Lze tak konstatovat, že zcela zásadním prvkem, který vedl k polarizaci ukrajinské společnosti, byl především prezidentský systém, založený na principu *hry s nulovým součtem*. Celkově tak lze argumenty v této práci shrnout konstatováním, že vývoj na Ukrajině nenaznačuje, že by právě unitární model vlády byl problémem pro stabilní fungování ukrajinského systému. Lze navíc očekávat, že nedávná ústavní změna obnovující ústavu z roku 2004, stejně jako plánovaná decentralizační reforma, budou mít na stabilitu ukrajinského vývoje pozitivní vliv. Na druhou stranu by však obnovení ústavy z roku 2004 nemělo být vnímáno jako definitivní řešení vztahů mezi ukrajinskou vládou, jelikož, jak jsem již ukázal, i toto ústavní uspořádání v sobě skýtá značná rizika pro stabilitu jeho fungování, především v kontextu dvojí odpovědnosti ministrů prezidentu a premiérovi, což může vést k vnitroexekutivním konfliktům v případě, že oba tyto aktéři budou z odlišných částí politického spektra. Lze tak konstatovat, že ač předpoklady pro fungování unitárního modelu na Ukrajině jsou relativně příznivé, ukrajinské elity by měly otevřít otevřenou politickou i odbornou diskuzi o nejvhodnějším nastavení vztahů mezi jednotlivými politickými aktéry.

Summary

Ukraine entered the era of its independence as highly divided country, mainly due to the different historical development of various parts of its territory. While the most western part developed in the European cultural context, as part of Poland and subsequently Austrian Empire, and got under Russian control only in 1930s, the rest of Ukraine, mainly its central part, became one of the key battlefields of power struggle between Poland and Russia since the era of Cossack hetmanate in 17th century. The area of hetmanate was then divided between the Right Bank, which remained part of Poland until the end of 18th century, and the Left Bank. The history of the southern part of Ukraine has much shorter history. These areas were mostly inhabited till the end of 18th century when Russia annexed this region. Relatively liberal space of Habsburg empire in 19th century allowed the Ukrainian elites to create civil society and start the process of spreading the national consciousness among masses. On the contrary, in parts under Russian influence, all these attempts were subjects to repressions of Russian authorities. This factors had than major influence for the divisions in Ukrainian society in early years of its independence.

On the other hand, the most important result of the analysis of the development of cleavages in Ukrainian society is the instability of values and stances in most areas of Ukraine, except its most western part. The most important for the future of Ukraine was a clear process of convergence between the central and western parts of the country and the continuous process of ukrainization of the central part. The east and west of Ukraine remained very specific during the most of the independent era but after the Russian annexation of Crimea and its activities in eastern Ukraine, we can see the natural ukrainization process also in these areas. It would be too early to claim these changes to be permanent and it is also important to mention that still significant part of the population of these part of Ukraine still shows some form of nostalgia for the Soviet union. However, this part of the population remained largely passive during the whole era of Ukrainian independence and the newly active young generation is generally much more pro-Ukrainian and pro-Western. It is clear that for the future development of cleavages in Ukrainian society and political space will be highly affected by the success of government's reforms and the future of the conflict in Donbas. Considering the current

situation it is however clear, as has been shown in the paper, the federalization of Ukraine could lead to the discontinuance of the clear process of ukrainization of the various parts of the society and create the new regional identities.

The much different situation is in Donbas region, whose inhabitants mostly ignored the measures for the ukrainization of the educational system and maintained highly pro-Russian stances. In the contrary to other parts of Ukraine, we can also identify relatively strong regional identity in Donbas, based mainly on its privileged position in the Soviet Union. On the other hand, the also the population in these areas remained largely passive and the demands for secession never gained mass support among the people. Demands for autonomy has been quite frequent, but mainly based on the economic questions. According to the most recent opinion polling, only the minority of the population believe the leaders of separatist republics and the most preferred solution is that the region remains as part of Ukraine with certain autonomy. It is therefore probable, that some form of limited autonomy in the economic sphere would satisfy the demands of the Donbass population.

Použitá literatura

Monografie a sborníky

AREL, Dominique. 2007. "Orange Ukraine Chooses the West, but without the East." In *Aspects of the Orange Revolution III: The Context and Dynamics of the 2004 Ukrainian Presidential*

BALCER, Adam. *Borders within Borderland: The ethnic and cultural diversity of Ukraine*. In: BACHMANN, Klaus a Igor LYUBASHENKO. *The Maidan Uprising, separatism and foreign intervention: Ukraine's complex transition*. First edition. New York: Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2014, s. 87-118.

BOJKO, Oleksandr a Vladimír GONĚC. *Nejnovější dějiny Ukrajiny*. Vyd. 1. Brno: Jota, 1997, 267 s., [16] s. il. na příl. Nové obzory (Jota).

BUGAJSKI, Janusz. *Ethnic Relations and Regional Problems in Independent Ukraine*. In: WOLCHIK, Sharon a Volodymyr ZVIGLYANICH. *Ukraine: the search for a national identity*. Lanham, Md.: Rowman, c2000, s. 165-181. ISBN 0847693465.

CORNELL, Svante E. *Autonomy and conflict: ethnoterritoriality and separatism in the South Caucasus : cases in Georgia*. Uppsala: Distributed by the Dept. of Peace and Conflict Research, Uppsala University, c2002.

D'ANIERI, Paul J. *Understanding Ukrainian politics: power, politics, and institutional design*. Armonk, N.Y.: M.E. Sharpe, Inc., 2007. Elections, edited by Ingmar Bredies, Andreas Umland, and Valentin Yakushik, 35 – 53.

HEYWOOD, Andrew. *Politologie*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2004. Politologie (Eurolex Bohemia). ISBN 80-864-3295-5.

HILLIS, Faith. *Children of Rus': right-bank Ukraine and the invention of a Russian nation*. Ithaca: Cornell University Press, 2013

HRYCAK, Alexandra. Institutional Legacies and Language Revival in Ukraine. In: AREL, Dominique a Blair RUBBLE. *Rebounding identities: the politics of identity in Russia and Ukraine*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2006, s. 62-88. ISBN 9780801885624

HRYTSAK, Yaroslav. On the Relevance and Irrelevance of Nationalism in Contemporary Ukraine. In: KASIANOV, Georgiy a Philipp THER. *A laboratory of transnational history: Ukraine and recent Ukrainian historiography*. New York: Central European University Press, 2009. ISBN 9639776262.

KUZIO, Taras. Slawophiles versus Westernizers: Foreign Policy Orientations in Ukraine. In: MÜLLER, Derek, Kurt SPILLMAN a Andreas WENGER. *Between Russia and the West: foreign and security policy of independent Ukraine*. New York: Peter Lang, c1999, s. 53-74. Studien zu Zeitgeschichte und Sicherheitspolitik, v. 2. ISBN 0820446297.

KUZIO, Taras. *Ukraine state and nation building*. London: Routledge, 1998. ISBN 0203197593.

LAPIDOTH, Ruth. *Autonomy: flexible solutions to ethnic conflicts*. Washington, DC: United States Institute of Peace Press, 1997. ISBN 18-783-7962-3.

LESHCHENKO, Serhiy. Sunset and/or sunrise of the Ukrainian oligarchs after the Maidan? In: WILSON, Andrew. *WHAT DOES UKRAINE THINK?*. European Council on Foreign Relations, 2015, s. 99-108. Dostupné také z: http://www.ecfr.eu/page/-/WHAT_DOES_UKRAINE_THINK_pdf.pdf

LIJPHART, Arend. *Patterns of democracy: government forms and performance in thirty-six countries*. New Haven: Yale University Press, c1999. ISBN 0300078935.

LIPSET, Seymour M. a Stein ROKKAN. Party systems and voter alignments: cross-national perspectives. 1st ed. New York: Free Press, 1967.

LYNCH, Tammy. Building a Revolution: Elite Choice and Opposition Tactics in Pre-Orange Ukraine. In: D'ANIERI, Paul. *Orange revolution and aftermath: mobilization, apathy, and the state in Ukraine*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, c2010, s. 47-76. ISBN 978-0-8018-9803-7.

MAGOCSI, Paul R. *A history of Ukraine: the land and its peoples*. 2nd, rev. and expanded ed. London: University of Toronto Press, 2010, xxvii, 894 s.

MCGARRY, John a Brendan O'LEARY. *The Politics of ethnic conflict regulation: case studies of protracted ethnic conflicts*. New York: Routledge, 1993. ISBN 04-150-9931-5.

MLEJNEK, Josef. Postavení a role ukrajinského prezidenta od vyhlášení nezávislosti do prezidentských voleb 2010. In: MLEJNEK, Josef. *Postavení hlavy státu v postkomunistických zemích: od pádu komunismu v roce 1989 do roku 2010*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, 2011. ISBN 978-80-87404-11-9.

NEMIRIA, Grigory. Regionalism: An Underestimated Dimension of State-Building. In: WOLCHIK, Sharon a Volodymyr ZVIGLYANICH. *Ukraine: the search for a national identity*. Lanham, Md.: Rowman, c2000, s. 183-197. ISBN 0847693465.

PETER W. RODGERS a WITH A FOREWORD BY VERA TOLZ. *Nation, region and history in post-communist transitions: identity politics in Ukraine, 1991-2006*. Stuttgart: Ibidem-Verlag, 2008. ISBN 38-982-1903-8.

PLOKHY, Serhii. *The origins of the Slavic nations premodern identities in Russia, Ukraine, and Belarus*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2006.

PORTNOV, Andriy (ed.). "The heart of Ukraine"? Dnipropetrovsk and the Ukrainian revolution. In: WILSON, Andrew. *WHAT DOES UKRAINE THINK?*. European Council on Foreign Relations, 2015, s. 62-72. Dostupné z: http://www.ecfr.eu/page/-/WHAT_DOES_UKRAINE_THINK_pdf.pdf

PROTSYK, Oleh (ed.). Ukraine. In: CHEESEMAN, Nic. *Programmatic Parties*. Stockholm: International Institute for Democracy and Electoral Assistance, 2011, s. 83-104. Dostupné z: <http://www.idea.int/resources/analysis/loader.cfm?csModule=security/getfile&pageid=58523>

SNYDER, Tymothy. *The reconstruction of nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus : 1569-1999*. New Haven, Conn: Yale University Press, 2003.

TREGUB, Olena (ed.). Do Ukrainians want reform? In: WILSON, Andrew. *WHAT DOES UKRAINE THINK?*. European Council on Foreign Relations, 2015, s. 89-99. Dostupné také z: http://www.ecfr.eu/page/-/WHAT_DOES_UKRAINE_THINK_pdf.pdf

VYKOUPILOVÁ, Hana. Víceúrovňové vládnutí v Evropě: koncepce, modely, typy. In: DANČÁK, Břetislav a Vít HLOUŠEK (eds.). *Víceúrovňové vládnutí v Evropě: zkušenosti, problémy a výzvy*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2007. ISBN 978-80-210-4458-6.

WILSON, Andrew. *The Ukrainians: unexpected nation*. 3rd ed. New Haven, Conn.: Yale University Press, 2009, xviii, 392 s.

WOLCZUK, Kataryna. *The moulding of Ukraine: the constitutional politics of state formation*. New York, N.Y.: Central European University Press, 2001, xxi, 315 p.

YEKELCHYK, Serhy. *Ukraine: birth of a modern nation*. New York: Oxford University Press, 2007

ZHURZHENKO, Tatiana (ed.). Ukraine's eastern borderlands: the end of ambiguity? In: WILSON, Andrew. *WHAT DOES UKRAINE THINK?*. European Council on Foreign Relations, 2015, s. 45-53. Dostupné také z: http://www.ecfr.eu/page/-/WHAT_DOES_UKRAINE_THINK_pdf.pdf

Odborné články

A'BECKETT, Ludmilla. Restoring the functional domains of a formerly "oppressed" language: The pitfalls of promoting Ukrainian for Ukrainians. *The Annual of Language & Politics and Politics of Identity*. Faculty of Social Sciences, Charles University, 2013, 7(1), 23-47. ISSN 18031757. Dostupné z: <http://alppi.vedeckecasopisy.cz/publicFiles/00532.pdf>

ANDERSON, Liam. Ethnofederalism: The Worst Form of Institutional Arrangement...? *International Security* [online]. 2014, 39(1), 165-204 [cit. 2016-04-16]. DOI: 10.1162/ISEC_a_00164. ISSN 0162-2889. Dostupné z: http://www.mitpressjournals.org/doi/abs/10.1162/ISEC_a_00164

AREL, Dominique. Ukraine: The Muddle Way. *Current History* [online]. 1998, 97(621), 342-346 [cit. 2016-03-22]. ISSN 1944785X. Dostupné z: <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=poh&an=1161983&scope=site>

ÅSLUND, Anders. The Economic Policy of Ukraine after the Orange Revolution. *Eurasian Geography and Economics* [online]. 2005-1-1, 46(5), 327-353 [cit. 2016-03-22]. DOI: 10.2747/1538-7216.46.5.327. ISSN 1538-7216. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.2747/1538-7216.46.5.327>

AUER, Andreas. The constitutional scheme of federalism. *Journal of European Public Policy* [online]. 2005, 12(3), 419-431 [cit. 2016-04-16]. ISSN 13501763. Dostupné z: <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=hus&an=17210622&scope=site>

AVIOUTSKII, Viatcheslav. The Consolidation of Ukrainian Business Clans. *Revue internationale d'intelligence économique*. 2010, 2010/1(2), 119-141. Dostupné z: <https://www.cairn.info/revue-internationale-d-intelligence-economique-2010-1-page-119.htm>

BARRINGTON, Lowell W. a Erik S. HERRON. One Ukraine or many? regionalism in Ukraine and its political consequences. *Nationalities Papers* [online]. 2004, **32**(1), 53-86 [cit. 2016-04-16]. DOI: 10.1080/0090599042000186179. ISSN 0090-5992. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/0090599042000186179>

BERTELSEN, Olga a Myroslav SHKANDRIJ. The secret police and the campaign against Galicians in Soviet Ukraine, 1929–1934. *Nationalities Papers* [online]. 2014, **42**(1), 37-62 [cit. 2016-01-27]. DOI: 10.1080/00905992.2013.832187. ISSN 0090-5992. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00905992.2013.832187>

BILANIUK, Laada a Svitlana MELNYK. A Tense and Shifting Balance: Bilingualism and Education in Ukraine. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*. 2008, **11**(3-4), 340-. DOI: 10.2167/beb543.0. ISSN 1367-0050. Dostupné z: <http://www.multilingual-matters.net/beb/011/beb0110340.htm>

BIRCH, Sarah. Interpreting the Regional Effect in Ukrainian Politics. *Europe-Asia Studies* [online]. 2000, **52**(6), 1017-1041 [cit. 2016-01-27]. DOI: 10.1080/09668130050143815. ISSN 0966-8136. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09668130050143815>

BOJCUN, Marko. The International Economic Crisis and the 2010 Presidential Elections in Ukraine. *Journal of Communist Studies and Transition Politics* [online]. 2011, **27**(3-4), 496-519 [cit. 2016-03-22]. DOI: 10.1080/13523279.2011.595160. ISSN 1352-3279. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13523279.2011.595160>

BRUBAKER, Rogers. In the name of the nation: reflections on nationalism and patriotism. *Citizenship Studies* [online]. 2004, **8**(2), 115-127 [cit. 2016-03-07]. DOI: 10.1080/1362102042000214705. ISSN 1362-1025. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1362102042000214705>

BUNCE, Valerie a Stephen WATTS. *MANAGING DIVERSITY AND SUSTAINING DEMOCRACY: Ethnofederal versus Unitary States in the Postsocialist World* [online]. The National Council for Eurasian and East European Research, 2006, , 1-39 [cit. 2016-04-16]. Dostupné z: https://www.ucis.pitt.edu/nceeer/2005_819-03g_Bunce2.pdf

BURGESS, Michael. *Federalism and Political Territoriality: The Character and Significance of Constituent Units in the New Federal Models* [online]. Paper prepared for the Annual Conference of the International Association of Centres for Federal Studies (IACFS), 19-21 September 2012 on the theme 'Federalism, Regionalism and Territory', , 1-25 [cit. 2016-04-16]. Dostupné z: [http://www.issirfa.cnr.it/download/Michael%20Burgess%20\(paper\).pdf](http://www.issirfa.cnr.it/download/Michael%20Burgess%20(paper).pdf)

COUPÉ, Tom a Maksym OBRIZAN. Violence and political outcomes in Ukraine—Evidence from Sloviansk and Kramatorsk. *Journal of Comparative Economics* [online]. 2016, **44**(1), 201-212 [cit. 2016-04-16]. DOI: 10.1016/j.jce.2015.10.001. ISSN 01475967.

D'ANIERI, Paul. Ukrainian foreign policy from independence to inertia. *Communist and Post-Communist Studies* [online]. 2012, **45**(3-4), 447-456 [cit. 2016-03-22]. DOI: 10.1016/j.postcomstud.2012.06.008. ISSN 0967067x. Dostupné z: <http://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0967067X12000438>

DE HAAS, Ralph, Milena DJOURELOVA a Elena NIKOLOVA. The Great Recession and social preferences: Evidence from Ukraine. *Journal of Comparative Economics* [online]. 2016, **44**(1), 92-107 [cit. 2016-03-22]. DOI: 10.1016/j.jce.2015.10.007. ISSN 01475967. Dostupné z: <http://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S014759671500089X>

DYCZOK, Marta. Was Kuchma's censorship effective? Mass media in Ukraine before 2004. *Europe-Asia Studies* [online]. 2006, **58**(2), 215-238 [cit. 2016-03-07]. DOI: 10.1080/09668130500481386. ISSN 0966-8136. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09668130500481386>

ELENSKII, Viktor. Ukrainian Orthodoxy and the Ukrainian Project. *Russian Politics and Law* [online]. 2014-7-1, **52**(4), 7-33 [cit. 2016-03-07]. DOI: 10.2753/RUP1061-1940520401. ISSN 1061-1940. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.2753/RUP1061-1940520401>

ERK, Jan a Lawrence ANDERSON. The Paradox of Federalism: Does Self-Rule Accommodate or Exacerbate Ethnic Divisions? *Regional* [online]. 2009, **19**(2), 191-202 [cit. 2016-04-16]. DOI: 10.1080/13597560902753388. ISSN 1359-7566. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13597560902753388>

FAGAN, Geraldine a Aleksandr SHCHIPKOV. The Ukrainian Greek Catholics in an Ambiguous Position. *Religion, State and Society* [online]. 2001, **29**(3), 207-213 [cit. 2016-03-07]. DOI: 10.1080/09637490120093151. ISSN 0963-7494. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09637490120093151>

FOURNIER, Anna. Mapping Identities: Russian Resistance to Linguistic Ukrainisation in Central and Eastern Ukraine. *Europe-Asia Studies* [online]. 2002, **54**(3), 415-433 [cit. 2016-02-20]. DOI: 10.1080/09668130220129542. ISSN 0966-8136. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09668130220129542>

GALIN, Igor. *MASS PUBLIC OPINION IN UKRAINE ABOUT NATO AND NATO-UKRAINE RELATIONSHIPS*. 1998,1-55. Dostupné z: <http://www.nato.int/acad/fellow/96-98/galin.pdf>

GENTILE, Michael. West oriented in the East-oriented Donbas: a political stratigraphy of geopolitical identity in Luhansk, Ukraine. *Post-Soviet Affairs* [online]. 2015, **31**(3), 201-223 [cit. 2016-04-16]. DOI: 10.1080/1060586X.2014.995410. ISSN 1060586X.

GIULIANO, Elise. The Social Bases of Support for Self-determination in East Ukraine. *Ethnopolitics* [online]. 2015, **14**(5), 513-522 [cit. 2016-03-22]. DOI: 10.1080/17449057.2015.1051813. ISSN 1744-9057. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/17449057.2015.1051813>

HARAN, Olexiy. Between Russia and The West: Prospects for Ukrainian Foreign Policy Choices, The Final Report prepared in the framework of NATO *Democratic Institutions Fellowships* Kyiv 1998, Dostupné z: <http://www.nato.int/acad/fellow/96-98/haran.pdf>

HARAN, Olexiy. From Viktor to Viktor: Democracy and Authoritarianism in Ukraine. *Demokratizatsiya*. 2011, **19**(2), 93-110. Dostupné také z: <http://connection.ebscohost.com/c/articles/61199311/from-viktor-viktor-democracy-authoritarianism-ukraine>

HARTZELL, Caroline, Matthew HODDIE a Donald ROTHCHILD. Stabilizing the Peace after Civil War: An Investigation of Some Key Variables. *International Organization* [online]. 2001, **55**(1), 183-208 [cit. 2016-04-16]. ISSN 00208183.

Dostupné z:

http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=edsjrs&an=edsjrs.3078601&sc_ope=site

HIMKA, John Paul. The Greek Catholic Church and Nation-Building in Galicia, 1772-1918. *Harvard Ukrainian Studies* [online]. 1984, 8 (3/4). 426-453. [cit. 2016-01-27].

Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/41036205>.

HLOUŠEK, Vít. Koncept konfliktních linií v západní politické vědě a jeho proměny.

Politologický časopis [online]. 2002a, **2002**(4), 398-414 [cit. 2016-04-16]. Dostupné z:

<http://www.politologickycasopis.cz/userfiles/file/2002/4/2002-4-2-Hlou%C3%81ek-Koncept%20konflikt%C2%B0ch%20lini%C2%B0%20v%20z%20E%80%A0padn%C2%B0%20politick%C4%81%20v%C5%8Dd%C5%8D%20a%20jeho%20prom%C5%8Dny.pdf>

HLOUŠEK, Vít. Koncept konfliktních linií ve střední a jihovýchodní Evropě - tři roviny analýzy. *Středoevropské politické studie* [online]. 2002b, **IV**(2-3) [cit. 2016-04-16].

Dostupné z: <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=34>

HLOUŠEK, Vít. Konfliktní linie v "postkomunistických" systémech politických stran.

Politologický časopis [online]. 2000, **2000**(4), 373-395 [cit. 2016-04-16]. Dostupné z:

<http://www.politologickycasopis.cz/userfiles/file/2000/4/2000-4-4-Hlou%C3%81ek-Konflikt%C2%B0%20linie%20v%20postkomunistick%C5%B0ech%20syst%C4%81m%C5%B0ech%20politick%C5%B0ech%20stran.pdf>

HORROWITZ, Donald. The Many Uses of Federalism. *Drake Law Review* [online].

2007, , 953-966 [cit. 2016-04-16]. Dostupné z:

http://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2503&context=faculty_scholarship

CHARNYSH, Volha. Analysis of current events: Identity mobilization in hybrid

regimes. *Nationalities Papers* [online]. 2013, **41**(1), 1-14 [cit. 2016-02-20]. DOI:

10.1080/00905992.2012.750288. ISSN 0090-5992. Dostupné z:

<http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00905992.2012.750288>

CHROMIEC, Jan Jakub a Nicole KOENIG. *Supporting Ukraine's difficult path towards*

reforms. Policy Paper. Berlin: Jacques Delors Institut, 2015, (143), 1-24. Dostupné také

z: http://www.institutdelors.eu/media/ukraine/ukraine_koenig_chromiec_jdienoct2015.pdf?pdf=ok

CHUDOWSKY, Victor a Taras KUZIO. Does public opinion matter in Ukraine? The

case of foreign policy. *Communist and Post-Communist Studies* [online]. 2003, **36**(3),

273-290 [cit. 2016-03-22]. DOI: 10.1016/S0967-067X(03)00039-4. ISSN 0967067x.

Dostupné z: <http://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0967067X03000394>

JARZYŃSKA, Katarzyna. Patriarch Kirill's game over Ukraine. *OSW Centre for Eastern Studies*. Warsaw, 2014, (144), 1-10. Dostupné z:

<http://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2014-08-14/patriarch-kirills-game-over-ukraine>

KATCHANOVSKI, Ivan. "Political Regionalism in "Orange" Ukraine" *Paper presented at the annual meeting of the APSA 2008 Annual Meeting*, Hynes Convention Center, Boston, Massachusetts, Aug 28, 2008 . Dostupné z: http://citation.allacademic.com/meta/p278722_index.html

KATCHANOVSKI, Ivan. East or West? Regional Political Divisions in Ukraine since the "Orange Revolution" and the "Euromaidan. *Paper presented at the annual meeting of the APSA 2014 Annual Meeting*. Dostupné z: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2454203

KAZANSKIY, Denys. Oligarch Turf Wars. 2.0. *The Ukrainian Week: International edition* [online]. 2015, **93**(11), 8-10 [cit. 2016-03-22]. Dostupné z: http://i.tyzhden.ua/content/photoalbum/2015/11_2015/17/digest/Book11.pdf

KHMELKO, Irina a Yevgen PEREGUDA. An Anatomy of Mass Protests: The Orange Revolution and Euromaydan Compared. *Communist and Post-Communist Studies* [online]. 2014, **47**(2), 227-236 [cit. 2016-03-07]. DOI: 10.1016/j.postcomstud.2014.04.013. ISSN 0967067x. Dostupné z: <http://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0967067X14000336>

KOHUT, Zenon E.. Mazepa's Ukraine: Understanding Cossack Territorial Vistas. *Harvard Ukrainian Studies* [online]. 2009, 31 (1/4). 1–28. [cit. 2016-01-06]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/41756495>.

KONOŃCZUK, Wojciech. *Oligarchs After The Maidan: The Old System In A 'New' Ukraine*. OSW Centre for Eastern Studies, 2015, (1), 1-8. Dostupné také z: http://www.osw.waw.pl/sites/default/files/commentary_162_0.pdf

KRAVCHUK, Robert S. a Victor CHUDOWSKY. Ukraine's 1994 elections as an economic event. *Communist and Post-Communist Studies* [online]. 2005, **38**(2), 131-165 [cit. 2016-03-22]. DOI: 10.1016/j.postcomstud.2005.03.001. ISSN 0967067x. Dostupné z: <http://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0967067X05000176>

KRINDATCH, Alexei D. Religion in Postsoviet Ukraine as a Factor in Regional, Ethno-Cultural and Political Diversity. *Religion, State and Society* [online]. 2003, **31**(1), 37-73 [cit. 2016-03-07]. DOI: 10.1080/0963749032000045846. ISSN 0963-7494. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/0963749032000045846>

KULYK, Volodymyr. The Politics of Ethnicity in Post-Soviet Ukraine: Beyond Brubaker. *Journal of Ukrainian Studies*. 2001, **26**(1-2), 197-221. Dostupné také z: <http://ipiend.gov.ua/uploads/docs/Kulyk-JUS-2001.pdf>

KULYK, Volodymyr. Constructing common sense: Language and ethnicity in Ukrainian public discourse. *Ethnic and Racial Studies*. 2006, **29**(2), 281-314. DOI: 10.1080/01419870500465512. ISSN 0141-9870. Dostupné také z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01419870500465512>

KUZIO, Taras. From Kuchma to Yushchenko: Ukraine's 2004 Presidential Elections and the Orange Revolution. *Problems of Post-Communism*. 2005a, **52**(2), 29-44. ISSN 1075–8216. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/citedby/10.1080/10758216.2005.11052197>

- KUZIO, Taras. Neither East Nor West: Ukraine's Security Policy Under Kuchma. *Problems of Post-Communism* [online]. 2005b, **52**(5), 59-68 [cit. 2016-03-22]. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10758216.2005.11052215?journalCode=mppc20>
- KUZIO, Taras. Civil society, youth and societal mobilization in democratic revolutions. *Communist and Post-Communist Studies* [online]. 2006, **39**(3), 365-386 [cit. 2016-03-07]. DOI: 10.1016/j.postcomstud.2006.06.005. ISSN 0967067x. Dostupné z: <http://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0967067X06000286>
- KUZIO, Taras. Oligarchs, Tapes and Oranges: 'Kuchmagate' to the Orange Revolution. *Journal of Communist Studies and Transition Politics* [online]. 2007, **23**(1), 30-56 [cit. 2016-03-07]. DOI: 10.1080/13523270701194839. ISSN 1352-3279. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13523270701194839>
- KUZIO, Taras. Nationalism, identity and civil society in Ukraine: Understanding the Orange Revolution. *Communist and Post-Communist Studies* [online]. 2010a, **43**(3), 285-296 [cit. 2016-02-20]. DOI: 10.1016/j.postcomstud.2010.07.001. ISSN 0967067x. Dostupné z: <http://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0967067X10000401>
- KUZIO, Taras. Populism in Ukraine in a Comparative European Context. *Problems of Post-Communism* [online]. 2010b, **57**(6), 3-18 [cit. 2016-03-22]. DOI: 10.2753/PPC1075-8216570601. ISSN 1075-8216. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.2753/PPC1075-8216570601>
- KUZIO, Taras. Ukraine's relations with the West since the Orange Revolution. *European Security* [online]. 2012, **21**(3), 395-413 [cit. 2016-03-22]. DOI: 10.1080/09662839.2012.655272. ISSN 0966-2839. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09662839.2012.655272>
- LIJPHART, Arend. Consociation and Federation: Conceptual and Empirical Links. *Canadian Journal of Political Science / Revue canadienne de science politique* [online]. 1979, **12**(3), 499-515 [cit. 2016-04-16]. ISSN 00084239. Dostupné z: <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=edsjsr&an=edsjsr.3230173&scope=site>
- LINZ, Juan. The Perils of Presidentialism. *Journal of Democracy* [online]. 1990, **1**(1), 51-69 [cit. 2016-04-16]. Dostupné z: <http://muse.jhu.edu/journals/jod/summary/v001/1.1linz.html>
- MAKHORKINA, Anna. Ukrainian political parties and foreign policy in election campaigns: Parliamentary elections of 1998 and 2002. *Communist and Post-Communist Studies* [online]. 2005, **38**(2), 251-267 [cit. 2016-03-22]. DOI: 10.1016/j.postcomstud.2005.03.005. ISSN 0967067x. Dostupné z: <http://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0967067X05000218>
- MALANCHUK, Oksana. Social identification versus regionalism in contemporary Ukraine. *Nationalities Papers* [online]. 2005, **33**(3), 345-368 [cit. 2016-03-22]. DOI: 10.1080/00905990500193204. ISSN 0090-5992. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00905990500193204>

MCGARRY, John a Brendan O'LEARY. Must Pluri-national Federations Fail? *Ethnopolitics* [online]. 2009, **8**(1), 5-25 [cit. 2016-04-16]. DOI: 10.1080/17449050902738838. ISSN 1744-9057. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/17449050902738838>

MELNYKOVSKA, Inna, Rainer SCHWEICKERT a Tetiana KOSTIUCHENKO. Balancing National Uncertainty and Foreign Orientation: Identity Building and the Role of Political Parties in Post-Orange Ukraine. *Europe-Asia Studies* [online]. 2011, **63**(6), 1055-1072 [cit. 2016-02-20]. DOI: 10.1080/09668136.2011.585754. ISSN 0966-8136. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09668136.2011.585754>

MELNYKOVSKA, Inna. *Big Business and Politics in Ukraine: the Evolution of State-Business Relations*. Employment and economy in Central and Eastern Europe, 2015, (1), 1-14. Dostupné také z: https://www.academia.edu/21842204/Big_Business_and_Politics_in_Ukraine_the_Evolution_of_State-Business_Relations

MITROKHIN, Nikolai. Aspects of the Religious Situation in Ukraine. *Religion, State and Society* [online]. 2001, **29**(3), 173-196 [cit. 2016-03-07]. DOI: 10.1080/09637490120093133. ISSN 0963-7494. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09637490120093133>

MITROKHIN, Nikolay. Orthodoxy in Ukrainian Political Life 2004–2009. *Religion, State and Society* [online]. 2010, **38**(3), 229-251 [cit. 2016-03-07]. DOI: 10.1080/09637494.2010.499281. ISSN 0963-7494. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09637494.2010.499281>

MONTEUX, Camille A. Decentralisation: the new delusion of ethnic conflict regulation? *International journal on multicultural societies* [online]. 2006, **8**(2), 162-182 [cit. 2016-04-16]. Dostupné z: <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001499/149924e.pdf>

MUNRO, Neil. Which Way Does Ukraine Face? Popular Orientations Toward Russia and Western Europe. *Problems of Post-Communism* [online]. 2007-11-1, **54**(6), 43-58 [cit. 2016-03-22]. DOI: 10.2753/PPC1075-8216540604. ISSN 1075-8216. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.2753/PPC1075-8216540604>

MYKHENKO, V. a A. SWAIN. Ukraine's diverging space-economy: The Orange Revolution, post-soviet development models and regional trajectories. *European Urban and Regional Studies* [online]. 2010, **17**(2), 141-165 [cit. 2016-03-22]. DOI: 10.1177/0969776409357363. ISSN 0969-7764. Dostupné z: <http://eur.sagepub.com/cgi/doi/10.1177/0969776409357363>

OLSZAŃSKI, Tadeusz. Ukraine: sovereign decentralisation or federalism without sovereignty?. *OSW Centre for Eastern Studies*. Warsaw, 2014, (134), 1-6. Dostupné také z: <http://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2014-04-18/ukraine-sovereign-decentralisation-or-federalism-without>

OLSZAŃSKI, Tadeusz. The Ukrainian Orthodox Church's stance on the revolution and war. *OSW Centre for Eastern Studies*. Warsaw, 2014, (151), 1-8. Dostupné také z: <http://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2014-10-30/ukrainian-orthodox-churchs-stance-revolution-and-war>

PALKO, Olena. Ukrainian National Communism: Challenging History. *Debatte: Journal of Contemporary Central and Eastern Europe* [online]. 2014, **22**(1), 27-48 [cit. 2016-01-27]. DOI: 10.1080/0965156X.2014.932999. ISSN 0965-156x. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/0965156X.2014.932999>

PIFER, Steven. Ukraine's Perilous Balancing Act. *Current History*. 2012, **111**(743), 106-111

PIRIE, Paul S. National identity and politics in Southern and Eastern Ukraine. *Europe-Asia Studies* [online]. 1996, **48**(7), 1079-1104 [cit. 2016-02-20]. DOI: 10.1080/09668139608412401. ISSN 0966-8136. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09668139608412401>

PLEINES, Heiko. Oligarchs and Politics in Ukraine. *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization*. 2016, **24**(1), 105-127. Dostupné také z: <https://muse.jhu.edu/login?auth=0&type=summary&url=/journals/demokratizatsiya/v024/24.1.pleines.pdf>

PRITSAK, O., RESHETAR, J. S..The Ukraine and the Dialectics of Nation-Building. *Slavic Review* [online]. 1963, **22**(2), 224–255. [cit. 2016-01-27]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/3000673>

PROTSYK, Oleh. Troubled Semi-Presidentialism: Stability of the Constitutional System and Cabinet in Ukraine. *Europe-Asia Studies* [online]. 2003, **55**(7), 1077-1095 [cit. 2016-04-16]. ISSN 09668136. Dostupné z: <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=edsjsr&an=edsjsr.3594624&scope=site>

PROTSYK, Oleh. Constitutional Politics and Presidential Power in Kuchma's Ukraine. *Problems of Post-Communism* [online]. 2005, **52**(5), 23-31 [cit. 2016-04-16]. ISSN 10758216. Dostupné z: <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=poh&an=18471503&scope=site>

RADYNSKI, Oleksiy. Maidan and Beyond, Part II: The Cacophony of Donbas. In: *E-flux* [online]. 2014 [cit. 2016-03-22]. Dostupné z: <http://www.e-flux.com/journal/maidan-and-beyond-part-ii-the-cacophony-of-donbas/>

RIBYI, Olena. Party System Institutionalization in Ukraine. *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization* [online]. 2013, , 401-423 [cit. 2016-03-22]. Dostupné z: https://www.gwu.edu/~ieresgwu/assets/docs/demokratizatsiya%20archive/GWASHU_DEMO_21_3/T8250N71P44Q0H47/T8250N71P44Q0H47.pdf

ROMANOVA, Valentyna. Regionalist Origins of Centralisation in Ukraine. *Sphere of Politics / Sfera Politicii* [online]. 2012, **20**(1), 54-60 [cit. 2016-04-16]. ISSN 12216720. Dostupné z: <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=poh&an=74458260&scope=site>

SAMOKHVALOV, Vsevolod. Ukraine and the Orange Revolution: Democracy or a 'Velvet Restoration'? *Southeast European and Black Sea Studies* [online]. 2006, **6**(2),

257-273 [cit. 2016-03-07]. DOI: 10.1080/14683850600694338. ISSN 1468-3857.
Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14683850600694338>

SAMOKHVALOV, Vsevolod. Ukraine between Russia and the European Union: Triangle Revisited. *Europe-Asia Studies* [online]. 2015, **67**(9), 1371-1393 [cit. 2016-03-22]. DOI: 10.1080/09668136.2015.1088513. ISSN 0966-8136. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09668136.2015.1088513>

SASSE, Gwendolyn. The 'New' Ukraine: A State of Regions. *Regional & Federal Studies* [online]. 2001, **11**(3), 69-100 [cit. 2016-04-16]. DOI: 10.1080/714004704. ISSN 1359-7566. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/714004704>

SHEKHOVTSOV, Anton. The "Orange revolution" and the "sacred" birth of a civic-republican Ukrainian nation. *Nationalities Papers* [online]. 2013, **41**(5), 730-743 [cit. 2016-03-07]. DOI: 10.1080/00905992.2013.775114. ISSN 0090-5992. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00905992.2013.775114>

SHILS, Edward. Nation, Nationality, Nationalism and Civil Society. *Nations and Nationalism* [online]. 1995, **1**(1), 93-118 [cit. 2016-03-07]. DOI: 10.1111/j.1354-5078.1995.00093.x. ISSN 1354-5078. Dostupné z: <http://doi.wiley.com/10.1111/j.1354-5078.1995.00093.x>

SHULMAN, Stephen. Cultures in competition: Ukrainian foreign policy and the 'cultural threat' from abroad. *Europe-Asia Studies* [online]. 1998, **50**(2), 287-303 [cit. 2016-03-22]. DOI: 10.1080/09668139808412536. ISSN 0966-8136. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09668139808412536>

SHULMAN, Stephen. The contours of civic and ethnic national identification in Ukraine. *Europe-Asia Studies* [online]. 2004, **56**(1), 35-56 [cit. 2016-02-20]. DOI: 10.1080/0966813032000161437. ISSN 0966-8136. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/0966813032000161437>

SHVEDA, Yuriy a Joung Ho PARK. Ukraine's revolution of dignity: The dynamics of Euromaidan. *Journal of Eurasian Studies* [online]. 2016, **7**(1), 85-91 [cit. 2016-03-07]. DOI: 10.1016/j.euras.2015.10.007. ISSN 18793665. Dostupné z: <http://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S1879366515000305>

SKRYZHEVSKA, Yelizaveta a Dávid KARÁCSONYI. Rural population in Ukraine: assessing reality, looking for revitalization. *Hungarian Geographical Bulletin* [online]. 2012, **61**(1), 49-78 [cit. 2016-03-22]. Dostupné z: http://www.mtafki.hu/konyvtar/kiadv/HunGeoBull2012/HunGeoBull_2012_1_49-78.pdf

STATIEV, Alexander. Motivations and Goals of Soviet Deportations in the Western Borderlands. *Journal of Strategic Studies* [online]. 2005, **28**(6), 977-1003 [cit. 2016-01-27]. DOI: 10.1080/01402390500441123. ISSN 0140-2390. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01402390500441123>

STEBELSKY, Ihor. Putting Ukraine on the map: the contribution of Stepan Rudnyts'kyi to Ukrainian nation-building. *Nationalities Papers* [online]. 2011, **39**(4), 587-613 [cit. 2016-01-27]. DOI: 10.1080/00905992.2011.585147. ISSN 0090-5992. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00905992.2011.585147>

- STEBELSKY, Ihor. Ethnic Self-Identification in Ukraine, 1989–2001: Why More Ukrainians and Fewer Russians? *Canadian Slavonic Papers* [online]. 2015, **51**(1), 77-100 [cit. 2016-02-20]. DOI: 10.1080/00085006.2009.11092603. ISSN 0008-5006. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00085006.2009.11092603>
- SUBTELNY, Orest. Russia and the Ukraine: The Difference That Peter I Made. *Russian Review* [online]. 1980, **39**(1), 1- [cit. 2016-01-06]. DOI: 10.2307/128548. ISSN 00360341. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/128548?origin=crossref>
- SZPORLUK, Roman. Ukraine: From an Imperial Periphery to a Sovereign State. *Daedalus* [online]. 1997, 126(3), 85–119 [cit. 2016-01-27]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/20027443>
- TILLETT, Lowell. Ukrainian Nationalism and the Fall of Shelest. *Slavic Review* [online]. 1975, **34**(4), 752–768 [cit. 2016-01-27]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/2495726>
- TYUSHKA, Andriy. A liberationist constitution? Maidan's revolutionary agenda and challenges for constitutional reform in Ukraine. *European View* [online]. 2014, **13**(1), 21-28 [cit. 2016-04-16]. DOI: 10.1007/s12290-014-0291-9. ISSN 17816858.
- UMLAND, Andreas a Anton SHEKHOVTSOV. Ultraright Party Politics in Post-Soviet Ukraine and the Puzzle of the Electoral Marginalism of Ukrainian Ultranationalists in 1994-2009. *Russian Politics and Law* [online]. 2013-9-1, **51**(5), 33-58 [cit. 2016-02-22]. DOI: 10.2753/RUP1061-1940510502. ISSN 1061-1940. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.2753/RUP1061-1940510502>
- VASIN, Maksym. Characteristics of development of inter-confessional relations in Ukraine. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*. 2010, **XXX**(1), 29-38. Dostupné také z: http://digitalcommons.georgefox.edu/ree/vol30/iss1/4/?utm_source=digitalcommons.georgefox.edu%2Ffree%2Fvol30%2Fiss1%2F4&utm_medium=PDF&utm_campaign=PDFCoverPages
- WILSON, A. The Donbas between Ukraine and Russia: The Use of History in Political Disputes. *Journal of Contemporary History* [online]. 1995, **30**(2), 265-289 [cit. 2016-01-27]. DOI: 10.1177/002200949503000204. ISSN 0022-0094. Dostupné z: <http://jch.sagepub.com/cgi/doi/10.1177/002200949503000204>
- WILSON, Andrew. The Ukrainian left: In transition to social democracy or still in Thrall to the USSR? *Europe-Asia Studies* [online]. 1997, **49**(7), 1293-1316 [cit. 2016-03-22]. DOI: 10.1080/09668139708412500. ISSN 0966-8136. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09668139708412500>
- WILSON, Andrew. Elements of a theory of Ukrainian ethno-national identities. *Nations and Nationalism* [online]. 2002, **8**(1), 31-54 [cit. 2016-02-20]. DOI: 10.1111/1469-8219.00037. ISSN 1354-5078. Dostupné z: <http://doi.wiley.com/10.1111/1469-8219.00037>
- WILSON, Andrew. Ukraine's Orange Revolution, NGOs and the Role of the West*. *Cambridge Review of International Affairs* [online]. 2007, **19**(1), 21-32 [cit. 2016-03-22]. DOI: 10.1080/09557570500501747. ISSN 0955-7571. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09557570500501747>

WILSON, Andrew a Sarah BIRCH. Voting Stability, Political Gridlock: Ukraine's 1998 Parliamentary Elections. *Europe-Asia Studies* [online]. 2010, **51**(6), 1039-1068 [cit. 2016-03-22]. DOI: 10.1080/09668139998624. ISSN 0966-8136. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09668139998624>

WOLCZUK, Kataryna. History, Europe and the "national idea": The "official" narrative of national identity in Ukraine. *Nationalities Papers* [online]. 2000, **28**(4), 671-694 [cit. 2016-02-20]. DOI: 10.1080/00905990020009674. ISSN 0090-5992. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00905990020009674>

WOLCZUK, Kataryna. Catching up with 'Europe'? Constitutional Debates on the Territorial-Administrative Model in Independent Ukraine. *Regional* [online]. 2002, **12**(2), 65-88 [cit. 2016-04-16]. DOI: 10.1080/714004750. ISSN 13597566.

WOLCZUK, Kataryna. *Integration without Europeanisation: Ukraine and its Policy towards the European Union* [online]. EUROPEAN UNIVERSITY INSTITUTE. Robert Schuman Centre for Advanced Studies, 2004 [cit. 2016-03-22]. ISSN 1028-3625. Dostupné z: <http://cadmus.eui.eu/handle/1814/2757>

YELENSKY, Viktor. Religiosity in Ukraine according to Sociological Surveys. *Religion, State and Society* [online]. 2010, **38**(3), 213-227 [cit. 2016-03-07]. DOI: 10.1080/09637494.2010.499280. ISSN 0963-7494. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09637494.2010.499280>

YURASH, Andrij. Orthodoxy and the 2004 Ukrainian presidential electoral campaign. *Religion, State and Society* [online]. 2005, **33**(4), 367-386 [cit. 2016-03-07]. DOI: 10.1080/09637490500350868. ISSN 0963-7494. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09637490500350868>

ZHURZHENKO, Tatiana. A Divided Nation? Reconsidering the Role of Identity Politics in the Ukraine Crisis. *Die Friedenswarte* [online]. 2014b, **89**(1-2), 249-267 [cit. 2016-03-22]. Dostupné z: https://www.academia.edu/13764936/A_Divided_Nation_Reconsidering_the_Role_of_Identity_Politics_in_the_Ukraine_Crisis

Webové zdroje

FREEDOM HOUSE. *Freedom in the World 2001* [online]. 2001 [cit. 2016-03-22]. Dostupné z: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2001>

FREEDOM HOUSE. *Freedom in the World 2006* [online]. 2006 [cit. 2016-03-22]. Dostupné z: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2006>

FREEDOM HOUSE. *Freedom in the World 2007* [online]. 2007 [cit. 2016-03-22]. Dostupné z: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2007>

FREEDOM HOUSE. *Freedom in the World 2011* [online]. 2011 [cit. 2016-03-22]. Dostupné z: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2011>

SHEVCHENKO, Daryna. Kharkiv's Kernes justifies his 180-degree political turn by saying he was 'prisoner' of Yanukovich system. In: *My media* [online]. 2014 [cit. 2016-03-22]. Dostupné z: http://mymedia.org.ua/en/articles/revolution/kharkiv_s_kernes_justifies_his_180-degree_political_turn_by_saying_he_was_prisoner_of_yanukovich_sys.html

THE TELEGRAPH. Minsk agreement on Ukraine crisis: text in full. The Telegraph [online]. 2015 [cit. 2016-04-28]. Dostupné z: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/ukraine/11408266/Minsk-agreement-on-Ukraine-crisis-text-in-full.html>

ZHURZHENKO, Tatiana. From borderlands to bloodlands. In: *Eurozine* [online]. 2014a [cit. 2016-03-22]. Dostupné z: <http://www.eurozine.com/articles/2014-09-19-zhurzhenko-en.html>

Průzkumy veřejného mínění

DEMOCRATIC INITIATIVES FOUNDATION. *Ukraine: two years after Maidan* [online]. 2015 [cit. 2016-03-22]. Dostupné z: <http://www.dif.org.ua/en/publications/gromadska-dumka/ukraine-two-yer-maidan.htm>

DEMOCRATIC INITIATIVES FOUNDATION. *Майдан-мітинг і Майдан-табір: схоже і відмінне* [online]. 2013 [cit. 2016-03-22]. Dostupné z: <http://dif.org.ua/ua/polls/2013-year/vjweojgvowerjoujgo.htm>

INSTITUTIONAL FOUNDATION FOR ELECTORAL SYSTEMS. *Two Years after Maidan: Ukrainians Committed to Democracy, Disappointed with Unmet Aspirations* [online]. 2015 [cit. 2016-03-22]. Dostupné z: http://www.ifes.org/sites/default/files/ifes_public_opinion_in_ukraine_sept_2015_data_slides_final.pdf

KULL, Steven. *The Ukrainian People on the Current Crisis* [online]. Program for Public Consultation, 2015, , 1-22 [cit. 2016-03-22]. Dostupné z: http://www.public-consultation.org/studies/Ukraine_0315.pdf

KYJEVSKÝ MEZINÁRODNÍ INSTITUT SOCIOLOGIE. *Думки та погляди жителів Південно-Східних областей України: квітень 2014* [online]. 2014 [cit. 2016-03-22]. Dostupné z: <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=302&page=3>

RESEARCH & BRANDING GROUP. *EUROMAYDAN - 2013* [online]. 2013 [cit. 2016-03-22]. Dostupné z: http://rb.com.ua/PR_EM_12_2013_engl.pdf